

**İLKÖĞRETİM 7. SINIF TÜRKÇE
DERS KİTABINDAKİ
EDEBÎ METİNLERİN TEMEL
EVRENSEL DEĞERLERİ
İÇERMESİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

**Selim SOMUNCU
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Danışman: Yrd. Doç. Dr. M. Hilmi UÇAN**

**Afyonkarahisar
2008**

**İLKÖĞRETİM 7. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ EDEBÎ
METİNLERİN TEMEL EVRENSEL DEĞERLERİ İÇERMESİ BAKIMINDAN
İNCELENMESİ**

Selim SOMUNCU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
Danışman: Yrd. Doç. Dr. M. Hilmi UÇAN**

**Afyonkarahisar
Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Mayıs 2008**

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

İLKÖĞRETİM 7. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ EDEBÎ METİNLERİN TEMEL EVRENSEL DEĞERLERİ İÇERMESİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Selim SOMUNCU

Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs 2008

Danışman: Yrd. Doç. Dr. M. Hilmi UÇAN

Bu çalışmada Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2005 yılında yürürlüğe giren Türkçe öğretim programına göre hazırlanan 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki edebî metinler, temel evrensel değerler açısından inceleniyor. Çalışmada bu metin incelemelerine geçmeden önce edebiyat ve eğitim bağlamında edebî metinler eğitsel açıdan değerlendirilip bu bağlamda kavramsal bilgiler sunuluyor. Sonrasında evrensel değer ağırlıklı kuramsal bilgiler verilerek, kavramsal ve disipline edilmiş bir çerçevede konuya temas ediliyor. Bu bilgilerin ardından temel evrensel değerler üzerinde teker teker duruluyor. Sonrasında ise kitaptaki metinlere geçilerek önceki bölümlerde verilen bilgilerin ışığında metinlerin okuması yapılıyor. Bu metinler evrensel değerler açısından değerlendirildiği gibi edebî ve sanatsal çerçevede de değerlendiriliyor. Hem kuramsal açıdan tartışmaların hem de metin incelemelerinin yapıldığı çalışmada konu bu incelemelerle özelleştiriliyor. Çalışmada eğitimde edebî metinlerin genel anlamda değer kazandırma, özelde evrensel değerleri kazandırma açısından ne derece öneme sahip olduğunun tespiti yapılmaya çalışılıyor.

Anahtar Kelimeler: Edebî metinler ve eğitim, sanat ve eğitim, Türkçe eğitimi, temel evrensel değerler

ANALYSIS OF LITERARY TEXT IN TURKISH TEXT BOOKS OF 7. CLASS
THROUGH GETTING SUFFICIENT BASIC UNIVERSAL VALUES

Selim SOMUNCU

Department of Turkish Education

Afyonkarahisar Kocatepe University, The Institute of Social Sciences

May 2008

Advisor: Asist. Prof. Dr. M. Hilmi UÇAN

In this study literary context in the Turkish lesson book which prepared according to Turkish teaching book program which released by Ministry of National Education in 2005 has been analyzed by point of basic universal values. Before analyzing context some literary text which is compatible with literature and education was evaluated as educational and presented conceptual knowledge. After that theoretical knowledge which is largely about universal values was given under a frame of conceptual and disciplined. After this knowledge one by one talked over basic universal values. Additionally shifted to text in the book to read under the knowledge which was given former parts. This text was evaluated by point of basic universal values as well as artistic. This subject was specified as either theoretical and text analysis. Importance of literary text in education was tried to determine generally gaining value, specifically gaining universal values.

Key Words: Literary text and education, art and education, Turkish education, basic universal values

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

İmza

Danışman Üye : Yrd.Doç.Dr. M.Hilmi UÇAN
Jüri Üyeleri : Doç.Dr.Erdoğan BOZ
: Yrd.Doç.Dr. Mahmut BABACAN

Türkçe Eğitimi anabilim yüksek lisans öğrencisi Selim SOMUNCU'nun **“İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Edebî Metinlerin Temel Evrensel Değerleri İçermesi Bakımından İncelenmesi”** başlıklı tezini değerlendirmek üzere 06.06.2008 günü saat 10:00'da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

ÖNSÖZ

Her toplum kendi değerlerini dünyadaki diğer toplumlardan toplumsal kuruluşlardan bağımsız oluşturamaz. Bu bağlamda milletlerdeki bazı değerler kuşaktan kuşağa aktarılan bir birikimin mahsulü olduğu gibi aynı zamanda bu birikimin oluşmasında etkili olan bir takım değişmez değerler de vardır.

Küreselleşen dünyada insanın; kendisini, toplumunu, insanlığın tarihsel birikimini bilmesi, tanıması, ve evrensel değerlere sahip çıkması gerekir. Bu, küçük yaşlarda, henüz ailede başlayan eğitim vasıtasıyla gerçekleşir. Öğrencilere bu değerlerin verilmesi aşamasında sadece ‘vatandaşlık’ adı altında sunulan ders bilgileriyle değil sosyal bilimler metodolojisinin insana, insanlığa hitap eden tüm alt dalları kullanılarak verilmelidir.

Bu açıdan edebiyat gerek sosyal bilimler metodolojisinin inceleme nesnesi olmasından gerekse bir sanat nesnesi olmasından, doğrudan ve en etkili bir biçimde insana hitap eder. Bu açıdan insancıldır, insana yöneliktir.

Her milletin kendine has bir edebiyatı, edebî metinleri, hatta edebî kaygıları olmasından dolayı edebiyatın kendisi genel itibariyle evrensel bir olgudur. Bu evrensellik metinlere de değer olarak yansır. Okuyucu her milletin edebiyat metninde, o millete özgü değerleri görebileceği gibi millet üstü diyebileceğimiz bir takım ortak değerleri de görebilir. Bu değerler evrenseldir.

Eğitim ve edebiyat toplum hayatında büyük bir öneme sahip olgulardır. Eğitim bir toplumu doğrudan şekillendirmekle görevli resmî ya da gayri resmî bir sürecin ifadesidir. İçerisinde, daha özel bir anlamı olan öğretimi de barındırır. Edebiyat ise toplumların sözlü ya da yazılı edebî mahsullerinden, metinlerinden oluşan bir sanat dalıdır. Edebiyat da, eğitim gibi her zaman doğrudan ve sürekli olmasa da, toplumu şekillendirir, biçimlendirir, değiştirir ve dönüştürür. Bunu edebî metinler vasıtasıyla yapar.

Bu anlamda edebî metin mutlak şekilde bir doyum nesnesidir. Bu doyumdan zarar da fayda da gelebilir. Bu doyumunu tatmin sırasında eğitim ile işbirliği yapılırsa edebiyat faydalıya dönüşebilir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz evrensel değerler edebiyatın tek gayesi değildir. Ama edebiyatın insanı, insanî olanı konu alması edebiyatı doğrudan evrensel değerlerle

birlikte oluşturmaktadır. Örneğin vicdan duygusunu Dostoyevski’de de Yakup Kadri’de de görebiliriz. Ya da Sait Faik’teki içtenlik ve hassasiyetin hemen hemen aynı Anré Gide’de de vardır.

Bu bağlamda edebî metinler eğitimde kullanılır, kullanılmaktadır. İlköğretim aşamasında edebî metinler Türkçe dersleri aracılığıyla öğrenciye sunulur. Eğitim ortamında edebî metinler isabetli seçilmelidir. Biz araştırmamızda gerek edebî metinlere gerekse eğitime ve evrensel değerlere ilişkin bazı temel olguları, terimleri açıkladıktan sonra 2005 yılında ders kitabı olarak okutulmaya başlanan 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki edebî metinleri evrensel değerleri içermesi açısından inceleyeceğiz.

Araştırmamda önemli katkıları ve teşviki dolayısıyla tez danışmanım ve değerli hocam Yrd. Doç. Dr. M. Hilmi UÇAN’a, çalışmanın kapsamını tayin etmede değerli birikimlerine başvurduğumuz Yrd. Doç. Dr. Celal DEMİR’e, çalışmanın bilgisayara aktarılmasında dar zamanlarda yardımına yetişen Ömer Faruk SOMUNCU’ya teşekkürü bir borç bilirim.

Selim SOMUNCU

ÖZGEÇMİŞ

Selim SOMUNCU

Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Tezsiz Yüksek Lisans: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim Alan Eğitimi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği

Lisans: Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

İş/ İstihdam

2003 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği. Millî Eğitim Bakanlığı Balıkesir Bigadiç Cumhuriyet Lisesi

2004 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği. Millî Eğitim Bakanlığı Balıkesir Bigadiç Mesleki Teknik Eğitim Merkezi

2005 Türkçe Öğretmenliği. Millî Eğitim Bakanlığı Konya Çumra Özkan Atik İlköğretim Okulu

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: Malatya, 15. 09. 1981

Cinsiyet: Bay

Yabancı Dil: İngilizce

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ.....	iii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZGEÇMİŞ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
A) ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	1
B) ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
C) ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	3
D) ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	4
E) ARAŞTIRMANIN KAPSAM ve SINIRLILIKLARI.....	5
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
TÜRKÇE DERSLERİNDE EDEBÎ METİNLERİN YERİ VE ÖNEMİ.....	6
A) SINIF ORTAMINDA EDEBÎ METİNLER.....	6
1. EDEBÎ METİNLERİN EĞİTİCİ BİR ARAÇ OLMA YETERLİLİĞİ.....	8
2. BİLGİ ve BİLGİLENDİRME ARACI OLARAK EDEBÎ METİNLER.....	11
3. SOSYAL HAYAT ve EDEBÎ METİNLER.....	14
4. EDEP'TEN EDEBİYATA.....	16
B) EĞİTİM İÇİNDE SANAT ve EDEBİYAT.....	17
1. SANAT-EDEBİYATIN GEREKLİLİĞİ ve İŞLEVİ.....	18
2. EDEBÎ TÜRLERİN EĞİTİMDEKİ YERİ ve İŞLEVİNE GENEL BİR BAK.20	20
İKİNCİ BÖLÜM.....	25
EVRENSEL DEĞERLER VE EĞİTİM.....	25
A) EVRENSEL DEĞERLER İFADESİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	25
B) EĞİTİM ve EVRENSEL DEĞERLER.....	29
C) DEĞERLERİN EVRENSELLİĞİ ve EVRENSELİN DEĞERLİLİĞİ.....	35
D) DEĞİŞİM OLGUSUNA ve KÜLTÜREL FARKLILIKLARA RAĞMEN	37
EVRENSEL DEĞERLER.....	37
E) EVRENSEL DEĞERLERİN HEDEFLEDİĞİ İNSAN TİPİ.....	40
1. 'MAKBUL VATANDAŞ' IN İLK ARAYIŞLARI.....	40
2. " 'MAKBUL VATANDAŞ' NASIL OLMALI?" SORUSU ÇERÇEVESİNDE	42
'MAKBUL VATANDAŞ'A GENEL BİR BAKIŞ.....	42
F) TEMEL EVRENSEL DEĞERLER HANGİLERİDİR?.....	45
1. ADALET.....	46
2. AHLÂKLILIK.....	48
3. ANA-BABAYA YARDIM ve AİLE İÇİ DAYANIŞMA.....	54
4. BARIŞ.....	55
5. DEMOKRASİ.....	56
6. EŞİTLİK.....	57
7. HER BİREY DEĞERLİDİR.....	58
8. İNSAN HAKLARI.....	60

9. KENDİNE YAPILMASINI İSTEMEDİĞİN DAVRANIŞI BAŞKASINA YAPMAMAK	65
10. SEVGİ	66
11. UYGARLIK	67
G) FARKLI AÇILARDAN EVRENSEL DEĞERLER	68
1. EĞİTİM SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN EVRENSEL DEĞERLER	68
2. EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN EVRENSEL DEĞERLER	72
3. EDEBÎ METİNLER ve EVRENSEL DEĞERLER	75
4. SANAT ve AHLÂK (EVRENSEL DEĞERLER)	78
H) SINIF ORTAMINDA EVRENSEL DEĞERLERİN İŞLENİŞİ	80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	
7. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ EDEBÎ METİNLERİN İNCELENMESİ	82
A) KİTAPTAKİ METİNLERİN DÖKÜMLERİ	82
1. EDEBÎ TÜR ve TEMATİK DAĞILIMLAR AÇISINDAN DERS KİTABINA AİT SAYISAL VERİLER	82
2. TÜR DAĞILIMLARI	84
B) KİTAPTAKİ METİNLERİN İNCELENMESİ	84
1. “Tatlı Dil”	86
2. “Yolcu Konmaz Oteli”	88
3. “Bir İletişim Biçimi Olarak Karikatür”	89
4. “Atatürk”	90
5. “Atatürk ve Sanat”	92
6. “Atatürk ve Türk Tiyatrosu”	92
7. “Türk Dili”	93
8. “Bilmece”	94
9. “Hayata Açılan Kapılar”	94
10. “İyimserlik Kötümserlik”	96
11. “Anadolu’nun Cirit Oyunları”	97
12. “Karada Yüzen Donanma”	98
13. “Bozkırın Tezenesi”	99
14. “Susayan Konya”	101
15. “Deniz Hasreti”	104
16. “Son Kuşlar”	104
17. “Komşusuzluk”	107
18. “Mustafa Kemal’in Kağnısı”	108
19. “Anadolu’da Konukseverlik”	111
SONUÇ ve ÖNERİLER	112
A) SONUÇ	112
B) ÖNERİLER	114
KAYNAKÇA	116
EKLER	123

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1:	31
TABLO 2:	83

SİMGELER VE KISALTMALAR

C	: Cilt
Çev	: Çeviren
Drl	: Derleyen
Hzl	: Hazırlayan
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
No	: Numara
s	: Sayfa
S	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb	: Ve benzeri

GİRİŞ

A) ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Bu çalışmanın temel sorusu, 2005 Türkçe öğretim programına göre hazırlanan 7. sınıf Türkçe ders kitabının¹ edebî metinlerinden hareketle, bu metinlerin içeriklerinin temel evrensel değerler açısından yeterli metinler olup olmadığıdır.

Çalışmamızın birinci bölümünde ‘Türkçe Derslerinde Edebî Metinlerin Yeri ve Önemi’ bölüm başlığı altında ‘Sınıf Ortamında Edebî Metinler’ konusuna değinilerek edebî metinlerin eğitici bir araç olma yeterliliği, bir bilgilendirme aracı olarak edebî metinler, edebî metinlerin öğrencinin sosyalleşmesine katkısı, terbiye ve edebiyat ilişkisi gibi konular tartışılmıştır. Çalışmamız için yaptığımız taramalarda, başlıkta belirttiğimiz çerçevede, Türkçe derslerinde edebî metinlerin amacına ilişkin müstakil bir çalışmaya ulaşılmış değildir. Bu alanın uzmanları tarafından yapılmış çalışmalardan azamî derecede faydalanmaya özen gösterdik. ‘Türkçe derslerinde edebî metinlerin hedefleri nelerdir?’ Böylesi bir problem cümlesini ilk bölümde ele almaya çalışacağız.

‘Eğitim İçinde Sanat ve Edebiyat’ ana başlığı altında ise ‘sanat ve edebiyat gerekli midir, eğitimde ne tür bir işlevi vardır?’ gibi sorulara cevaplar aranmıştır.

İkinci bölümde ‘Evrensel Değerler ve Eğitim’ bölüm başlığı altında evrensel değerlerin ne olup ne olmadığına dair bazı görüşlere yer verilmiş, ardından alt başlıklarda eğitim ve evrensel değer ilişkisi, değişime ve kültürel farklılıklara rağmen evrensellik, evrensel değerlerin hedeflediği insan tipi ve ‘makbul vatandaş’² gibi konulara girilmiştir. Bu konular çerçevesinde, ‘Evrensel değerlere göre yetişmiş insan tipi nasıl olmalı?’ ‘Evrensel değerlerin toplumsal misyonu nedir?’ sorularının cevabı aranmıştır. Daha sonra temel evrensel değerler alt maddeler olarak birer birer incelenmiştir.

---

¹ Millî Eğitim Bakanlığı, Yazarlar: Abdulkadir ATLAN, Serdar ARHAN, Sema BAŞAR, Songül ÖZAYKUT, Gülderen ÖZTÜRKER, Derya YIMAZ, Yavuz YÜKSEL, Editör: Murat ÖZBAY, *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007,

² Bu kavram Füsun ÜSTEL’in “*Makbul Vatandaş’ın Peşinde*”, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004 adlı çalışmasından alınmıştır.

‘Farklı Açılardan Evrensel Değerler’ başlığı altında evrensel değerlere disiplinler arası bir pencereden bakmaya çalışılmıştır. Bu başlık altında edebî metinlerin eğitimdeki işlevselliği, genel anlamıyla edebiyat eğitiminin sosyo-kültürel boyutu ve eğitim sosyolojisi açısından evrensel değerlerin önemi gibi konular incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu bölümde ‘sınıf ortamında evrensel değerlerin işlenişinin nasıl olacağı?’ sorusu da ele alınmıştır.

‘7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Edebî Metinlerin İncelenmesi’ bölüm başlığı altında kitaptaki metinlere dair niceliksel bilgiler verilmiştir. Sonrasında her metin tek tek ele alınıp evrensel değerler açısından incelenmiştir. Ayrıca bu evrensel değerlerin metinlerde nasıl (nitelik) yer aldığı belirlenmeye çalışılmış, bununla da yetinilmeyip metinlere edebî ve sanatsal açıdan da değerlendirmeler getirilmiştir.

Sonuç itibariyle çalışmamız salt 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki edebî metinleri evrensel değerler açısından incelemekle kalmamış, aynı zamanda bu ve benzeri/türevi metinlerin sınıf ortamındaki işlevselliğini, evrensel değerler adı altında verilen birtakım temel insanî vasıfların, bireye 7. sınıf kitabındaki edebî metinler vasıtasıyla kazandırılıp kazandırılmayacağını, bu metinlerin edebî ve eğitsel açıdan yeterli düzeyde olup olmadığını inceleyecektir.

Çalışmamızın iskeletini oluşturan bu ana başlıklarda da görüldüğü gibi bu inceleme 4 değer kategorisi içerisinde sunulacaktır. Özetle araştırmamızın problemini şu şekilde ortaya koymak mümkündür.

Yazınsal metin evrensel değerlerin öğrenciye verilmesine katkı sağlayabilir mi? Araştırmamızda yukarıdaki temel soru altında şu alt sorular araştırılacaktır:

- 1- Türkçe derslerinde edebî metinler öğrenciye ne kazandırabilir ve eğitimdeki işlevi nedir?
- 2- Evrensel değerler denildiğinde akla ne gelir?
- 3- Evrensel değerlerin eğitimdeki yeri nedir?
- 4- 2005 Öğretim programına göre hazırlanan 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin tematik dağılımları nasıldır? Bu temalar içerisinde temel ve yardımcı düşünce olarak evrensel değerler ve nasıl (nitelik) verilmeye çalışılmıştır?

B) ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmamızda problem cümlesi çerçevesinde aşağıdaki hedeflere ulaşılmaya çalışılmıştır:

- 1- Evrensel değerleri Türkçe öğretiminde kullanılan edebî metinler açısından irdeleyerek Türkçe Eğitimi alanına katkı sağlamak.
- 2- 2005 Türkçe öğretim programına göre hazırlanmış olan 7. Sınıf ders kitabındaki metinlerin edebî ve eğitsel açıdan yeterliliğini irdeleyerek söz konusu kitaptaki metinleri hem edebî açıdan hem de evrensel değer kazanımı açısından yeterli metinler olup olmadığını değerlendirmek.
- 3- Türkçe dersinin evrensel değerler eğitimine sağlayacağı katkıyı mevcut programa göre hazırlanan ders kitabı çerçevesinde açıklamak.
- 4- Türkçe öğretimiyle ilgilenenlere, ders kitaplarındaki metin tahlilleri hakkında genel bir fikir ve bazı örnekler vermek.
- 5- Yaptığımız metin incelemeleriyle okuyucuları, metinleri yeni bir gözle okumaya ve anlamlandırmaya ve onları daha başka açılardan düşünmeye sevk etmek.

Sonuç itibariyle bu beş amaç çerçevesinde Türkçe Eğitimi ana bilim dalına katkı sağlamak.

C) ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Toplum içinde yaşayan bireyler olarak çok temel özellikler arz eden birtakım doğru ve yanlış kavramları paylaşmak ve birlikte yaşamının gereği olan bir takım kuralları öğrenmek, öğretmek zorundayız. Bizim bireysel mutluluğumuz, toplumun mutluluğu demektir. Hatta gruplar arası iletişimde, eşitlik ve adaletin varlığı bir takım evrensel standartların varlığı ve herkes tarafından kabul edilmesi ile yakından ilişkilidir.

Hızla küreselleşen dünyada insanın kendini ve toplumu gerçek anlamda tanıması ve anlaması, ahlâkî değerlere sahip çıkması, kinin, nefretin, düşmanlığın, adaletsizliğin, esaretin, sömürgecinin, alt kimlik-üst kimlik tartışmalarının, kısaca tüm ahlâkî değerlere aykırı tutum ve tavırların hat safhaya çıktığı günümüz toplumunda evrensel değerlerin belirlenmesi ve bireye kazandırılması faaliyetinin önemi ortadadır. Sanat ve sanat

eğitiminin bu değerleri özümsemiş kuşaklar yetiştireceği düşüncesindeyiz. Bilhassa sanat eğitimi evrensel değerlerle paralel götürülürse, böylesi bir çalışmanın, yukarıda kaygılandığımız duruma ilişkin olarak çok daha faydalı bir çalışma olacağı kanaatindeyiz. Çünkü “Estetik doğrudan güzelliğin felsefesi demektir. Bu bakımdan, kimi zaman kişisel, kimi zaman ulusal, kimi zaman da evrensel değerler sistemini estetik bir kaygı ile bütünleştirerek işleyen edebiyat eserleri bu bakış açılarını öne alan bir anlayışla da değerlendirilmek zorundadır.”³

Dünyanın sözünü ettiğimiz evrensel değerlere tamamıyla sahip olduğunu söyleyemeyiz. Dünya bir taraftan çok hızlı bir şekilde yukarıda konu edilen evrensel değerlerden nasibini almamış kuşaklar yetiştirmeye doğru giderken bir yandan da bilinçli toplumlar evrensel değerlerin önemini kavramış ve bu anlamda çeşitli çalışmalar yapmaya başlamıştır. Böyle bir çalışmanın zorluğunu biliyoruz. Bu zorluğun farkında iken böyle bir çalışmaya girmemizin nedeni, temel evrensel değerlerin bilinmesine ve topluma yerleşmesine bilimsel bir katkıda bulunmaktır.

D) ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Yukarıda önemini ortaya koyduğumuz ve ivedilik arz ettiğini düşündüğümüz bu tür çalışmaların yapılacağı ilk yer ailedir. Aile içi eğitimden sonra bu değerlerin verileceği yer okullardır. Bu süreç daha uzun sürecek ve bu süreçte daha geniş bir bilgi kaynağından yararlanılacaktır. Bu nedenle çalışmamızda Türkçe eğitimi, edebiyat eğitimi, eğitim sosyolojisi ve eğitim bilimlerinden olabildiğince yararlanmaya çalıştık. Bunun yanında çalışmamızı gerek kavramsal açıdan gerekse kuramsal açıdan zenginleştirmek için felsefe, edebiyat sosyolojisi, medenî hukuk, Türkçe eğitimi, edebiyat kuramı, psikoloji, edebiyat ve sanat eleştirisi (kuramsal eleştiri) gibi alanlarda kaynak araştırması ve fişlemeler yaptık. Ayrıca incelememize konu olan ders kitabında hangi temalarda hangi edebî metinlerin kullanıldığını, kitapta yer alan edebî metinlerin türlerini tablo halinde gösterdik. Ayrıca bazı terimleri açıklama noktasında sözlüklere de müracaat ettik.

---

³ Mustafa CEMİLOĞLU, *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s. 19

E) ARAŞTIRMANIN KAPSAM ve SINIRLILIKLARI

Çalışmamız evrensel değerler, Türkçe eğitimi, evrensel değerlerin kazandırılması, edebî metnin değer kazandırma yeterliliği, 2005 öğretim programına göre hazırlanan Türkçe ders kitabının, edebî zevk ve evrensel değerlerin kazanımı açısından yeterliliği gibi konuları kapsamaktadır.

Evrensel değerler kavramının öznelliğini bilerek temel evrensel değerler olarak adlandırdığımız ve çalışmamıza aldığımız kavramları belirlerken seçici olmaya çalıştık. Evrensel değerlerin bütün ideolojilerin üstünde değerler olduğunu bilerek herhangi bir ideolojinin kendine mal ederek, kendine has kıldığı öznel terimleri kullanmamaya özen gösterdik. Bu kavramların tespitinde temel anayasal düzenlemelerde esas alınan, gerçekten evrenselliği hiçbir gurup, hiçbir kimse tarafından inkâr edilemeyecek terimleri seçtik. Bu seçiciliğin boyutlarını ve sınırlarını belirlemede ise vatandaşlık, yurttaşlık, demokrasi, ahlâk, üzerine yazılmış akademik kitap ve bilimsel tezleri taradık. Bu çalışmaların hepsinde ortak olarak söz edilen terimleri kendi çalışmamızda temel birer evrensel değer olarak aldık. Okuyucu, çalışmamızda kullandığımız eserleri yer yer çalışmamız içerisinde bulabileceği gibi hepsini toplu bir şekilde kaynakça kısmında da bulabilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇE DERSLERİNDE EDEBÎ METİNLERİN YERİ VE ÖNEMİ

A) SINIF ORTAMINDA EDEBÎ METİNLER

Edebî kelimesi kökü edep'ten gelen Arapça bir kelimedir. Edebî “edebiyatla ilgili, edebiyata ilişkin”⁴ anlamlarına gelir. Edebî eser ise, “Edebiyatta sanat değeri taşıyan değişik edebiyat türlerinde kaleme alınmış eserlerin her biri”⁵ olarak tanımlanmıştır. Tanımdaki edebiyat türleri ifadesinden anladığımız şey ise şiir, hikâye, roman, tiyatro, anı vb. metin türleridir.

Edebî metin ifadesi, tanımdan da anlaşılacağı üzere, sanat değeri taşıyan metin anlamına gelir. Fakat her edebiyat metni sanat değeri taşımaz. Bir metnin önüne edebî önadı getirildiği için o metne sanatsal bir metindir dememiz doğru olmaz. Bu bağlamda tanımlara müracat etmek işimizi kolaylaştıracaktır. Wellek ve Warren edebiyatın tanımını yaparken “basılmış her şey”⁶ olarak tarif ederler. Ancak böylesi bir tanıma kabul etmemiz ile yukarıda bizim ‘edebî metin’ tanımını yaparken düştüğümüz çelişki arasında hiçbir fark yoktur. Dolayısıyla bu tanım da tatmin edici değildir. Wellek ile Warren yaptıkları tanımlarda genelden özele doğru analitik bir yaklaşım izlemişlerdir.

⁴ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, C. I, s. 670

⁵ Türk Dil Kurumu, s. 670

⁶ Wellek ve Warren'den aktaran; İsmet EMRE, *Edebiyat ve Psikoloji*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 200

Hemen aynı satırlarda yeni bir tanım yapan yazarlar, bir önceki tanımın sınırlarını daraltarak edebiyatı, “büyük kitaplar, konusu ne olursa olsun edebî şekil ve ifade bakımından dikkate değer kitaplar olarak tarif ederler. Burada ölçü ya yalnız estetik değerlerdir ya da düşünce unsurları ile estetik unsurlardan meydana gelmiş bir değerler karışımıdır.”⁷ Türk edebiyatında, sanat değeri az, sanatsal ve edebî değeri olmayan birçok metnin varlığından söz edebiliriz. ‘Edebî metin’ kavramı yerine ‘yazınsal metin’ kavramı da kullanılmaktadır. Bunun nedeni “Batı’da ‘edebiyat’ sözcüğü, ‘yazı’ sözcüğünden türemiş bir sözcük”⁸ olmasıdır. “Edebiyatın (terimin kültürel anlamıyla) aslında yazı düzeninden doğduğu kabul edilir. Sözcüğün bu anlamı ifade eden Latince kökeni de bunu doğrular: ‘Edebiyat’ litteratura: ‘yazı’ (écriture)”⁹ Biz inceleme nesnemiz olan metinleri incelerken edebî metinler ifadesini kullanmayı yeğledik.

Edebiyat bir duygunun, bir düşüncenin, bir hayalin söz ve yazı halinde, güzel ve etkili bir şekilde ifade edilmesi¹⁰ ise öğrenciyi bu güzelliklerden mahrum bırakmamak gerekir.

‘Edebî metin’ ifadesi edebiyatın her türünden metinleri kapsar ve her tür öğrencide farklı bir karşılık bulur. Bu açıdan edebiyat, zengin bir birikimi içinde barındırır. Böylesi bir kültürel birikimden sınıf ortamında mutlaka ve yeterince yararlanılmalıdır.

Edebiyatın ve/veya seçkin edebî metinlerin sınıf ortamına sokulması gerekliliği yanında edebî metinlerin ve edebiyat bilgisinin sınıf ortamında verilmesine ilişkin bir takım yanlış uygulamalar yıllarca yapılmıştır. Bu yanlış uygulamalarda edebî metin aracılığıyla sunulan eğitim “bir ‘haber verme’, yazarların yaşam öyküleri hakkında bir bilgilendirme çabası”¹¹ olarak değerlendirilmiş, edebî metnin “bir beceri, bir duyarlık kazanma/kazandırma”¹² olduğu ise hep unutulmuştur. “İlköğretim, lise, üniversite, (özellikle Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde, Eğitim Fakültelerinde) edebiyatın amacı, bir dönemin temsilcisi olarak seçilmiş yapıtlardan yapılan alıntılar aracılığı ile edebiyatın bir yüzünü, bir yazarı tanıtmak, şu veya bu akım hakkında bilgi aktarmak, bir

⁷ Wellek ve Warren’dan aktaran; EMRE, s. 200–201

⁸ Hilmi UÇAN, *Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim*, Perşembe Kitapları, İstanbul, 2002, s. 17

⁹ Peytard’dan aktaran; UÇAN, *Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim*, s. 17

¹⁰ Seyit Kemal KARAALIOĞLU, *Edebiyat Sanatı*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1980, s. 5

¹¹ Hilmi UÇAN, *Dilbilim, Göstergebilim, Edebiyat Eğitimi*, Hece Yayınları, Ankara, 2008, s. 65

¹² UÇAN, *Dilbilim, Göstergebilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 65

yazardan söz etmek olmamalıdır. –Böyle bir bilgi aktarımı da olabilir, ama bu, başka bir dersin başka bir çalışmanın içinde yer almalıdır.”¹³

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz, edebiyatın imkânları sayesinde öğrenci birçok kazanım elde edebilir. Çalışmanın ilerleyen sayfalarında başlıca edebî türler için en temel olanlarını sayacağımız bu kazanımları diğer türler için de çeşitlendireceğiz. Fakat tüm bunların üzerinde edebiyatın temelinde hissetmek, düşünmek ve bunları kaleme almak vardır. Böyle olunca Türkçe dersleri ve edebî metinler; okuma, düşünme ve yazma bağlamında sınıf içinde yetenekli öğrencilerin keşfedilmesini sağlayacak ya da öğrencinin kendindeki yeteneğin ortaya çıkması için bir araç işlevi görecektir. Ayrıca tüm bunların yanında Türkçe dersinin tüm öğrencileri yazar, şair yapmak gibi bir amacı olmadığını unutmamak gereklidir.

1. EDEBÎ METİNLERİN EĞİTİCİ BİR ARAÇ OLMA YETERLİLİĞİ

Cahit Kavcar, ‘II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim’ adlı kitabında edebiyatla eğitim arasında sıkı bir yakınlığın olduğunu, bu ikisinin arasındaki en büyük ortak yönün ise konularının insan olması, her ikisi arasındaki benzerliğin ise yetiştirme yani terbiye etme işi ile uğraşmaları olduğunu söyler.¹⁴ Edebiyat ile eğitim arasındaki bu bağ edebî metinler sayesinde kurulur. Eğitim ortamında materyal “hedefleri gerçekleştirmek amacıyla araçlardan faydalanarak yapılan ders, sunum”¹⁵ içeriklerini ifade eder. Dolayısıyla edebî metinler de eğitici bir araçtır, bir materyaldir.

Edebî metinler eğitimde kullanırken güçlü, yeterli bir ‘materyal’ olacağı gibi yetersiz, eksik ve/veya zararlı bir araç da olabilir. Bu bağlamda okullarda yıllarca okutulmuş, ısrarla tavsiye edilmiş, ders kitaplarına girmiş “La Fontaine’in masallarını alın. Nedir söyledikleri? Ağustos böceği kışın aç kalmış, komşusu karıncadan bir lokma yiyecek istemiş; karınca da onu alaya almış: ‘yazın türkü çağırdığın gibi şimdi de kalkıp oynarsın!’ demiş, zavallıya yardım etmemiş. Ahlâksızlık değil mi karıncanın? Ahlâksızlık aşılabilir miyiz”¹⁶ çocuklarımıza bu masallarla? Belki yıllarca karınca öznesiyle hep karınca gibi çalışkan olmak, ağustos böceği örneğiyle de tembel

¹³ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 65–66

¹⁴ Cahit KAVCAR, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Malatya, 1988, s. 9

¹⁵ Tuğba ŞAHİN, Editör: Veysel SÖNMEZ, “Eğitimin Teknolojik Temelleri”, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 200

¹⁶ Nurullah ATAÇ, *Söyleşiler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 122

olmamak, işini zamanında yapmak, bugünün işini yarına bırakmamak ve karınca gibi çalışkan olmanın gerekliliği ile faydaları gibi nasihatler verildi bu metinlerle ama Ataç'ın değindiği olgu hep unutuldu.

Bu metinlere Ataç'ın baktığı açıdan bakan olmadı. Her edebiyat metninin mutlak bir yararı, faydayı barındırdığı hissine kapılmışçasına süren bu tavır uzun süre değişmedi. Dolayısıyla karşımızda şöyle bir durum vardı; “Kültürlü insanlar edebî bilgiyi artık göz ardı etmiyorlardı. Tehlike artık ondan çok şey umut etmeleri yönüne kayıyordu.”¹⁷ Dolayısıyla edebiyat metnine sadece bir araç olarak bakmak sakıncalı olabilir. Ya da belli bir edebî metinden mutlak bir yarar gözetmek doğru olmayabilir. “Ancak, ilk amaç olarak yararlılığı gözetmese de sanat, yararlı olmaktan da uzak değildir.”¹⁸ Bu çelişki, eğer buna bir çelişki olarak bakılacaksa, edebiyatın kendi çelişkisidir. Nitekim Yunan şairi Kavafis'in, tüm sanatçıları ilgilendirdiği gibi muhatap kitleyi de kuşatan “Sanat her zaman yalan söylemez mi?”¹⁹ sözü bir anlamda sanattan ve sanatçıdan neyi beklememiz gerektiğini söylemese bile, neyi beklemememiz gerektiğini söyler. Fuzûli, “unutma ki şair sözü yalandır” diyerek de aynı şeyi ifade eder. Ataç ise “Şiirle hikâyenin de doğrusu, yalanı vardır. Yalan şiir, yalan hikâye bir yazarın, zaruretini kendi içinde duymadan yazdığı şiirle hikâyedir. Nesir, şiir, bugünkü edebiyatımız yalanla dolu.”²⁰ diyerek edebiyatın kutsallığını kırmaya çalışır. Ataç'ın bu söyledikleri edebiyat her zaman doğru söylemez sözünü pekiştiren bir tespittir. Aynı zamanda bu tespit sanat ve yalan konusuna çok daha belirgin bir yaklaşım getiriyor kanısındayız.

Eagleton, “Yarar, edebiyatçılara saç kurutma makinesi ve kâğıt tutacını çağrıştıran tatsız bir kelimedir.”²¹ diyerek edebiyat metninden fayda gözetmenin anlamsızlığını ironik bir üslupla eleştirir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki “Her okuduğumuzdan ille bir fayda, bir assı beklemek de, bir bakıma, ahlâksızlık değil midir?”²² diyen Ataç'ın görüşleri Eagleton'un görüşüyle örtüşür. Ataç, Arsene Lupin isimli romancıdan bahsederken, Lupin'in metinleri ve okuyucuları hakkında şöyle bir bilgi aktarır: “...Arsene Lupin olmak zormuş, o romanı okuyan hırsızlığa özense bile

¹⁷ Adolf MUSCHG, *Edebiyat Terapi Olabilir mi?*, Salkımsöğüt Yayınları, Konya, 2006, s. 20

¹⁸ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 18

¹⁹ Kavafis'ten aktaran; Ahmet OKTAY, *İnsan Yazar Kitap*, Ark Yayınları, Ankara, 1995, s.359

²⁰ ATAÇ, s. 20

²¹ Terry EAGLTON, *Edebiyat Kuramı*, (Çev.: T. Birkan), Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s. 252

²² ATAÇ, s. 122

hiç tutulmıyacak, kurnaz, usta bir hırsız olmanın zorluğunu da anlar, vazgeçermiş.”²³ Ataç’ın bu aktardığı doğru mudur? Hiç olmazsa “Lupin’in kimseyi hırsızlığa sürüklediği kadar doğrudur.”²⁴ denebilir.

Cemil Meriç ise edebiyattan nasıl bir yarar umabileceğimizi roman türünden hareketle şöyle örneklendirir: “artık sanatımızı, ne kadar yüce olursa olsun, herhangi bir davanın emrine vermek ehliyetini kaybettik. Romanın kendine has bir amacı var: insanı tanıtmak. Başka türlü düşünemiyoruz.”²⁵ Yine Cemil Meriç Balzac’tan bahsederken “Romancının işi, insan denen karmaşıklığı aydınlatmak, düzene sokmak, dengeye kavuşturmadır. Balzac bu sayede tipler yaratmış.”²⁶ diyerek edebiyata, edebiyatın çok ciddî bir boyutu olan edebiyat-psikoloji, edebiyat-eğitim ve insan eksenli bakar.

Uçan ise, günümüzde edebî metinlere ahlâki bir görev yüklenmeyeceğini, yazınsal ürünlerin daha çok estetik boyutuna bakılması gerektiğini söyler. Ancak “öğrenciye/okuyucuya önerilecek yazınsal ürünlerin seçiminde, öğrencinin sonuçta ufku geniş, ‘ahlâklî’, ‘güzel’i düşünen, ‘iyi’ bir kişiliğe sahip”²⁷ olması düşünüldüğü için bu metinlerin genelde eğitsel özelde ise – konumuz bağlamında söyleyecek olursak- evrensel değerlere ilişkin olması beklenir. Edebî metinle kazandırılmak istenen değerlerde, ister eğitsel öğeler ağır bassın, isterse evrensel değerler ağır bassın her halükârda çocuğa verilmek istenen ahlâk ve ahlâklılık olacaktır. Bu ahlâk “ister felsefi anlamda ‘etik’ olarak düşünölsün, isterse toplumun temel dinamiklerinden sayılan millî ve manevî değerler manzumesine temel olacak tarzda ‘ahlâk’ olarak tanımlansın, varılacak hedef genel anlamda ‘iyi, güzel, doğru, yararlı’ gibi pozitif sıfatları tarif edecektir.”²⁸ Eğer edebî metin ahlâka ilişkin bir mesaj içermek zorunda değilse, edebî metnin böyle bir vazifesi yoksa bile Türkçe eğitiminin, Türkçe öğretmenin böyle bir kaygısı olmalıdır. Bu vazife yukarıda söylediğimiz türden metinleri seçip çıkararak öğrencinin önüne koymaktır. Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak bu vazife titizliktir. Bu bağlamda, “Gülten Dayıoğlu’nun Cambaz Parası adlı öyküsünü okuyan bir çocuk, öyküden estetik bir zevk almanın ötesinde, başkasını kandırmanın çirkin bir davranış olduğunu da; Sabahattin Ali’nin Arabalar Beş Kuruşa adlı öyküsünü okuyan bir insan,

²³ ATAÇ, s. 121

²⁴ ATAÇ, s. 122

²⁵ Cemil MERİÇ, *Kırk Ambar C.I.*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 261

²⁶ MERİÇ, s. 262

²⁷ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 68

²⁸ CEMİLOĞLU, s. 18

kendisinden daha yoksul olan bir insanı hor görmemeyi de; Ömer Seyfettin'in Diyet adlı öyküsünü okuyan bir kişi, yaptığı bir iyiliği başa kakmamayı"²⁹ anlayacaktır. Dolayısıyla Türkçe eğitimi bu ve benzeri metinler sayesinde temel evrensel değerleri kazandırabilir. Türkçe eğitimi ve eğitimcisinin yukarıda andığımız vazifesi böylesi metinlerle öğrenciyi buluşturmak olmalıdır. Titizce seçilen bu metinlerle amaçlanan, "gençlerimizin kişiliğini oluşturmaktır. Bu ileride ayrıntılarıyla işleneceği üzere edebiyat metinlerinde işlenen değerler sisteminin öğrenciyeye kazandırılması ve onun edineceği davranışlara bu yoldan şekil verilmesi yoluyla"³⁰ gerçekleştirilecektir.

Kısacası edebiyat bir dünyadır. Nasıl ki dünyada iyi ve kötü, faydalı ve zararlı bir arada barınıyor ve her insan bu zıt kutupların her ikisi ile de etkileşimde bulunuyorsa edebiyat ve/veya edebî metin de böylesi bir dünyanın benzeridir, belki de kendisidir. Her edebî metin edebiyat dünyasından bir cüzdür. Dolayısıyla her ürün etkiler, değiştirir, dönüştürür. Okuyucu/öğrenci ise bu dünyadan (edebiyatın dünyasından) iyi veya kötü dolu bir şekilde çıkar.

2. BİLGİ ve BİLGİLENDİRME ARACI OLARAK EDEBÎ METİNLER

Edebiyat üzerine kaleme alınan eserlerde bazı yazarlar; edebiyatı "bilerek veya bilmeyerek, bir yazarın okuyucuya kendi hayat görüşünü kabul ettirme gayreti"³¹ olarak tanımlamışlardır. Nitekim "her dünya görüşü ya da hikâyesi zımni bir benlik hikâyesi, her benlik hikâyesi de zımni bir dünya hikâyesidir."³² İdeolojilerin bu dünyasında "her ideolojinin kendi doktrini ve mitleri, simgeleri, gelenekleri ve hikâyeleri vardır."³³ Bu hikâyeler, doktrinler ve mitler bu ideolojilere hizmet eden edebiyatçılar, yazarlar, şairler için önemli birer malzemedir. Resmî ideolojiler dahi ders kitaplarını ve programlarını bu bağlamda oluşturur. "Eğitimsel öncelikleri oluşturma bakımından, ideolojiye uygun olan programlar okullarda kendilerine bir yer bulur, bunlar genellikle denetlenir ve belli bir bütçeye bağlanır."³⁴ Kendi eğitim sistemini kuran her ideoloji, oluşturduğu

²⁹ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 69

³⁰ CEMİLOĞLU, s. 18

³¹ Wellek ve Warren'den aktaran; UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 69

³² William L. RANDALL, *Bizi Biz Yapan Hikâyeler*, (Çev: Şen Süer Kaya) Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 218

³³ RANDALL, s. 209

³⁴ Gerald L. GÜTEK, *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*, (Çev: N. Kale), Ütopya Yayınları, Ankara, 2006, s. 165

müfredat/öğrenim programına bazı önlemler alır. Bu türden önlemler müfredatlar için büyük bir önem arz eder. Adeta müfredattaki ana iskeleti koruyan dokulardır bunlar. Dolayısıyla genel anlamıyla ideoloji bizzat eğitimin içindedir.

Aydınlanma çağı ve sonrasında edebiyat metni ciddî bir bilgilendirme aracı olarak kabul edilmiştir. O dönemlerde, gerçeklerin hiç değiştirilmeksizin, yaşandığı gibi aktarılmasının kendiliğinden bir bilinç oluşturacağı düşüncesi vardır. Örneğin

“Zola, edebiyatın tek görevinin, yanlışlıkları, haksızlıkları düzelterek olanlara bu bilgileri sağlamak, bir bakıma laboratuvar görevi görmek olduğuna inanırdı. Bu düşünce aşıldı; sanatın da, edebiyatın da dünyanın değiştirilmesinde etkin bir görevi olduğu biliniyor artık. Ancak bu kez de sanat ve edebiyat -Zola örneğindeki gibi tıpkı- düşüncenin emrine sokulmak gibi bir tehlikeyle karşılaştı. Şöyle: ekonomi, tarih, politika, bilim, vb... dünyayı ve insanı en ince ayrıntılarıyla incelendiğinde, bunları iyiye doğru değiştirme yollarını kesin bir biçimde belirlediğine göre, sanat ve edebiyata düşen iş, bu yolları doğrulayan, tanıtan yapıtlar ortaya koymaktır. Bir zamanlar çok söylenen bir söz vardı: sanatçılar insan ruhunun mühendisleridir, denirdi. Bu sözde, sanatçıları yüceltmekten çok onlara, ‘insan ruhunu, insan bilincini bilimin belli yasalarına göre, önceden saptanmış belli ölçülere göre düzene sokun’ buyruğunu verir bir hava vardı. İnsan ve dünya gerçekleriyle uğraşmayı bilimlere bırakın artık. Siz duygusal yanlarına seslenin insanların, onları bilimlerin ulaştığı gerçeklere uygun olarak yoğurun, demekti bu. Açık açık söylenmeden anlaşılın bu buyruğun altında sanatların işlevini küçümsemek eğilimi olduğu kadar onların gerçeklikle, gerçek dünya ve yaşamla ilgisini koparmak gibi bir tehlike de yatıyordu.”³⁵

diyen Mehmet H. Doğan, bu sözleriyle sanatçının özgün bir eseri ortaya koyan bir birey değil, bilimin ve bilginin buyruğunda bir görevli olarak tanımlanmasını, kabul edilmesini eleştirir. Zola örneğini vererek ise edebiyatın bir bilgilendirme aracı olarak görülmesine karşı çıkar.

Aslında edebiyatın ancak gerçekliği yeniden kurmakla, temsil etmekle yetineceğini, onun gerçeği aramak gibi bir amacının olmadığı bugün çok iyi bilinen bir olgudur. Sosyal bilim metodolojisinin kurmaca kavramını bu kadar önemseyerek kurmacaya neden bu kadar ciddî anlamlar yüklediği ise yorumsamacı geleneğin kazandığı güce bağlanmaktadır. “Bu gelenekte hâkim olan dünyanın okunacak bir metin olduğu düşüncesi, kurulmayan hiçbir gerçeklik olmadığı düşüncesinden kaynaklanır. Kurgular ise yalnızca yorumlanabilirler, bilmek ve anlamak yorumlamakla

³⁵ Mehmet H. DOĞAN, *Tekrarın Tekrarı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 188–189

eşanlımlıdır.”³⁶ diyen Köksal, edebiyat metnindeki bilgiyi nasıl bir bilgi olarak görmemiz gerektiğini ve eğer bu bilgiyi yorumlayacaksak nasıl yorumlamamız gerektiğini şu cümlelerle ifade eder.

“Edebî eseri tarihsel bilgi kaynağı ve gerçekliğe birebir tekabül eden bir belge olarak okumanın sosyal bilime büyük katkısı olacağını söylemek güçtür. Fakat var olan anlatıları, belgeleri farklı anlayabilmemize yardımcı olduğu ölçüde de sosyal bilimler için önemlidir. Verdiği rahatsızlık, getirdiği sorulardır. Edebî yazımı önemli kılan, bu anlamda da üçüncü bir tür bilgiden söz edilebilir. Toplumsal/tarihsel olanın metaforik olandan ayrılmadığı, aksine bu ikisinin aslında aynı şekilde anlaşıldığı bir bilgi türü. Yeniden kurmanın cazibesıyla toplumsal olanın ağırlığını taşıyan bir bilgi türü.”³⁷

Bir edebiyat okuru edebiyat metni için, ‘Metindeki bilgiler doğru mudur? Doğruysa ne kadarı doğrudur? Metin neden yazıldığı anda böyle kurgulanmış?’ gibi sorular sormaz. Çünkü zaten “sanat gerçekliği terk etmek”³⁸ zorundadır. Eğer sorulacak bir soru varsa o da şunlardır:

“‘Metnin içinde gerçeklik dediğimiz şey ne ölçüde yeniden kurgulanabilmiş ya da gerçeklik-etkisi (verisimilitude) nasıl sağlanabilmiş? Metnin eksiklikleri, tutarsızlıkları neler ve neden tam da bu eksiklikler ve tutarsızlıklarla yüklü bir metin elimizdeki?’ Bir adım daha ilerlese, bize ‘toplumsal/tarihsel olan hakkında neler söyleyebilir bu eksiklik ve tutarsızlıklar?’ Sosyal bilimci için edebiyatın veya kurmacanın kurmaca olduğunun bilinmesi ve bunun söylenmesinden çok, bu kurmacanın neden şu tarihsel anda yapıldığıdır. Burada sorulan soru evet/hayır ile cevaplanamaz. ‘Ne?’ ya da ‘nasıl?’ soruları da değildir sorulan, daha çok ‘neden?’ sorusudur.”³⁹

diyene Köksal, edebiyat metninde anlatılan bilginin doğruluğunu sorgulamanın veya araştırmanın ne kadar gereksiz olduğunu söylemekle kalmaz edebiyat için önemli olanın, bilginin doğru olup olmadığı değildir. Bilginin bu metinde nasıl ele alındığı, metne nasıl uyarlandığı, bilginin tekrar nasıl oluşturulduğu ve kurgulandığını sorgulamak gerekir. Aksi takdirde Türkçe eğitimi “bir bilgilendirme, biçimlendirme ve dayatmaya”⁴⁰ dönüşebilir. Bunun yerine Türkçe eğitiminde “düşündürmek,

³⁶ Duygu KÖKSAL, Editör Tanıl BORA, Semih SEKMEN, Kaya ŞAHİN, “Sosyal Bilimlerin Kapsamında Edebiyat” *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 221

³⁷ KÖKSAL, s. 226

³⁸ Friedrich SCHILLER, *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup*, (Çev: G. Aytaç), Kültür Bankalığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 6

³⁹ KÖKSAL, s. 223–224

⁴⁰ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 97

hissettirmek, keşfettirmek, bireysel yetenekleri gün yüzüne”⁴¹ çıkarmaya öncelik verilmelidir. Çünkü “Bilgilendirme, her zaman bir üst etkinliğin, öğrenimin, araştırmanın hizmetindedir. Kendisi bir amaç değildir. Bir müzik öğretmeni parmak kullanımı hakkında ders vermez; fakat öğrencinin gereksinim duyduğu belli bir anda, en iyi parmak kullanımı hakkında öğrenciyi bilgilendirir.”⁴²

Kısacası edebiyat metni bir bilgilendirme aracı olmaktan ziyade bir olguyu, bir kavramı, bir olayı içselleştirme aracıdır denebilir. “Edebiyat eğitiminin hedeflerinden birisi, öğrenciye sadece rasyonel bir düşünce sistemi kazandırmak değil, bunun yanı başında sezgisel bir yetenek edindirmektir.”⁴³ Bu yüzden çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ders kitabındaki metinlerin evrensel değerler açısından incelenmesinde bilgilendirmek, vermek, öğretmek fiillerini kullanmak yerine içselleştirmek ve kazandırmak fiillerini kullanacağız.

3. SOSYAL HAYAT ve EDEBÎ METİNLER

Sosyalleşmenin, bireylerin temelde sosyal değerleri dolayısıyla evrensel değerleri kazanması ve geliştirmesi süreci olduğu inkâr edilemez bir gerçekliktir. Bireylerin toplumdaki görevlerinden birisi de toplumda kendi payına düşen sosyalleşme işlevini yerine getirmektir. Bu, bir anlamda sosyal dayanışma için gerekli bir olgudur. Sosyal dayanışma olgusu, insanların birtakım temel gereksinimlerinin ortak veya benzer olmasından doğmuştur.

Eğitim, bireyi bu değişim ve dönüşüme hazırlama aşamasında büyük bir işleve sahiptir. “İlköğretim kurumlarında, öğrencilerin sosyal yaşama hazırlanması ve istenen değerlerin öğrencilere kazandırılması görevini birinci kademedeki hayat bilgisi dersi; ikinci kademedeki sosyal bilgiler dersi üstlenmiştir.”⁴⁴ Bu anlamda edebî eser de bu değişim dönüşüm sürecinde bireye eşlik ederek bir takım işlevler görür. Çünkü edebiyat eseri kalıcıdır. “Emma Bovary denen kız hiç yaşamadı. Madam Bovary kitabı ise sonsuza kadar yaşayacak”⁴⁵ ve bu değişim dönüşüm sürecinde hep yeni anlamlar

⁴¹ UÇAN, *Dilbilim, Göstergebilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 97

⁴² Reboul’dan aktaran, UÇAN, *Dilbilim, Göstergebilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 98

⁴³ UÇAN, *Dilbilim, Göstergebilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 62

⁴⁴ İlke ERCAN, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Ulusal ve Evrensel Değerler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 24

⁴⁵ Salah BİRSEL, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, Sander Yayınları, İstanbul, 1976, s. 79

kazanacak, insanlığın yaşadıklarına şahitlik edecektir. Tüm bunları söyleyerek edebiyatın sosyalleşmede birinci sırayı aldığını iddia etmiyoruz. Edebiyata böyle bir vazife yüklemek onu anlamamak olacaktır. Nitekim William Randall, “hayatımızda üçüncü bölüm bittiği zaman sayfanın üzerine dördüncü bölüm yazacak kimse olamaz.”⁴⁶ derken sosyal hayattaki tecrübelerle edebiyatın birbirinden çok farklı şeyler olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Fakat bu yazınsal metnin işlevsiz hatta masum olduğu anlamına gelmez. “Yazınsal bir ürün masumiyetten uzaktır: Okuruz, etkileniriz, davranışlarımızı değiştiririz.”⁴⁷

Bu bağlamda, iyi bir yazar, iyi bir gözlemcidir “hayatın gerçeklerini iyi gözler, şu veya bu biçimde genç okuyucu ile yakın bir ilişki kurar, yazar ve okuyucu, kendilerinden başka bir kimsenin (eser kahramanının) veya kimselerin (eser kahramanlarının) hayatlarını, yaşayışlarını, alışkanlıklarını, törelerini, düşünce yollarını keşfe çıkarlar. (...) kısaca, çocuklar hayatı keşfetmek için edebiyata muhtaçtırlar.”⁴⁸ Schiller ise her ne kadar insanı topluma ihtiyaç itiyor ve akıl insanda sosyal ilkeler geliştiriyorsa da yalnızca güzellik ona sosyal karakter kazandırır, diyerek estetik ve sanat eğitiminin toplumsal açıdan gerekliliğine vurgu yapar.⁴⁹ Dolayısıyla edebî metinler bireyi sosyalleşmeye ve yukarıda sözü edilen değişim- dönüşüme hazırlama aşamasında inkâr edilemez bir etkiye sahiptir. Çünkü toplumsal hayatın değişip dönüşmesi aşamasında ihtiyaçlar da adeta bir evrim geçirircesine çoğalmış, değişmiş ve gelişmiş dolayısıyla bu değişim ve dönüşümden edebiyat da nasibini almıştır. Örneğin roman için Stendhal’in söylediği, “roman uzun bir yolda dolaştırılan ayna gibidir”⁵⁰ sözü, roman türünün toplumu yansıttığının güzel bir ifadesidir. Bir toplumdaki sosyalleşmenin temel sembolü yerine kullanılan sokak, adeta sosyalleşme ile özdeşleştirilmiş ve romanla bağdaştırılarak edebiyatın sosyal hayat boyutuna vurgu yapılmıştır. Yani roman sokaktaki görüntüyü yansıtan bir ayna metaforu olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Randall tarafından yapılan, “edebiyat insanın insana ifşaatıdır.”⁵¹ ifadesi de edebiyatın sosyal boyutuna vurgu yapar. Dolayısıyla edebiyat,

⁴⁶ RANDALL, s. 131

⁴⁷ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 62

⁴⁸ Ferhan OĞUZKAN, *Çocuk Edebiyatı*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 6

⁴⁹ SCHILLER, s. 146

⁵⁰ Stendhal’den aktaran; M. Fatih ANDI, *Roman ve Hayat*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 127

⁵¹ RANDALL, S. 311

sosyalleşmede başat bir değer değilse de sosyal hayatın merkezinde bir yerlerdedir denebilir.

4. EDEP'TEN EDEBİYATA

Arapça bir kelime olan edep, “Toplum töresine uygun davranma, incelik”⁵² ve “İyi terbiye, naziklik, usluluk, zariflik, hayâ, utanma, edebiyat bilgisi”⁵³ anlamlarına gelir.

Edebiyat, töre anlamındaki edep ile ne kadar bağlantılıdır? Bu kelime hakkında Cemil Meriç şunları söyler: “Edebiyat kelimesi ne Farsça’da var, ne de Arapçada. Fransızca ‘littérature’ karşılamak için Tanzimat’tan sonra uydurulmuş. Kökü: edep. (...) Edep, insanın bütün davranışlarını kucaklayan bir kelime.”⁵⁴ dedikten sonra edep kelimesinin üç temel anlamından birisinin davet, ikincisinin ‘ahlâk-ı fâzılanın mecmuu’, üçüncü anlamın ise ‘hakayık-ı örfiyye’ olduğunu söyler.⁵⁵ Daha sonra aynı satırlarda edep kelimesinin tarihsel süreç içerisinde kazandığı anlamlara değinir Meriç. Cahiliye ve İslâmiyet devrinde edep’in “asil ve insanî değerlere yönelmek”⁵⁶ anlamına geldiğini söyler. Mecazî olarak ise; “ insanı irfan erbabı ile muaşerete lâyük mertebeye yükselten eğitim”⁵⁷ olarak tanımlandığını söyler. Bu eğitimin ise “Arap lisanı, edebiyatı ve şiiri ile eski Arap tarihi.”⁵⁸ olduğunu ifade eder. Yine Cemil Meriç kelimenin tarihsel süreçteki anlamlarını şöyle özetlemektedir: “Edep’in iki amacı vardır: a- manzum ve mensur söz söylemekte meleke kazanmak, b- Kur’an’daki ayetlerden ve Peygamberimizin hadislerinden ahkâm çıkarmak ve kelâm-ı arabın manalarıyla mecazlarını kavramak.”⁵⁹ Meriç VI. y.y.’a kadar kelimenin sınırlarının belirsiz olduğunu ve “ata binmek, ok atmak, cirit oynamak ve satranç”⁶⁰ gibi marifetlerin de edepten sayıldığını söyler. Kelimenin edebiyatla arasında ilgisi noktasında Meriç’in şu

⁵² Türk Dil Kurumu, s. 671

⁵³ Ferit DEVELLİOĞLU, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1999, s. 203

⁵⁴ Cemil MERİÇ, *Kırk Ambar C.I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 21

⁵⁵ MERİÇ, s. 22

⁵⁶ MERİÇ, s. 22

⁵⁷ MERİÇ, s. 22

⁵⁸ MERİÇ, s. 22

⁵⁹ MERİÇ, s. 22

⁶⁰ MERİÇ, s. 22

tanımı dikkate değerdir: “Zarafet, nezaket gibi haller sözle gösterilebileceğinden, dile ait bilgilere de edep denildi.”⁶¹

Görüldüğü gibi edep kelimesinin sadece edebiyatla bir bağlantısı olmamakla birlikte, genel anlamda edebiyat meşgalelerini sürekli içinde barındırdığı bir gerçektir. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde zaten edep, edebiyatla ilgili uğraşılardan pek de bağımsız değildir.

Bunun yanı sıra edep, yani ahlâklılık tarih boyunca evrensel değerlerden sadece biri olarak değil, başlı başına bütün bir evrensel değerleri kucaklayan zengin bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Mustafa Cemiloğlu bu bağlamda; edebiyat sözcüğünün sözlük anlamının edepli olma olduğunu, bunun da geleneksel anlamda oluşturulmuş değerler sisteminin adı olduğunu söyledikten sonra edebiyatın, ele aldığı konular itibarıyla etik değerlerle doğrudan ilgili olduğunu söyler.⁶² Yine Meriç, edep kelimesini, bu kucaklayıcı özelliği açısından batıdaki hümanizma kavramına benzetir.⁶³

Edebiyatın kökü edepten yani ahlâklılıktan geliyor ama “Ahlâk bakımından yargılamaya kalktık mı, ceza görmeyecek roman, masal pek azdır.”⁶⁴ Bu da zaman içerisinde edebiyatın özü ile edebiyatçıların özü arasında oluşan uçurumu göstermek açısından güzel bir ifadedir.

B) EĞİTİM İÇİNDE SANAT ve EDEBİYAT

Edebiyat ve sanatın eğitimdeki yeri nedir? Sanat eğitimi Güzel Sanatlar Fakültesi, Konservatuar, Şiir Enstitüleri gibi kuruluşlar aracılığıyla verilmektedir. Bunlarda, eğitim sanatın hizmetindedir. Ama bizim burada ele aldığımız konu bunun tam tersi olanı yani sanatın, eğitimin hizmetinde olması durumudur. Bir başka ifadeyle bireyin eğitiminde sanat ve edebiyatın işlevselliğidir. Konumuz itibarıyla ise bizi daha çok edebiyat ilgilendirmektedir. Edebiyatın eğitimsel boyutu noktasında ise hem doğru hem de yanlış yönlendirmelerin olduğunu yukarıda ‘Edebî Metinlerin Eğitici Bir Araç Olma Yeterliliği’ başlığı altında dile getirmiştik. Fakat eğer eğitimci iyi bir yönlendirici ve

⁶¹ MERİÇ, s. 23

⁶² CEMİLOĞLU, s. 17

⁶³ MERİÇ, s. 23

⁶⁴ ATAÇ, s. 122

edebiyat dünyasından haberdar ise öğrenciyi kişilik gelişimi noktasında faydalı olana yeterince yönlendirebilir. Eğitimde sanat ve edebiyat bu açıdan işlevseldir denebilir.

1. SANAT-EDEBİYATIN GEREKLİLİĞİ ve İŞLEVİ

Sanat insana ne kadar yardımcı olabilir? “Sanat terapi olabilir mi? (...) Tutunmak, sımsıkı sarılmak istediğim toplumsal değişmelerde umudun bana yardım etmediği yerde, bana edebiyat yardım edebilir miydi?”⁶⁵ gibi sorular hep sorulmuştur. Böylesi soruların sorulması dahi edebiyatın başlı başına eğitsel bir değer olduğunu gösterir. Fakat bazı yazarlar bununla da yetinmeyip daha ileri giderek edebiyatı sosyal bilimler içerisinde birincil değer olarak kabul etmişlerdir. Örneğin Stendhal, ‘tarihsel bilgi ve kurmaca ayırımının üzerine çıkabilen daha yüksek, daha üst bir bilme türü, bir doğru olabilir mi?’ sorusunun cevabını ararken ilginç sonuçlara ulaşır. “Stendhal’e göre roman hem tarih kitaplarına hem de felsefe kitaplarına göre daha üstün bir konumdadır. Çünkü bir yandan yazarın verilerin dışına çıkmasına izin verir diğer yandan da detaya ve spesifik olana bağlı kalır. Bu açıdan romanı Stendhal tarihten daha felsefî, felsefeden daha somut bir ara alan olarak tanımlar. Stendhal 1834’te günlüğüne şöyle yazar: Mme de Tracy bana artık romandan başka yerde doğruyu bulmak mümkün değil dedi. Burada Balzac’ın romanlarında ya da Baudelaire’in şiirinde rastlayabileceğimiz türden bir doğrudan söz edilmektedir artık.”⁶⁶ Stendhal’in bu yaklaşımı bazı ilk dönem romantiklerinde de vardır. Eagleton’un ifadesiyle bu ilk dönem romantikleri edebiyata “metnin künhüne varılmaz esrarına hürmetkâr bir sessizlikle secde”⁶⁷ ediyorlardı. Bu açıdan, düşündüren, duygulandıran bir etkinlik olarak sanat, belki Stendhal’in ve ilk dönem romantiklerinin dediği kadar olmasa da “düşündürürken ve duygulandırırken yetkinleştirir ve arındırır bizi.”⁶⁸

Bedia Akarsu ahlâkî amaçlara hizmet etmeyen her bilginin Eski Yunan’daki Antisthenes okuluna göre gereksiz, hatta zararlı ve boş bir gurur işi olduğunu aktarır. “Onlara göre erdem, eylem işi idi, söz ve bilgi gereksizdi. Bundan dolayı mantık ve fizik araştırmalarını değersiz buluyorlardı. İnsanı ahlâk bakımından iyileştirmeyecek her sanat ve bilgi için de aynı şeyi kabul ediyorlardı. Hatta Diognes’e göre insan başka

⁶⁵ MUSCHG, s. 28

⁶⁶ KÖKSAL, s. 222

⁶⁷ EAGLETON, s. 68

⁶⁸ A. Timuçin’den aktaran; UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 18

şeylerle kaygılanınca, kendi kendini ihmal etmiş olurdu.”⁶⁹ Dolayısıyla eğer edebiyat bir bilgi türü ise bu bilgi de faydalı olabilir. Bu açıdan salt fayda gözetilerek oluşturulan metinler olduğu gibi sadece estetik, sanatsal kaygılarla ortaya konulan metinler de vardır. Fakat amaç ne olursa olsun “bir edebiyat eserinde kaçırılmaması gereken dengelerden birisi faydacılıkla estetik kaygı arasındaki hassasiyettir. Bu, ahlâk adına, eğitici olma ya da bilgi verme adına sanatın ve estetiğin harcanmaması demektir. Böyle olumsuz bir durum ideolojileri işleyen ve belirli görüşleri propaganda eden sanat anlayışlarında kendisini daha çok hissettirmekte ve orada sanatçı bir ideolog gibi davranarak estetiği yok etmektedir.”⁷⁰ Türk edebiyatında ideoloji uğruna estetiğini kaybeden eser sayısı hiç de az değildir. Fakat bir “sanat ürünü ister estetik haz amacıyla- Divan şairlerimizde olduğu gibi-; ister toplumsal bir amaçla ortaya konulsun –Tanzimatçılar ve toplumcu gerçekçilerde olduğu gibi- insanı etkiler, insanın şekillenmesinde önemli bir görev üstlenir. Her iki durumda da edebiyat insanla, insanın eğitimiyle, şekillenmesiyle, yakından ilişkilidir.”⁷¹

Bu bağlamda hemen her bireyde ergenlikte görülen temel psikolojik sorunlar vardır. Bu basit sorunlar giderilmediği takdirde bireylerde ilerleyen yaşlarda oluşacak ciddi sorunlara temel oluşturabilir. Örneğin: “Bazen başarı hırsı ile sefih duyguların peşinde kaybolan insanların hali bencillikle açıklanıyor. Ancak hırs duygusu ile güzellikler de üretilebileceği göz ardı ediliyor. Kısaca çocuğun hırsına şahit olununca korkmak yerine bunu eğitmeye çalışmalı, ona azimleri ile meşhur büyük insanların hayatları okutulmalı, anlatılmalı”⁷² bu bağlamda isabetli roman ve hikâyeler seçilerek roman karakterleriyle de bu faaliyet pekiştirilmelidir. Nitekim öğrenci/okuyucu “İç sıkıntısını Baudelaire, den, cimriliği Balzac’ın Eugenie Grandet’sinden, kıskançlığı Bette Abla’dan, Ege açıklarını Halikarnas Balıkcısı’ndan, Çukoravayı Yaşar Kemal’den, insanın iç dünyasındaki çatışmaları Peyami Safa’dan öğrenebilir.”⁷³ Bu açıdan edebiyat

⁶⁹ Bedia AKARSU, *Ahlâk Öğretileri I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1965, s. 31

⁷⁰ CEMİLOĞLU, s. 19

⁷¹ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 62

⁷² Abdullah KAZANCI, *Ayşe Sıdıka Hanım’ın “Usûl-i Talîm ve Terbiye Dersleri” Adlı Eseri Çerçevesinde Ahlâk Öğretimi İlkeleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s.71

⁷³ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 18

metni, “insan ruhunu rahatlatmak, onu içinde bulunduğu sıkıntılı ve gergin ortamdan uzaklaştırmak için bir nevi katarsis mekanizması”⁷⁴ olarak düşünülebilir.

2. EDEBÎ TÜRLERİN EĞİTİMDEKİ YERİ ve İŞLEVİNE GENEL BİR BAKIŞ

Edebiyat; “malzemesi dile dayanan ve dilin imkânları ile muhatabında bir takım estetik uyarımlara yol açan, yüksek bir haberleşme kuran, yapıları bakımından özel metinlerin her birine verilen.”⁷⁵ addır. Mademki edebiyat eseri, estetik bir uyarımı içinde barındırıyor ve bir haberleşme hem de yüksek bir haberleşme vasıtası oluyorsa böylesi özel metinlerden öğrenci mahrum bırakılmamalıdır.

‘Edebî metin’ ifadesi edebiyatın her türünden metinleri kapsadığı için bu türlerin her biri öğrencide farklı bir karşılık bulacaktır. Bu açıdan bakıldığında ise edebiyat zengin bir birikimi içinde barındırır.

Bu bağlamda hikâye ve romanla öğrenci gerçek hayatta benzerleri olan kurmaca dünyaya adım atmış olacaktır. Eğer bu kurmaca bütünüyle hayal ve masalımsı öğelerle kurulmuşsa öğrencinin hayal dünyasının gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda roman “her hâlükârda cazip bir muhayyile ikliminin perdedârıdır. Hulyaların sırça saraylarını bu iklimin içinde bulurlar çoğu kereler. Bazı kereler kendilerinden, kendilerini sıkan aile yahut çevre şartlarından uzaklaşıp serazad kanat çırpacakları bir hayat fezâsıdır.”⁷⁶

Eğer öğrencinin okuduğu kurmaca, Zeynep Ankara’nın ‘Terkedilmiş Sokakta Sessiz Bir Gölge Oyunu’ adlı romanı gibi modern hayatın bohem yanını ve modern bireyin yaşadığı psikolojik sorunları ele alan bir romansa öğrenci/okuyucu bu romanda kaosla yüzyüze gelmeyi, kurmacanın içine giren kaosun edebiyata kattığı zevki tadar. Kendi hayatını kaoslaştırmadan yahut kaosun içine düşmeden önce, kurmaca dünyanın bunalımlı kahramanlarına bakarak kurtuluşun işaretlerini hissedebilir, sezebilir, anlayabilir. Zihinsel bir kaosun başladığı yerde edebiyatın ve okumanın zenginliğini yakalar. Ya da “Dostoyevski’den acımasızlığı okuyan kişinin, gündelik yaşamda karşılaştıkları acımasızlıkları (...) Yakup Kadri’nin Yaban’ındaki Ahmet Celal’in niçin

⁷⁴ EMRE, 2006, s.12

⁷⁵ Mehmet ÖNAL, *En Uzun Asrın Hikâyesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 31

⁷⁶ M. Fatih ANDI, *Roman ve Hayat*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 31

‘yaban’ olduğunu”⁷⁷ anlayabilir. “Balzac’ın Grandet Babası’ndan cimriliği, (...) Fatih Harbiye’nin Neriman’ından, Ayfer Tunç’un bir umutsuzluğu yaşayan Aziz Bey’inden kararsızlığı, Mustafa Kutlu’nun ‘Bu Böyledir’ adlı öyküsündeki Süleyman’dan yoksulluğu ve geçim sıkıntısını, Hüseyin Su’nun Gülşefdeli Yemeni’sindeki Halakız’dan şefkat ve merhameti, cömertliği, güzelliği, yoksulluğu, mutluluğu (...) daha iyi hissedecek, kendi dışındaki insanları, olayları daha bir başka”⁷⁸ anlamlandırabilecektir. Andi’nin ifadesiyle böylesi okumalar edebiyatı sıradan bir masaldan, bir Keloğlan hikâyesinden farklılaştırarak, okuyana hoşça vakit geçirecek bir çerez tür olmaktan kurtarır.⁷⁹

Okunan kurmaca, tarihî bir metin ise öğrenci tarihî kişi ve olayları edebiyatın ve edebiyatçının bakış açısıyla ve kurmaca türün imkânları ile okuyacaktır. Böylesi bir kurmaca metin, bireye bildiği tarihsel gerçekliklere ve olgulara farklı açıdan bakmasını öğretecektir. Bu açıdan bakıldığında bir anlamda bilginin kendisi olmasa bile onun yorumudur edebiyat. Bu yorum, içerisinde eleştiriyi de barındırabilir. Bu eleştiri Kemal Tahir’in ‘Devlet Ana’sındaki veya Ahmet Hamdi Tanpınar’ın ‘Saatleri Ayarlama Enstitüsü’ndeki gibi ironik bir eleştiri ise (Edebiyatımızdaki bu ironik eleştiri örneklerini çoğaltabiliriz.) her okuyucuya, her ideolojiden okuyucu düzeyine hitap edebileceği gibi arayışı olan okumalara kapı aralayarak bireyi basmakalıp bilgileri sorgulamaya yönlendirebilir. Böylesi bir okuma örneği açısından,

“Kemal Tahir okuyucusunun önemli bir bölümü, onu olumlu ya da olumsuz anlamda ‘Devlet’ in yazarı, ‘Devlet’ i anlatan yazar olarak görür. Oysa başka okumalarda Tahir’in aynı zamanda devlet-dışının (köyün, hapishanenin, aykırının) yazarı olduğu ortaya çıkar. Tahir devlet-dışı alanların aracılığıyla devleti eleştirir, devletle alay eder. İnsan Tahir’i okurken devletin yücelmesini okumuş gibi olursa da aslında devletin eleştirisini de okuduğunu görür. Devlet dışı alana da ince bir hicivle yaklaşılır. Aslında yüceltilen ne biridir ne öteki. Kolaya kaçan okumalardır Tahir’i şu ya da bu siyasal ideolojinin ışığında okumak. Bir sosyal bilimci olarak okuyucunun üzerinde düşünmesi gereken ise Tahir’in yazınında neden bu tutarsızlığın, eğer buna tutarsızlık denilebilirse, var olduğudur. Edebî eser böylelikle devlet, merkez-çevre, Türk-Osmanlı kimliği gibi içinden baktığımız sosyal bilim paradigmasını sorgulamamıza yardımcı olur.”⁸⁰

⁷⁷ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 65

⁷⁸ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 67-68

⁷⁹ ANDI, s. 28

⁸⁰ KÖKSAL, s. 225

Şiir okuyan öğrenci, şiirde kelimelerin asonans, aliterasyon, kafiye ve redif ile sağladığı coşkunu ve dilin akıcılığına şahit olacaktır. İyi bir şair tarafından kaleme alınmış bir şiiri okuyan öğrenci, şiirde kavramların nasıl anlam değiştirdiğini, oluşan anlam katmanlarını öğretmenin de yönlendirmesiyle söz sanatlarının şiirde kullanılmasının, şiir türüne farklı bir güç kattığını, onu farklı kıldığını görecektir, edebiyatı bir de şiirin diliyle tanıyacaktır.

Pastoral bir şiirde öğrenci; yaşadığı tabiata, ağaçlara, güneşe, aya, hayvanlara vs. bir de şiirin penceresinden bakacak, doğaya karşı bir sevgi besleyecek, bu sayede öğrencide tabiatı koruma, sevme duygusu gelişecek, tabiatı dost belleyecek, tabiatın da insanın bir parçası olduğunu anlayacaktır.

Lirik bir şiirde öğrenci; aşk, ayrılık, özlem, hasret konularını içselleştirecek ve vicdanî duyguları tadacak, belki daha da ileri giderek ergenlik çağında ilk kez bu şiirlerle âşık olacak ve şiirler yazacaktır. Çünkü ergenlik çağında, “gençliğin yaratma eyleminde taşıdığı gizil güç diğer tüm yaşam dönemlerinden daha fazladır. Delikanlılık döneminin kabına sığmayan bedensel ve ruhsal dalgalanmalar, temelde duyguyoğun bir uğraş olan şiiri oluşturmada önemli bir olanaktır.”⁸¹ “Şiirin gücünü fark eden bir öğrenci, hayallerini zenginleştirebilmeyi ve karşısındakini etkileyebilmeyi öğrenmiş olur”⁸²

Eğer öğrenci için seçilen şiir Türk şiir geleneğinden veya bu gelenekten beslenmiş bir şiirse öğrenci aşkın ölçüsüzlüğü değil ölçülülüğü, tutarsız ve hesapsızca bir sevmeyi değil, hesabı verilebilecek bir sevgiyi, bu sevginin kökenlerini, sevme ve sevilmenin yaratılıştan gelen duygular olduğunu anlayacaktır. Bunları anlayan öğrenci aşkın salt ıstırap ve melankoli değil, bir yaşama biçimi olduğunu anlayarak bu aşkı hayatının her safhasına yayacak, ileride mesleğine, eşine, hayata da bu pencereden bakabilecektir.

Eğer öğrenci klâsik şiirin seçkin örnekleriyle karşılaştırılırsa, Süleyman Çelebi’de cemiyetin dinî mizacını, Fuzûlî’deki dilin hassasiyet ve kalitesini, Bâki’nin

⁸¹ Yusuf ALPER, *Şiir ve Psikiyatri Kavşağında*, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2001, s. 103

⁸² Gıyasettin AYTAŞ, “Edebî Türlerden Yararlanma”, *Millî Eğitim Dergisi Edebiyat Eğitimi ve Öğretimi Özel Sayısı*, S. 169, Ankara, 2006, s. 264

ustalık ve estetiğini, Nef'i'de belagat ve tezyifi, Nâbi'de kuru mantık ve aklı, Nedim'de şive ve zarafeti, Şeyh Galip'de ise irfan ve inceliği⁸³ görecektir.

Eğer öğrencinin okuduğu şiir epik bir şiirse öğrencinin bu şiir sayesinde kahramanlık, fedakârlık, yiğitlik duyguları gelişecektir. Kendi toplumunun millî kahramanlarını, destanlaşmış şahsiyetlerini tarih kitaplarından değil de bir de bu şiirler aracılığıyla tanıyacaktır. Nitekim Oğuz Kağan Destanını okuyan öğrenci, “Oğuz Kağan’ın hayat karşısında aldığı tavrı”⁸⁴ anlayacak, Oğuz Kağan’ın “yetiştirme tarzı, hayata bakış tarzı, kuvvet ile barışı, efendilik ile dostluğu”⁸⁵ birleştirdiğini ve netice itibarıyla Oğuz Kağan’ın “Oğuz’a ve Türk kavmine büyük devletler kurma imkânını”⁸⁶ verdiğini anlayacaktır. Öğrenci, Türk tarihinin zaferlerle dolu olduğunu, Türk edebiyatındaki epik şiir örnekleriyle bir kez daha anlayacak, bilecek ve daha da önemlisi şiirin dili sayesinde zaten tarihî bir bilgi olarak bildiği bu zaferleri özümseyecek/içselleştirecektir. Epik, lirik ve pastoral şiir türleri için söylediğimiz kazanım örneklerini satirik, dramatik ve didaktik şiir türleri için de çoğaltıp söylemek mümkündür.

Öğrenciye sunulan metin bir tiyatro metni ise bu sayede öğrenci bir senaryoyu sahnelemeyi, sahnede rol yapmayı, farklı bir karakteri oynayarak toplumun her kesiminden insanların hallerini, tiyatronun toplumsal eleştiriye ilişkin kendine has dilini, tiyatro eserinde güldürü unsurlarının kullanılmasını, eleştireliliğini, tiyatro türünün geniş anlatma imkânını fark edecektir. Bilhassa çocukluklarını yaşayamamış çocuklar için tiyatro ideal bir türdür.

“Bu çocuklar için en yararlı tiyatro, onlara çocukça sevinmesini öğreten, içlerinde biriken enerjiyi istediği gibi kullanmasını sağlayan, onu sevgi ile besleyen, içten güçlendiren tiyatrodur. (...) Etkinliğe katılanlar açısından düşünerek yorumlamayı ve dayanışmayı öğretirken, toplum hayatı için gerekli olan sorumluluk duygusunu aşılır. Bunun yanında, çocuk ve gence ileride hayatında yararlı ve gerekli olacak bilgileri de kazandırır. (...) Orta öğretim çağındaki gençlerin cinsel dengesizliklerini, ölçsüzlüklerini denetim altına alır, sağlıklı ve

⁸³ Beşir AYVAZOĞLU, *Geleneğin Direnişi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997, s. 197

⁸⁴ Mehmet KAPLAN, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar -3 Tip Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996, s. 28

⁸⁵ KAPLAN, s. 28

⁸⁶ KAPLAN, s. 28

doğal olanı gösterir. Dekor, kostüm, ışık ve müzik bütünlüğü içinde oyunu seyreden bir çocuk, diğer güzel sanat dallarıyla ilişki kurmayı böylece de ‘estetik kaygı’yı öğrenecektir’.⁸⁷

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz edebî metinlerin geniş imkânları sayesinde öğrenci birçok kazanım elde edebilir. Yukarıda başlıca türler için en temel olanlarını saydığımız bu kazanımları diğer türler için de çeşitlendirebiliriz. Nitekim Lowenthal bu konuda şunları söylemiştir: “Araştırma malzemeleri açısından daha az sonuç getirici olmayan ikinci boyut ise, edebî formların incelenmesidir. Epik ve de lirik şiir, roman gibi dramalar, belirli bir sosyal kadere yönelik yakınlıklara sahiptirler. Bireyin yalnızlığı veya kolektif güvenlik duygusu sosyal iyimserlik ya da umutsuzluk, psikolojik kendi kendini düşünme ilgisi veya nesnel bir değerler yelpazesine bağlılık, edebî formların sosyal durumlarda incelenmesine uygun olan kalkış noktaları olarak belirtilebilirler.”⁸⁸ Fakat tüm bunların da üstünde, edebî metnin temelinde hissetmek, düşünmek ve bunları kaleme almak olduğunu unutmamak gerekir. Bu açıdan Türkçe dersleri ve edebî metinler; okuma, düşünme ve yazma bağlamında sınıf içinde yetenekli öğrencilerin keşfedilmesi ya da öğrencinin kendindeki yeteneği ortaya çıkarması için bir araç işlevi de görebilir. Ama her şeyden önce Türkçe derslerinin tüm öğrencileri yazar, şair yapmak gibi bir amacı olmadığını unutmamak gerektiğini tekrar vurgulamak gerektiğini düşünüyoruz.

---

⁸⁷ Mahmut BABACAN, “Çocuk Tiyatrosunun Eğitime Katkıları”, *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, Sayı:104–105, Ankara, 2005, s. 293–294

⁸⁸ Leo LOWENTHAL, Editör: Köksal ALVER, “Edebiyat Sosyolojisi Üzerine”, *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s. 84

İKİNCİ BÖLÜM

EVRENSEL DEĞERLER VE EĞİTİM

A) EVRENSEL DEĞERLER İFADESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Evrensel değerler deyince aklımıza ne gelir? Ne gelmelidir? Niçin evrensel değerler vardır? Evrensel değerler nasıl oluşmuştur? Tarihsel süreç içerisinde evrensel değerlerde ne gibi değişimler olmuştur? Bu başlık altında bu sorulara cevaplar aranacaktır. “Toplum biliminde, belli bir kültürün sağlıklı yetişkin üyelerinin ortak olarak taşıdığı düşüncelere, alışkanlıklara ve koşullanmış duygusal tepkilere evrensel adı verilir.”⁸⁹ Değerler ise “bir kültüre mensup üyelerin, istenilen veya istenilmeyen, iyi veya kötü, güzel veya çirkinin ne olduğunu belirlemeye yönelik olarak kullandıkları standartlardır. Bunlar, tanımlayıcı açıklamalar değildir. Fakat kültürel bakış açısı ile değerlendirme yapmayı ve karar vermeyi sağlamaktadırlar. Değerler, halkın yaşam biçimine fiilen yansıyan genel ilkelerdir. Toplumsal yaşamda, her şey değerlere göre algılanır ve değerlere göre karşılaştırma yapılır. Her birey, genellikle içinde yaşadığı toplumun değerlerini benimseyerek, bunların farklı yaklaşım ve uygulamalarını ölçüt

---

⁸⁹ R. ÖNCÜL'den aktaran; Kadir KOÇ, *İlköğretim 7. Sınıfta Okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Öğrenciye Kazandırılması Amaçlanan Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlar Üzerinde Öğretim Sisteminin Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 26

olarak kullanılır.”⁹⁰ Bireylerin bir başka ifadeyle halkın evrenselden anladığı ise iyi ya da kötünün evrenselliği değildir, “insanların, bu kelime söylendiğinde zihinde canlanan olumlu bütün kastedilir.”⁹¹ Mesela “Sevgi, savaş, ölüm, evrenseldir diyebiliriz ya da bu kelimelerin yarattığı ortamlar hakkında insanlara ışık tutacak açıklamalar yapabiliriz. Bu şekilde evrensellikten ne anladığımız”⁹² ortaya çıkacaktır.

İnsanlığa yararı açısından evrensel değerler ele alındığında; hem kişinin kendisiyle olan ilişkisinin sağlamlığında hem de diğer bir insan ya da insan gurubuyla olan ilişkisinde, insanın yararına olacak ya da onun harcanmasını önleyecek eylemlerde bulunması ancak tüm insanoğlunun bağlı olduğu etik değerler, sevgi, saygı, güven, hoşgörü vs ile mümkündür. Evrensel süreçler, “genel anlayışın dışında tanımlanması yer yer gereksiz olan toplumsal kuralların ifadesidir. Bir toplum, yaşadığı evreleri ille de evrensel olsun diye değil, yaşantının insanlara genel olarak sunduğu anlayış ilkeleri olarak yaşar. Evrenselliği savunulan eylemler, o güne kadar ortaya konulan yaşantıların içinde yer alan, insanın genel anlayışını temsil edebilecek toplumsal sistemin ürünüdürler. Hiç kimse evrensel kuralların çerçevesini oluşturma inisiyatifine sahip değildir. Sadece evrensel özellik taşıyan toplumsal birikimleri, farklı kültürleri karşılaştırarak, ortak yönler bularak”⁹³ tespit edilir.

Rousseau, insanlar, devletten önce ve onun hukukundan üstün birtakım tabii haklara sahiptir⁹⁴ derken bu değerlerin hukukun üstünde değerler olduğunu dile getirmeye çalışır. Tüm insanlığa hitap eden müşterek bir değerler silsilesi olmazsa insanlar arasında devamlı bir savaşımın, dehşet ve anarşinin hüküm sürdüğü bir dünya ortaya çıkar.

Evrensel değerler tarihsel olarak “laiklik ilkesinin hukuk ve toplum hayatında yerleşmesinde de rol”⁹⁵ oynayan tabii hukuk dönemi olarak adlandırılan ilk çağ dönemine kadar gider. Tabii hukukçular, “adalet, hürriyet ve eşitlik gibi, insan hayatına

⁹⁰ Remzi Y.KINCAL, *Vatandaşlık Bilgisi*, Mikro Yayınları, Ankara, 2002, s. 24

⁹¹ KOÇ, s. 50–51

⁹² KOÇ, s. 51

⁹³ KOÇ, s. 27

⁹⁴ Jean Jacques ROUSSEAU, *Toplum Anlaşması*, (Çev.: V. Günyol), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 25

⁹⁵ Ahmet ÇİFTÇİ, *Vatandaşlık Bilgisi Demokrasi ve İnsan Hakları*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 247

anlam kazandıran değerlere de önem vererek, bunların doğruluğunun ispatı için ayrıca bir çaba harcanmasına gerek olmadığını savunmuşlardır. Bu değerler, günümüz modern demokrasilerinde önemli yer tutar.”⁹⁶ Dolayısıyla evrensel değerler demokrasinin bir anlamda alt yapısını oluşturan sacayaklarıdır. “Devletin (siyasal toplum) ortaya çıkmasından önceki dönemde yani tabiat halinde diğer bir deyişle doğal hayat döneminde, insanlar arasında barış ve hürriyet vardı. Bu dönemde, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, onların sadece ihtirasların güdüsüyle (içgüdüleriyle) hareket etmelerini önleyen bazı ‘tabii kanunlar’ vardı. İnsanlar, medenî toplumların bütün kanunlarından önce gelen ve onların hepsinden üstün olan bu tabii kanunları akıl ve muhakeme yoluyla kavrarlar. Yine, tabiat hali döneminde insanlar temel haklar kapsamında yer alan ‘hayat’, ‘hürriyet’, ‘mülkiyet’ gibi bir takım tabii haklara sahiptirler. İnsanlar, bu tabii haklarını korumak, bu haklara karşı başkaları tarafından yapılacak saldırıları önlemek ve saldırıda bulunan kimseleri cezalandırmak haklarına da”⁹⁷ sahiptirler.

Roma hukukçusu Ulpian, yukarıda bahsettiğimiz klâsik tabii hukukun temellerini şu üç ilke ile belirlemiştir: “şerefli yaşa, kimseye zarar verme, herkese payına düşeni ver.”⁹⁸ Ulpian burada bir anlamda kendi nazarında evrensel değerleri dile getirmiştir. Tabii hukuk rönesansını savunan düşünür Recasens Siches, “objektif ve apriori (öncül deneyden bağımsız olan) ideal objelerin varlığını savunmuştur. Siches e göre doğruluk, iyilik, güzellik, adalet ve güvenlik ideal değerlerdir. Bunlar tecrübe ve duygu algılamasıyla değil sezgi sonucu bulunabilirler.”⁹⁹

Yine Alman gelişim psikologu Kohlberg, kendi adıyla bilinen Kohlberg Ahlâk Yasalarında bireylerin ahlâki gelişim sürecinde evrensel ahlâk ilkeleri eğiliminden bahseder. Evrensel ahlâk ilkeleri eğilimi Kohlberg yasasında altıncı evredir. “Bu dönemde doğru ve yanlış, kişinin kendi vicdanıyla (...) tanımlanır. Bu ilkeler, adalet ilkeleri, insan hakları ve insana”¹⁰⁰ saygı gibi evrensel ahlâk ilkeleridir. Bu evrede kişinin ahlâki yargısını evrensel ahlâk ilkeleri belirler. Gander ise bu ahlâk ilkelerini

⁹⁶ ÇİFTÇİ, s. 247

⁹⁷ ÇİFTÇİ, s. 245

⁹⁸ ÇİFTÇİ, s. 248

⁹⁹ ÇİFTÇİ, s. 248

¹⁰⁰ Şenay YAPICI, Mehmet YAPICI, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2005, s.

evrensel adalet ilkeleri der ve bunları, “insan haklarının eşitliği ve bireysel kişiler olarak insanların onuruna saygı”¹⁰¹ şeklinde sıralar.

Sonuçta evrensel ahlâkî değerlerin özellikleri şu şekilde sıralanabilir: “Evrensel ahlâkî değerler, insanüstü bir varlık tarafından-tanrı tarafından ortaya konulmuş ve tavsiye edilmiş değerlerdir. Akılcı bir varlık olan insanın, insanca yaşamasını ve vicdanının sesini dinlemesi sonucunda kendi benliğine yabancılaşmamasını sağlayan eylemlerinde ortaya çıkan değerlerdir. İnsanoğlunun menfaatine olan ve topluma yarar sağlayan değerlerdir.”¹⁰²

“Kişisel bütünlüğün bir anlam ifade edebilmesi için evrensel değerlerin toplumun kültüründe yaşaması gerekir. Geleceği yaratmak, değerleri yaşamak ve yaşatmakla mümkündür.”¹⁰³ Çünkü değerlerden kaynaklanan güç, “insanı ezmeyen, insan onurunu küçültmeyen aksine insan onurunu yücelten bir güçtür.”¹⁰⁴ Bu bağlamda Cüceloğlu ise evrensel değerlere ilişkin “İnsanın kaçamayacağı en büyük otorite kendi vicdanıdır.”¹⁰⁵ sözüyle vicdan vurgusu yaparak bu değerleri tek bir cümle ile, sade bir şekilde özetlemiş belki ‘ağyârını mâni’ değil ama ‘efrâdını cami’ bir tanım yapmıştır.

Aşağıda, evrensel değer olarak ele alacağımız ve üzerinde teker teker duracağımız başlıklar, yeryüzünde barışın, adaletin sağlanması ve yeryüzünün korunabilmesi için insanların bu bağlamda ortak bir uzlaşma geliştirmeleri ve işbirliği içinde olmaları gereken konulardır. Bu da eğitimde evrensel değerlerin ele alınmasıyla mümkündür. Bu yüzden evrensel değerleri birer birer incelemeden önce öğretim programlarında ve ders kitaplarında evrensel değerlerin nasıl ele alındığına kısaca bir göz atmak gerekir.

¹⁰¹ Mary J. GANDER, Harry W. GARDİNER, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (Çev: A. Dönmez, N. Çelen, B. Onur), İmge Yayınları, Ankara, 1998, s. 335

¹⁰² Fatih ÇAKMAK, *Evrensel Ahlâkî Değerlerin Kazanılmasında Din Eğitiminin Rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 67

¹⁰³ Doğan CÜCELOĞLU, *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin “Savaşçı”*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 134

¹⁰⁴ CÜCELOĞLU, *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin “Savaşçı”* s. 150

¹⁰⁵ CÜCELOĞLU, *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin “Savaşçı”* s. 114

B) EĞİTİM ve EVRENSEL DEĞERLER

Platon'a göre eğitim "öğrencide gizli olarak bulunan doğruları/hakikatleri bilince çıkarmaktır."¹⁰⁶ Rasyonalistlere göre eğitim, "zihnî sorunlar ve geçmişin çözümleri üzerinde uygulama ve sert entelektüel alışkanlıklarla aklı, iyi eylem için eğitmektir."¹⁰⁷ Russell'a göre eğitim, "bazı zihinsel alışkanlıkların, öğretim aracılığıyla oluşturulması ve yaşam ile dünyaya belli bir bakıştır."¹⁰⁸ Dewey'e göre "yaşa bakmaksızın büyümeyi sağlayan koşulları gerçekleştirme girişimidir."¹⁰⁹ Rousseau'ya göre eğitimin görevi, çocuğu mutlu ve iyi yapmaktır. Ona göre doğada iyi olan her şey insan elinde yozlaştığından dolayı eğitim, doğayla uyumlu olmalıdır. Çocuklar kitaplardan değil, doğadan ve deneyimle öğrenmelidir. Çocuğun gizli potansiyellerini ortaya çıkarmak için eğitim, geniş ve çok yönlü olmalıdır.¹¹⁰ Montaigne'ye göre eğitimin insanı bozmaması yetmez, daha iyiden yana değiştirmesi gerekir.¹¹¹ Ertürk'e göre eğitim, "bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme sürecidir."¹¹² Sönmez, eğitimi, "fiziksel uyarımlar sonucu, beyinde istedik biyokimyasal değişiklikleri oluşturma süreci"¹¹³ olarak tanımlamıştır. Eğitimin diğer bir tanımı Varış tarafından, "bireyin içinde yaşadığı toplumda davranış biçimleri edindiği süreçler toplamı"¹¹⁴ şeklinde yapılmıştır. Demirel'e göre eğitim, "bireyde kendi yaşantısı ve kasıtlı kültürlenme yoluyla istenilen davranış değişikliğini meydana getirme"¹¹⁵ sürecidir. Tyler'a göre, bireylerin davranış örüntülerini değiştirme sürecidir.¹¹⁶ Eğitimin çağdaş anlamı, insanların davranışlarında belli amaçlara göre değişiklik oluşturmasını içerir. Eğitim yoluyla, bir yandan toplumların bilgi birikimi

¹⁰⁶ Kemal İNAL, *Türkiye'de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler -27 Mayıs ve 12 Eylül Askeri Müdahale Dönemlerine İlişkin Bir İnceleme-*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 26

¹⁰⁷ İNAL, s. 26

¹⁰⁸ İNAL, s. 26

¹⁰⁹ İNAL, s. 26

¹¹⁰ İNAL, s. 27

¹¹¹ Michel de MONTAIGNE, *Denemeler*, (Çev: S. Eyuboğlu), Cem Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 58

¹¹² Selahattin ERTÜRK, *Eğitimde Program Geliştirme*, Meteksan A.Ş., Ankara, 1984, s. 13

¹¹³ Veysel SÖNMEZ, *Program geliştirmede Öğretmen El Kitabı*, Yedinci Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, 1994, s. 2

¹¹⁴ Fatma VARIŞ, *Eğitimde Program Geliştirme, Teoriler Teknikler*, Alkım Kitapçılık Yayıncılık, Ankara, 1996, s. 13

¹¹⁵ Özcan DEMİREL, *Eğitim Sözlüğü*, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 41

¹¹⁶ Kamuran ÇİLENTİ, *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, Ankara, 1988, s. 13

bireylere aktarılırken, diğer yandan da bireylerin yeni beceriler kazanmasına ve içinde yaşadığı toplumla, çağa uyum sağlamasına yardımcı olunmaya çalışılmaktadır.¹¹⁷

Genel itibariyle tanımlara baktığımızda bu tanımlarda terimsel bir çatallaşma görülebilir. Bu çatallaşmada eğitim, “bir yanda çocuklarda varolduğu farz edilen içsel yetenekleri ortaya çıkarma ve bunları yeniden düzenleme olarak görülmekte; öte yanda çocuğun dışında varolan bilgilenimi (information) özümsettirme ve ona aşılama süreci olarak tanımlamaktadır.”¹¹⁸ Böylesi bir tanım; eğitimin bilgiyi, edinimi nasıl verdiğinden çok, neyi verdiği üzerine yapılan tanımlamalardır. Fakat eğitimin vermeye çalıştığı şey tabî ki öncelikli olarak temel değerler olacaktır.

Eğitimi doğrudan temel değerler bağlamında tanımlayan bir eğitimci yoktur. Fakat Gutek in, “eğitim, insanı kültürel hayata hazırlayan tüm sosyal süreçleri içerir.”¹¹⁹ ve Floud’un “ ‘eğitim gençliğin entelektüel ve ahlâkî açıdan yetiştirilmesi, zihinsel yetilerin ve karakterlerin geliştirilmesidir.’ Broker ve Gottlieb, ‘eğitim toplumsal kurumlar içinde nasıl davranılacağıнын öğretilmesi olup, insan davranışındaki gelişme ve değişimlerle ilgilidir; yani gençlere beceri, inanç ve tutum ve diğer davranış yönlerinin aktarımını içerir.’ Ülken’in ‘eğitim, her toplumda değerler ve kurumların erişkin kuşaktan yeni yetişen kuşağa geçmeyi sağlayan en yaygın toplum görevlerinden biridir.’ gibi tanımları eğitimi bir değer aktarımı”¹²⁰ olarak ifade eden tanımlardır.

Ahlâk eğitimi “ancak bedensel ve zihinsel gelişimini tamamlamış bireyde etkin olabilir.”¹²¹ Bu kavramların öğrenci zihninde kalıcı olabilmesi için bunların “sosyal hayattaki uygulama biçimi öğrencilere verilir ve planında oto kontrol halinde bu kavramları hayatlarına geçirmeleri sağlanır. Örneğin insan hakları konusunda sahip olunan kavramlardan kişi özgürlüğü, özel yaşamın gizliliği, yaşama hakkı, siyasal haklar, adalet gibi kavramları içselleştirmeleri amacıyla bu kavramların ne şekilde hayatlarında yer ettiği tartışılarak konu güncel hayat içerisine çekilir. Uluslararası kavramları açıklarken doğal olarak kavramları birbirlerinin tanımları içerisinde kullanabiliriz.”¹²² Örneğin; çocuğa, bencil (egoist) olmaması, başkalarının da hakları olduğu ve bunlara saygı göstermesi gerektiği, bunun yanında kendi düşüncelerini de

¹¹⁷ ERCAN, s. 1

¹¹⁸ İNAL, s. 28

¹¹⁹ GUTEK, s. 5

¹²⁰ İNAL, s. 28

¹²¹ Ayşe Sıdika Hanım’dan sadeleştiren ve aktaran; KAZANCI, s. 34

¹²² KOÇ, s.50

serbestçe ifade edebileceği anlatılıp kavratılırken çocuğa sadece bir değer değil birkaç değer birden kazandırılmış olunur.

Eğitim öğretimde önemli bir işlevi ve yeri olan “sürekliliği, doğruluğu, değişkenliği tartışılabilen bir olgu”¹²³ olarak tanımlanan ders kitapları da evrensel değerleri içinde barındırır. Bu açıdan bir materyal olan ders kitapları evrensel değer kazanımına katkı sağlar. Ders kitaplarında, yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere, verilen/işlenen bilgiler değiştiği gibi değerler de zaman içinde kısmen değişir. Nuri Doğan, II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet dönemlerinde ders kitaplarında sosyalleştirme ölçütü olarak ‘makbul vatandaş’ın özelliklerini araştırdığı ‘Ders Kitapları ve Sosyalleşme’ adlı çalışmasında her iki dönemde de ders kitaplarında öğrenciye verilmeye çalışılan değerleri tek tek sıralar.

TABLO: 1 II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet Dönemlerinde Yapılan Programlarda Çocuğa Kazandırılmak İstenen/istenmeyen Davranışlar¹²⁴

	II. Abdülhamit Dönemi	II. Meşrutiyet Dönemi
1	Hayatı Sevmek	Hayatı Sevmek
2	Doğru Olmak Yalan ve Hileden Uzak Durmak	Doğru Olmak Yalan ve Hileden Uzak Durmak
4	Fakire Yardım Etmek, Cimrilik Etmemek	Fakire Yardım Etmek
5	İyilik Yapmak, Kötülükten Sakınmak	İyilik Yapmak
6	Dostluk Hukukuna Riayet ve Kanaatkarlık	Kanaatkarlık
7	Herkes Kendi Rızkını Kazanmalı Gasp Olmamalı	
8	Temizliğe Dikkat Etmek	Temizlik

¹²³ DEMİREL, Eğitim Sözlüğü, s. 33

¹²⁴ Nuri DOĞAN, *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876–1918)*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 52–67 / 124–162

9	Bilgili Olmak, Cehaletten Kaçınmak	
10	Çalışmak, Tembellik Etmemek	Çalışmak, Tembellik Etmemek
11	Para Kazanmak	Para Kazanmak
12	Tutumlu Olmak	Tutumluluk
13	Affetmek	
14	Dilencilik	
15	Korku	
16	Hırs	
17	Akrabayı Sevmek	
18	Cihat	
19	Hayvan Sevgisi	Hayvanlara Zarar Verme
20	Misafirperverlik	Misafirperverlik
21	Ağlamak	
22	İtaatkâr Olmak İsyankâr Olmamak	İtaatkâr Olmak İsyankâr Olmamak
23		Şükretmek
24		Ana- Baba Sevgisi
25		Hırsızlık
26		İyilik Karşılıksız Kalmaz
27		Mertlik
28		Sadelik
29		Vergi Vermek
30		Askerlik
31		Ahlâklı Olmak
32		Kötülerle Arkadaşlık

33		Kumar
34		Tütün
35		İçki
36		İnatçılık
37		Kavga
38		Oburluk
39		Kuvvetin Kötüye Kullanılması
40		Başkalarına Zarar Verme

Yukarıda gerek II Abdülhamit gerekse II. Meşrutiyet dönemlerinde karşımıza çıkan bu davranışlar aslında birer değer olmayıp sadece birkaç değerden türetilebilecek davranış modelleridir.

Tabloda bir dönem ders kitaplarında olup da diğer dönem ders kitaplarında olmayan istedik veya istenmedik davranış biçiminin karşısı boş bırakılmıştır. II. Abdülhamit döneminde bu davranışların sayısı 21 iken, II. Meşrutiyet devrinde bu sayı 30'a çıkmıştır. Birinci sütunda olup da ikincisinde olmayan 9 davranış vardır. Birinci sütunda olmayıp sadece ikinci sütunda olan 18 davranış vardır. II. Abdülhamit döneminde olup da II. Meşrutiyet döneminde olmayan davranışları, zamanın bazı değerlerinin önemini yitirmesine ve siyasal zemindeki farklılaşmaya bağlayabiliriz. Örneğin cihat ilk dönemde bir davranış modeli olarak verilirken ikinci dönemde adı anılmamış, yerine ona yakın denebilecek bir kavram olan askerlik konulmuştur. Bu değişime, salt bir kavramlar değişimi olarak bakılması dahi dönem içerisinde değerlerde yaşanan değişim dönüşümü göstermek açısından önemlidir. Yine II. Abdülhamit devrinde olmayıp, II. Meşrutiyette olan davranışlarda da aynı değer değişimi olgusu gözlenebilir. Örneğin birinci dönemde kumar, tütün, içki gibi kötü davranışlardan uzak durulmasından hiç bahsedilmezken değişen zaman içerisinde zararlı madde kullanımındaki artışla bağlantılı olarak bunlar anılmaya başlanmıştır. Nitekim Niyazi Berkes, Osmanlı'da kahve, sigara, alkol gibi alışkanlıkların 17. y.y. da yaygınlaşmaya

başladığını söyler.¹²⁵ Refik Halit Karay ise, ‘Üç Nesil Üç Hayat’ kitabında henüz Abdulaziz (1861–1876) döneminde esrar ve afyon kullanımına ilişkin şunları söyler. “Salıncağında torun haşhaş emerken köşe minderinde dede afyon yutar; biri dünyaya girerken, öbürü veda ederken hakiki hayattan uzaktırlar, bir yalancı âlemde yüzerler. Tiryakilikle başlayıp sonunda yine tiryakilikle biten bir ömür!”¹²⁶

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, o dönem içerisinde Osmanlı’da henüz yeni yeni yayılmaya başlayan özgürlük, hürriyet, eşitlik gibi kavramlara ders kitaplarında yer verilmemiş daha ziyade bunun tersi denebilecek itaat ve itaatkâr olmak kavramları ders kitaplarına alınmıştır. Çünkü itaat “özgürlüğü ortadan kaldıran bir şey. Oysa özgürlük olmayınca ahlâkın kendisi de ortadan kalkar. Özgürlük içinde yapılmayan bir eylemin hesabı verilmez. İnsanın yapıp ettiklerinin hesabını verebilmesi, bir eyleminden sorumlu tutulabilmesi için insanın özgür olması gerekir. Çelişik bir durum var burada: Ahlâklı olmamız için özgür olmamız gerekiyor, ama öte yandan”¹²⁷ ahlâkın itaati de şart koştuğunu unutmamak lazım.

Abdülhamit döneminde batının üstünlüğü su götürmez bir gerçek olarak kabul edildiği ve hatta ona hayranlıkla bakılmaya başlandığı için batı herkesin gıpta ettiği ve taklit etmeye çalıştığı bir değer olmuştur. Dolayısıyla ders kitaplarımıza batı ve batılı değerler de bu dönemde girmeye başlamıştır. Batı’dan neler alınacaktır? Batı’da nelerin niçin alınacağını hususunda Nuri Doğan, ‘Ders Kitapları ve Sosyalleşme’ adlı kitabında dönemin öğretim programından şunları aktarmaktadır: “ ‘Avrupalının ‘ulum ve fünuna, maddiyata ait olan terakkiyat’ına kapılar açıktır. Hatta ‘kapıların açık olması’ pek hafif kalmaktadır. ‘Kemali tehâlükle’ (birbirini çiğnercesine atılarak) almaya hazır olmak gerekir. Buna karşılık Avrupalının âdet ve ahlâkından uzak durmak gerekmektedir. Çünkü adâb-ı İslamîyemize mugayır’dır.”¹²⁸

Bu sözlerin ardından Doğan, dönemin batıya ve batılı değerlere bakışını örneklendirmeye başlar. Söz konusu dönemde doğu-batı sentezi kurtuluş reçeteleri içerisinde yerini almıştır. Doğan, bu sentezle yetişmiş olan aydınlardan ve ders kitabı

¹²⁵ Niyazi BERKES, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 44

¹²⁶ Refik Halit KARAY, *Üç Nesil Üç Hayat*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 12

¹²⁷ AKARSU, s. 7

¹²⁸ Nuri DOĞAN, s. 39

yazarlarından olan Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın eşi Ayşe Sıdika Hanım'dan¹²⁹ şöyle bir alıntı aktarır: “ ‘Bugün maateessüf Avrupa âdet ve ahlâkının bazı münasebetsiz ve muzır ve adâbı İslâmiyemize mugayır hususâtı medeniyet ile adâtımıza karışmış ve bizde de modanın en biçimsiz, en gülünç kıyafetlerine girmek büsbütün taammüm ederek güzel giyinmek nâmına âdet olmuştur. Vakıa Avrupa'nın sırf ulûm ve fûnûnuna, maddiyatına ait olan terakkiyâtını kemâl-i tahâlûkle kabul ve hüsnü telakki etmeye hazır bulunmalıdır. Binaenaleyh avrupadan memleketimize intikalini zikrettiğimiz bazı münasebetsizlikleri şiddetle muaheze edim garazkârlığa ve alel husul câli (sahte) bir teassuba hamlolunmamalıdır. Fakat âdeti millîyeyi muhafaza ve vikâye etmekle ne kadar taassup göstermiş olsam, mucîb-i tayip değil bilakis bais-i tahsin olmalıdır’ ”¹³⁰ Doğan, birbiri peşi sıra gelen iki farklı siyasal yapılanma döneminin düşünsel zeminindeki değişimin, eğitim – öğretime nasıl etki ettiğini incelediği bu çalışmasında, bu gibi dönemlerde siyasal yapılanmaların değişmesiyle halka eğitim-öğretim aracılığıyla verilmeye çalışılan bazı değerlerin de değiştiğini belirtmeye çalışmıştır.

C) DEĞERLERİN EVRENSELLİĞİ ve EVRENSELİN DEĞERLİLİĞİ

Her toplumda, toplumun sahip veya bağlı olduğu kültürü meydana getiren inançlar, fikirler ve normlar sistemi vardır. Bunlardan her biri bir değerdir.¹³¹ Tural'a göre, “Bir sosyal yapının varlık, birlik, işleyiş ve devamının sebebi olarak görülen; tasvip ve teşvik gören; korunmaya çalışılan kabullenişlere, inanışlara değer denir. Değerler, kavramlara yüklenen anlamlardır. (...) Değerler, insanın doğal ve toplumsal

¹²⁹ Ayşe Sıdika Hanım (1872–1903). Eğitimci, Türkiye'deki ilk modern eğitim bilimleri kitabının yazarı. Ayşe Sıdika Hanım, İslam terbiyesiyle batı kültürünü birleştiren bir yaşam felsefesine sahip babasının etkisi altında yetişmiş ve onun izinde yürümüştür. Zapyon Rum Kız Lisesi'nde okumuş, Rumca, Bulgarca, Fransızca öğrenmiştir. Yaşadığı yıllarda II. Abdülhamit'in takdirini kazanan Ayşe Sıdika, Dârümuallimât'a coğrafya, ahlâk, eliş öğretmeni olarak atandı. Dârümuallimât'a Müdür Muavini ve Güzel Sanatlar Başöğretmeni olarak, genç yaşında büyük başarı elde eden Ayşe Sıdika, bu yıllarda uzaktan akrabası olan Rıza Tevfik Bey (Bölükbaşı) ile evlendi. Ayşe Sıdika Hanım, öğretmen yetiştiren Dârümuallimât'ta pedagoji dersinin olmayışını büyük eksiklik olarak görmüş ve eğitim bakanlığına bu dersin konması için öneride bulunmuştur. Önerinin dikkate alınması üzerine programa Usul-i Tedris (Öğretim Yöntemi) dersi konmuş ve öğretmenliği de Ayşe Sıdika Hanım'a verilmiştir. Ayşe Sıdika Hanım, bu dersi beş yıl okuttuktan sonra *Usul-i Talim ve Terbiye Dersleri* (Eğitim ve Öğretim Yönetimi Dersleri) adında bir kitap yazdı. Derslerde okuttuğu bilgileri ve Batılı kitaplardan yaptığı alıntılarını bir araya getiren bu kitap, II. Abdülhamit'in desteği ile basılmış ve kendine padişah tarafından ikinci rütbeden şefkat nişanı verilmiştir. (tr.wikipedia.org/wiki/Ayşe_Sıdika_Hanım) Erişim: 16.04.2008

¹³⁰ Nuri DOĞAN, s. 39–40

¹³¹ H. Ziya ÜLKEN'den aktaran; ERCAN, s. 13

yaşamı içinde girdiği sayısız etkileşimlerin somut soyut ürünleridir.”¹³² Değerler, soyut düşüncelerdir ve belli davranış biçimlerine dönüştürülmesiyle somutluk kazanırlar.¹³³ GÜNGÖR, sosyal değerleri, “dünyamızın belli bir kısmı ile ilgili idrak, duygu ve bilgilerimizin bir terkibi”¹³⁴ şeklinde tanımlamaktadır. Aynı yazar değerleri, bireylerin hayatlarındaki gayeler ve hatta başkalarının hayatları için de gaye olması istenen düşünceler şeklinde de açıklamıştır.¹³⁵

Değerleri, kültür ve topluma anlam, önem kazandıran ölçütler olarak tanımlayan Fichter’e göre ise değerlerin önemli özellikleri vardır. Bunlar, toplumca paylaşılma; toplumsal ihtiyaçları karşıladıkları için ciddiye alınma; uğruna mücadeleye değer bulma ve insanların zihinlerinde kavramsal olarak yerleşmiş olma şeklinde sayılabilir. Fichter, değerlerin sosyal işlevlerine de değinerek değerlerin sosyal kontrol amaçları olduğunu ortaya koymaktadır. Değerlerin dayanışma amacı olarak da işlev gördüğüne dikkat çeken yazar, ortak değerlerin sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörler olduğunu belirtir.¹³⁶

Bireyler, içinde yaşadıkları toplumun değerlerini genellikle özümseyerek bunları hayatlarında ve tercihlerinde ölçüt olarak kullanırlar. “Her toplum iyi ve kötüyü, güzel ve çirkini, neyin uğruna ölünmesi gerektiğini tanımlamaya çalışır. Sosyalleşme sürecinde, bireylere çoğu kez mantıksal bir kanıtlamaya gerek kalmaksızın toplumun bu gibi değer ve normları aşılanır.”¹³⁷

Ernesto Laclau’ya göre sözünü ettiğimiz müşterek değerler beraberinde getireceği bir takım sakıncalara, tehlikelere rağmen yine de faydalı bir olgudur. “Bir yönüyle evrenselleştirme ve onun açık karakteri hiç kuşkusuz tüm kimlikleri mukadder bir melezleşmeye mahkûm eder, ama melezleşme illa da bir yitiriş, kimlik kaybı, düşüş anlamına gelmez; aynı zamanda yeni imkânların perdesini açmak, mevcut kimlikleri yeniliklere muktedir kılmak anlamına da gelir. Yalnızca tutucu, kendi içine kapanmış kimlik melezleşmeyi bir yitiriş olarak yaşayabilir. Ama bu demokratik-hegemonik imkân, kendi kuruluşunun o kurucu bağlamsızlaştırılmış alanını kavramak ve bu karar

¹³² Sadık TURAL, *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Ecdad Yayınları, Ankara, 1992, s. 30

¹³³ İNAL, s. 71

¹³⁴ Erol GÜNGÖR, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar, Ahlâk Psikolojisi, Ahlâkî Değerler ve Ahlâkî Gelişme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 28

¹³⁵ GÜNGÖR, s. 85

¹³⁶ Joseph FICHTER, *Sosyoloji Nedir?* (Çev.: N. Çelebi), Attila Kitabevi, Ankara, 1997, s. 43–150–151

¹³⁷ Barlas TOLAN, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Adım Yayıncılık, Ankara, 1996, s. 233–234

verilemezliğin açtığı siyasal imkânların tüm avantajlarından yararlanmak zorundadır.”¹³⁸ diyen Laclau, genel anlamda evrenselin değerliliğine vurgu yapar.

Bir toplumdaki değerlerin, “tüm bir kültürün veya tüm toplumun değerleri olarak ifade edilmesi doğru değildir. Bir toplumda çeşitli sınıflara özgü çeşitli değerler olabildiği gibi, bunlar zaman içerisinde değişiklik de gösterebilmektedir. Ancak, temelde sosyal değerler tüm insanlığı ve toplumları ilgilendirmeleri bakımından evrenseldirler. Değerlerin evrensel niteliklerinin yanı sıra, çeşitli toplumlar ve uluslar açısından algılanma durumlarına bağlı olarak, bazı değerler ulusal değer olarak nitelendirilir. Bu açıdan bakıldığında evrensel değerleri, tüm dünyayı ve insanlığı ilgilendiren değerler; ulusal değerleri ise belli uluslara ilişkin, o ulusun duygularını ifade eden değerler şeklinde tanımlamak mümkündür.”¹³⁹ Kısacası değerlerin evrensel olanı, insanlığı ortak noktalarda birleştiren ve bütünleştirendir.

D) DEĞİŞİM OLGUSUNA ve KÜLTÜREL FARKLILIKLARA RAĞMEN EVRENSEL DEĞERLER

Tüm insanların ortaklaşa kabul ettikleri bir takım değerlerin varlığı tüm dünya vatandaşları için kaçınılmazdır. Çünkü “Bütün insanların ortak kanunu tek bir akıldır.”¹⁴⁰ Stoa ahlâkına göreyse “Akla uygun eylem ya da erdem biricik iyidir. Buna erişmeğe çalışmak da insan için ödevdir.”¹⁴¹ Tek bir kanuna bağlı olan bütün bu insanlar da tek bir devletin yurttaşlarıdır.¹⁴² Tek bir devlet olduğunun en güzel örneği ilk insan Adem Peygamberdir. Adem Peygamber’in ilk insan olması ve tüm ırkların, soyların ondan gelmesi nedeniyle “Bizler, dünya üzerinde yaşayan insanlık ailesinin kökteki birliğine inanmaktayız. Bunun en güzel örneği, Birleşmiş Milletler Beynamesidir. İnsan şahsiyetinin kullanılmazlığının, hürriyetin devredilemezliğinin, bütün insanların prensip olarak eşitliğinin, bütün insanların zorunlu dayanışmasını ve karşılıklı olarak birbirlerine bağımlılığının tam gerçekleştirilmesi gibi onun hukuk

¹³⁸ Ernesto LACLAU, *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 46

¹³⁹ ERCAN, s. 14

¹⁴⁰ AKARSU, s. 66

¹⁴¹ AKARSU, s. 68

¹⁴² AKARSU, s. 66

alanında şerefle ilan ettiği şeyleri, ahlâkî açıdan desteklemek ve derinleştirmek gerekmektedir.”¹⁴³

Evrensel davranış kuralları “coğrafi sınırlamalardan uzak her bir insanın kabulleneceği olumlu özellikleri barındırır. Bunların oluşumu ya da tanımı toplumdan topluma farklılık göstermez.”¹⁴⁴ Bu değerler, küreselleşme olgusunun gerektirdiği değerlerdir. Küreselleşme, “en genel anlamda, sınırların kalkması, işlevsizleşmesi ve dünyanın bütünleşmeye doğru”¹⁴⁵ gitmesidir. Bu açıdan evrensel değerlerin sınırlar üstü değerler olduğu inkâr edilemez. Nitekim “Dünyanın neresinde olursa olsun insanların sahip oldukları hakların, değerlerin, fikirlerin evrenselliğinden söz edilebilir.”¹⁴⁶ Çünkü tüm insanlık, aynı akıl yetisine sahip olduğundan ve ayrıca “insanın kendi yarar ve faydasına olan kural ve kaideleri tüm insanlık için kabul ve uygulamaya gideceğine göre evrensel değerlere ulaşılması mümkündür. Çünkü bütün insanlar aynı yaratılış özelliklerine sahiptirler. Bir insan için kötü olan, yalan, hırsızlık, çalma, gasp, adam öldürme vs. bir başka insana göre iyi, doğru kabul edilebilir olamaz. Yüksek ahlâkî değerler çağdan çağa toplumdan topluma değişikliğe uğramaz.”¹⁴⁷ Örneğin “verilen sözü tutma, dürüst olmak, çalışkan, yardımsever, vefalı, güvenilir, doğru sözlü, insaflı olmak, karşılık beklemeden iyilik yapmak, her insan topluluğunda her kültür çevresinde aynı anlamı taşır.”¹⁴⁸ Nitekim Honer ve Hunt’a göre evrensel ahlâkî değerler, herhangi bir bireyin düşündüğü ya da hoşlandığı şeyden bağımsızdır, o herhangi bir toplumun onayladığı şeyden de bağımsızdır. Evrensel olarak gerçekten saygı gösterilsin ya da gösterilmesin; boyun eğilsin ya da eğilmesin bağlayıcı ve ebediyen doğru olduğuna inanılan değerlerdir.¹⁴⁹

Yukarıdaki gibi ‘evrensel değerler çağdan çağa, ülkeden ülkeye değişmez’ diyenlerin yanı sıra bunun aksi görüşler de vardır. Bu görüşe göre, evrensel olmanın belli sabit gereklerle oluşmadığı; her çağın kendi evrenselliğinin farklı olduğu kabul edilir.¹⁵⁰ “Toplumlarda geçerli olan değerlerin, sürekli olarak varlığını koruması

¹⁴³ Küng Kuschel’den aktaran; ÇAKMAK, S. 44

¹⁴⁴ KOÇ, s. 50–51

¹⁴⁵ Ergin YILDIZOĞLU’ndan aktaran, ERCAN, s. 24

¹⁴⁶ KOÇ, s. 50

¹⁴⁷ ÇAKMAK, s. 49

¹⁴⁸ Öznur ÖZDOĞAN’dan aktaran; ÇAKMAK, s. 49

¹⁴⁹ Stanlery M. HONER, Thomas C. HUNT, *Innovation To Philoposy: Issues And Options*, Wadsoworth, California, 1978, s. 172

¹⁵⁰ KOÇ, s. 27

düşünülmez. Zamanla, mevcut değerlerin yerine yenileri alacaktır. Bu kaçınılmaz bir süreçtir. Diğer taraftan, her bireyin toplumsal değerlere aynı ölçüde bağlı olması beklenemez Bazıları için, herhangi bir toplumsal değer çok önemliyken, başkalar için aynı düzeyde önemli olmamaktadır. Bunun sonucu olarak gerek bireyler arası gerekse farklı kuşaklar arasında, değerlere dayalı çatışmalar meydana gelmektedir.”¹⁵¹ Değerler değişse de değişmese de bizim o ilkeleri anlayışımız, onlar karşısındaki durumumuzun değiştiğini¹⁵² söyleyen Ataç ise bir başka mısralarda aynı konuda şöyle der: “Sanat değişir; ahlâk da değişir ama sanat gibi çabuk değişmez: eski çağların iyi dediği şeylerin çoğuna biz de bugün iyi, kötü dediklerinin çoğuna biz de bugün kötü diyoruz. Öldürmenin, hırsızlığın, yalancılığın, arabozuculuğun, ocak yıkıcılığın birer erdem sayıldığı toplumlar olmuşsa bile uzun sürmemiştir”¹⁵³ (Nurullah Ataç burada ahlâkî genel anlamıyla değere karşılık olarak kullanmaktadır.) Cemiloğlu ise son yüzyılda bilimin ve tekniğin hızla ilerlemesi sonucunda ahlâkî değerler sisteminde bir değişimin meydana geldiğini, bu yüzden geçmişten günümüze doğru toplumsal ahlâk kavramından bireysel kişilik özelliklerine doğru sürekli bir kaymanın oluştuğunu söyler.¹⁵⁴

Sofistler ise bu bağlamda değerleri sorgulayarak erdemin ne olduğunu, nerede olduğunu, doğru ile eğrinin ne olduğuna dair sorular sormuştur. Sofistlere göre,

“Genel geçer bir doğruluk olmadığına göre, genel geçer bir kanun da olamaz. İnsan, tasavvurlarda her şeyin ölçüsü olduğuna göre, eylemlerde de her şeyin ölçüsüdür. Her bir kimseye doğru görünen şey o kimse için doğru olunca, kendisine haklı ve iyi gelen bir şey de o kimse için iyi ve haklıdır. Başka deyişle herkes tabiata uygun olan haklarına, kendi istemlerine, kendi eğilimlerine uyar; kanun ya da törelerle engellenirse, bu, tabii olan haklarının bozulması demektir.”¹⁵⁵

Demek ki sofistlere göre aynı şey birine iyi başkasına zararlı görünebilir.

Evrensel değerler kültürel farklılıklara rağmen vardır. Evrende yaşayan tüm bireyler arasında ortak bir takım değerlerin olması adeta bir ihtiyaçtır. “Toplumdan topluma farklılık göstermeyen ve tüm dünyada aynı anlama gelen kavramların günlük hayatta insanların kullanımına ne kadar açık olursa insanların da birbirlerini o kadar iyi

¹⁵¹ KINCAL, s. 25

¹⁵² ATAÇ, s. 118

¹⁵³ ATAÇ, s. 117

¹⁵⁴ CEMİLOĞLU, s. 17

¹⁵⁵ AKARSU, s. 23–24

tanıyıp iletişim becerilerini geliştirdiklerini görebiliriz. Kendi kültür kavramlarını kullanan insanlar yeri geldiğinde diğer kültürel kavramlara da ihtiyaç duyarlar.”¹⁵⁶ Bu her kesimden, insan için zorunlu bir haldir. Nasıl ki “coğrafi engellere rağmen toplumlar bir araya gelip ticaret yapabiliyor, devletler savaşabiliyorsa, fikirler de o oranda yıpranıp, yenilenip değişebilirler. Bu değişimin bizzat öznesini de aramak saflık olur şüphesiz. Dilimizde Farsça, Arapça, İngilizce, Fransızca kelimelerin sayısı epey çoksa düşünsel hayatımızda başvurduğumuz fikirlerde o oranda kapsamlıdır. Farklı kültürel kaynakların varlığından alttan alta rahatsız olmak bile, ulaştığımız zengin ve geniş kültürü, düşünsel yapıyı hafife almak olur.”¹⁵⁷ Dolayısıyla kültürel farklılıklar bir çeşniliktir ama tüm farklılıklara rağmen en azından temel bir takım değerlerin ortak olması, tüm toplumlarca paylaşılması, tek tek bireylere ve toplumlara zarar vermez. Aksine bu bir açıdan faydalıdır, toplumlar için gereklidir denebilir.

E) EVRENSEL DEĞERLERİN HEDEFLEDİĞİ İNSAN TİPİ

Bu başlık altında ele alacağımız metinlerde evrensel değerlerin hedeflediği insan tipi üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda çeşitli filozof, aydın, entelektüellerin görüşlerine başvurulacaktır. Ayrıca Türkiye’de bu açıdan örneklik teşkil eden bazı siyasal yapılanmaların hedeflediği insan tipi de ele alınacak, ideolojik bir takım şekillendirmelerle oluşan bu insan tipinin evrensel değerlere ilişkin ne taşıdığına kısaca bir göz atılacaktır.

1. ‘MAKBUL VATANDAŞ’ IN İLK ARAYIŞLARI

Vatandaş veya yurttaş kavramıyla ilgili ilk düşünceler ilk çağa kadar gider. “5.yüzyılın ortalarında Atina’da demokrasinin ortaya çıkışı, belli bir yetiştirme biçimini de gerektirdi. Bundan dolayı, bilgi de toplumsal bir değer, bir güç kazanmaya başladı. Demokrasi düzenine geçen Atina’ya eski eğitim sistemi yetmiyordu artık. Yeni duruma uyabilmek, bu yeni düzende bir rol oynayabilmek için daha çok bilmek gerekiyordu. Bu da ‘başarılı yurttaş nasıl yetişir?’ sorusunu ortaya koydu.”¹⁵⁸ Sofistler bu sorunun

---

¹⁵⁶ KOÇ, s. 50

¹⁵⁷ KOÇ, s. 29

¹⁵⁸ AKARSU, s. 22

cevabını vermeğe çalışmış ve ‘makbul vatandaş’ yetiştirme denemesine girişmişlerdir. Böylesi bir girişimle felsefe, artık merkeze insanı almış oluyordu.

İlk çağ filozoflarından çok sonra ‘makbul vatandaş’ın nasıl yetiştirileceğini sorgulayan bir diğer yazar olarak karşımıza J. J. Rousseau çıkar. Rousseau, “Emile’de önermiş olduğu, geleceğin yurttaşını üretmeye yönelik eğitimin niteliği tartışmaya açıktır ve eğer Rousseau bir ulusal eğitim programı hazırlamak zorunda kalsaydı muhtemelen kitabında savunduğu (ve hiç de pratik olmayan) sistemin genelleşmesini önermezdi. Ancak Rousseau’nun önemi, bir Yurttaşlık Bilgisi ders kitabı yazmak yerine yurttaşların öncelikle insan olduklarını hatırlatmayı amaçlayan bir pedagojik ütopya kaleme almış olmasından”¹⁵⁹ kaynaklanmaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu çok uluslu bir yapı içerisinde halkını barındırdığı için vatandaş kavramı diye bir kavram Osmanlı’da yoktu. Bunun yerine yüzlerce yıl tebaa kavramı Osmanlı İmparatorluğunda kullanılmıştır. Bu, II. Meşrutiyet’e kadar böyle devam etmiştir. Osmanlı’da vatandaş kavramı ilk kez II. Meşrutiyet döneminde gündeme gelmiştir. Osmanlı’nın tebaadan vatandaşa geçişinde “19. yüzyılın ortalarından itibaren merkezi bürokratik devletin tahkimi doğrultusunda ortaya çıkan anayasal gelişmeler ve kanunlaştırma”¹⁶⁰ hareketlerinin büyük etkisi vardır. Dolayısıyla “tüm Osmanlı uyruklarının can, mal, ırz ve konut dokunulmazlıklarını güvence altına alan 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile gayri Müslim uyrukların hukuksal statülerinde, dinsel ve toplumsal yaşamlarında bir dizi düzenlemeyi içeren Islahat Fermanı (1856), II. Meşrutiyet’le birlikte siyasal seçkinlerin başat hedefi haline gelecek olan, bir ‘vatandaşlar topluluğu’ oluşturma yoluyla imparatorluğun çöküşüne son verme idealinin hukuksal arka planını”¹⁶¹ oluşturur.

II. Meşrutiyet ise, “modern anlamıyla ‘vatandaş’ kavramının yalnızca inşâ edildiği değil, bu süreçte devletin okul aracılığıyla çocuk-vatandaş yetiştirme projesini uygulamaya koyduğu dönemin de ifadesi olur.”¹⁶² Bu bağlamda çocuk eğitimine özel bir önem verilmiş ve bu dönemde çocuk yayınlarında artışlar gözlenmiştir. İlk olarak Tanzimat ile başlayan çocuk yayınları, Okay’ın ifadesiyle çocuk hayatında özellikle

¹⁵⁹ Füsun ÜSTEL, “*Makbul Vatandaş*”ın Peşinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 12

¹⁶⁰ ÜSTEL, s. 25

¹⁶¹ ÜSTEL, s. 25

¹⁶² ÜSTEL, s. 32

İstanbul, Selanik ve İzmir gibi kentlerde başlayan ‘yenileşme’ hareketleri, Meşrutiyetle birlikte yavaş yavaş diğer Osmanlı kentlerine de yayılır.¹⁶³

Doğrudan çocuk eğitimine ve çocuk edebiyatına yönelik ilgi Meşrutiyet romanında hâkim unsur olmasa bile en azından arka planında yer alan temalardan birini oluşturması açısından dikkate değerdir. Bu dönemde “Başta Halide Edip (Seviye Talip, Raikin Annesi, Mev’ud Hüküm) olmak üzere Fazlı Necip (Menfi) , Lem’i Nihat (Uçurumlarda) , Mehmet İrfan (Kız mı Çiçek mi?) , Ahmed Midhat (Jön Türk) , Ali Kemal (Fetret) ve Ali Haydar (Buhran-ı Hayat) romanlarında çocukların eğitimi ve öğretimi konusuna”¹⁶⁴ yer veren yazarlardır.

2. “‘MAKBUL VATANDAŞ’ NASIL OLMALI?” SORUSU ÇERÇEVESİNDE ‘MAKBUL VATANDAŞ’A GENEL BİR BAKIŞ

Yukarıda ‘makbul vatandaş’ hakkında ilk arayışların ilk çağ sofistleri tarafından yapıldığını söylemiştik. Sofistlerin böyle bir arayış içerisine girdiğini biliyoruz. Bu bağlamda sofistlerin bu arayışlarının tam olarak nasıl şekillendiğini bilmiyoruz. Fakat Bedia Akarsu’nun aktardığına göre, sofistlerin makbul vatandaş tanımlarının, erdem kavramı etrafında şekillendiğini bilmekteyiz.¹⁶⁵

16. yüzyıldan 18. yüzyıla ilerlerken ise ortaya bir medenî insan profili çıkmıştır. Üstel, bu medenî insan profilinin ayırt edici toplumsal ve ruhsal özelliğinin ölçülülük olduğunu söyler ve şöyle devam eder: “Bu anlamda makbul davranış kuralları olarak ‘orta’lama değerlerin tanınması, ‘orta’ sınıfların yükselişiyle mantıksal bir tutarlılık içindedir.”¹⁶⁶

Osmanlı’nın son döneminde vatandaş kavramının kullanmaya başlanmasıyla birlikte ‘makbul vatandaş’ yetiştirmeye ilişkin bir takım değerler ‘Malumat-ı Medeniyye’ kitapları aracılığıyla verilmeye çalışılmıştır. ‘Malûmat-ı Medeniyye’ kitapları ahlâk ve terbiye konusunun, temel insanî özelliklerin işlendiği kitaplardır. Hakkı Behiç’in ‘Malûmat-ı Medeniyye ve Ahlâkiye’, Mehmet Emin’in ‘Yeni Malûmat-ı Medeniyye ve Kanuniyye’, Mahmut Esâd’ın ‘Malûmat-ı Medeniyye ve Hissiyatı Vataniyye’ ve yazarı belirsiz olan ‘Amele-i Malûmat-ı Diniyye’ adlı eserler

¹⁶³ Cüneyd OKAY’dan aktaran; ÜSTEL, s. 31

¹⁶⁴ ÜSTEL, s. 32

¹⁶⁵ AKARSU, s. 22

¹⁶⁶ ÜSTEL, s. 15

ulaşabildiğimiz malûmatı medeniyye kitapları olup bu kitaplarda “vatandaş konusuna genelde açık bir tanım”¹⁶⁷ getirilmemiştir. Malûmat-ı medeniyye kitapları daha çok, “‘makbul vatandaş’ın ahlâkî nitelikleri konusunda ayrıntılı bir envanter sunar, vatandaş beden-akıl-ruh ekseninde adım adım inşâ ederler.”¹⁶⁸ Füsun Üstel, beden-akıl-ruh ekseninde tanımlanan vatandaştan hareketle malumat-ı medeniyye kitaplarında bireylere aktarılan bilgiler hakkında şu değerlendirmelerde bulunur: “‘vatandaşlar topluluğu’nun inşâsı, söz konusu topluluğun ahenk içinde bir arada yaşarken izleyeceği bir asgarî kurallar bütünü de gerektirir. Bu doğrultuda kitaplarda bireyin bir yandan en yakın çevresinden (aile) en uzak çevreye kadar uyması gereken toplumsallık biçimleri öğretilir. Bireyin en yakın beşerî çevresinden en uzak toplumsal çevresine kadar ‘diğer’leriyle nezâket ve görgü kuralları içinde bütünleşebilmesini ve son kerte de ahenkli bir birlikte yaşama biçiminin kurulmasını sağlayacak makbul davranış kuralları ‘vatandaş oluş’un ayrılmaz parçalarıdır. Malûmat-ı Medeniyye kitapları, hitap biçimleri ve kişilerin selamlanmasından yaşlıların elinin öpülmesine, konuşma kurallarından sofraya terbiyesine ve toplu taşıma araçlarındaki davranış biçimlerine dek, ‘vatandaş’ın ‘varoluş’unu’¹⁶⁹ belirlediğini söyler.

27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra hazırlanan ilk program olan 1968 İlkokul Programı, demokratik bir yurttaşlığa yöneliktir. Fakat kendisinden önce uygulamada olan “1948 Programı’ndan devralınan ‘Türk Etos’unu korumaya dayalı yapısıyla zaman zaman eklektik bir özellik gösterir. Program’ın ‘İlköğretimin Amaçları’ bölümünde ‘makbul yurttaş’a ilişkin, ‘şerefli bir tarihe sahip büyük bir milletin, evladı olmanın gururunu duyar’ ve ‘Türk Milletinin millî, ahlâkî ve insanî değerlerini kavrar ve her hareketinde bu değerlere uymaya çalışır’¹⁷⁰ ifadeleri, ‘Türk Milleti’ eksenli cemaatçi anlayışı sürdürür.”¹⁷¹

Yine Üstel’in aktardığına göre 1968 İlkokul Programı, millî eğitimin yetişmesini sağlayacağı ‘makbul yurttaş tipi’ni toplumsal-kişisel-ekonomik boyutları çerçevesinde tarif eder.¹⁷² 1968 programına göre toplumsal-kişisel-ekonomik boyutlarıyla makbul yurttaş şöyledir:

---

¹⁶⁷ ÜSTEL, s. 74

¹⁶⁸ ÜSTEL, s. 74

¹⁶⁹ ÜSTEL, s. 82

¹⁷⁰ T.C.Millî Eğitim Bakanlığı, (1968) İlkokul Programı’ndan aktaran; ÜSTEL, s. 254

¹⁷¹ ÜSTEL, s. 254

¹⁷² ÜSTEL, s. 254

“1.Toplumsal yönden.

- a. Türkiye Cumhuriyeti’nin, insan haklarına dayanan, millî, demokratik, layik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu, Türkiye Devleti’nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün bulunduğunu bilir ve Türk milletinin bir ferdi olmanın şerefini duyar ve sorumluluğunu kavrar;
- b. Herkesin kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlerine sahip olduğunu; dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşit bulunduğunu; yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme haklarına, kişi hürriyetine, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahip olduğunu kabul eder;
- c. Ailenin, Türk toplumunun temeli olduğunu bilir ve ona değer verir;
- ç. Atatürk devrimlerine bağlıdır;
- d. Kanunlara ve nizamlara bağlıdır;
- e. Millî kaynakları korur, değerlendirir ve geliştirir;
- f. İçinde bulunduğu şartları devamlı olarak iyileştirmeye çalışır;
- g. Genel refahın, bilimsel çalışma ve ilerlemelerle sağlanacağını kavrar;
- h. Toplum olaylarıyla ilgilenir ve toplum menfaatlerini kişisel menfaatlerin üstünde tutar;
- i. “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesine bağlıdır.

2. Kişisel yönden.

- a. Türkçeyi doğru olarak konuşur, okur ve yazar; Türklük ilkelerini bilir, benimser ve korur;
- b. Kendisinin ve çevresinin sağlığını korur ve onu iyileştirmeye çalışır;
- c. Öğrenme ve gelişme isteğine, pratik hayatın gerektirdiği bilgi ve becerilere sahiptir;
- ç. Boş zamanlarını, kendisine ve topluma yararlı olacak şekilde okuma, güzel sanatlar, oyun, spor, gezi, eğlence, başka yollarla değerlendirir;
- d. Yurdunu sever, onu tanımağa ve tanıtmaya çalışır;
- e. Büyüklere saygı, küçüklere sevgi geleneğimize gönülden bağlı olarak insanları sever, sayar; tabiatı, tabii anıt ve güzellikleri sever ve korur;
- f. Ormanları sever ve geliştirir;
- g. Hayvanları sever, hayvancılığı geliştirir;
- h. Tarihi anıt ve eserlere ilgi ve saygı duyar, onları korur;
- ı. Yurt savunmasını en kutsal görev bilir;
- i. Tecrübe ve araştırmaya önem verir; muhakeme kabiliyeti gelişmiştir, müspet düşünce ve şahsiyet sahibidir;
- j. Millî ve insani ruhu aksettiren güzel sanat eserlerini sever, bunların ruh gelişimindeki önemini kavrar, güzel sanat hareketleriyle yakından ilgilenir, bunların yurt içinde ve dışında yayılmasına ve sevilmesine çalışır;
- k. Kendine güvenir, davranışlarını kontrol eder ve iyiye yöneltir;
- l. Tenkitleri iyi karşılar ve bunlardan yararlanır;
- m. Olayları ve davranışları daima yapıcı bir tenkitle değerlendirir, kanaatlerini medenî cesaretle savunur;
- n. Teşebbüs kabiliyeti gelişmiş, yurt hizmetleri konusunda her yerde ve her zaman sorumluluk yüklenmeğe hazırlıklı ve isteklidir;

3. Ekonomik hayat yönünden.

- a. İşe, iş ve meslek ahlâkına bağlı ve saygılıdır; verimli çalışmaktan zevk duyar;
- b. İş ile ilgili yeterliliğini geliştirerek devam ettirir, kendisinin ve çevresinin refahını artarmağa çalışır;
- c. Kabiliyetlerine uygun işi seçebilir; meslekî ekonomik başarının bilgi ve teknikle sağlanacağına inanır;
- d. Tutumludur, geçimini düzenlemeğe muktedirdir; yatırım yapmanın kişisel ve toplumsal değerini bilir.”¹⁷³

Fusun Üstel ‘Makbul Vatandaş’ın Peşinde’ adlı çalışmasıyla bağlantılı olarak ‘1969 Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi Programı’nı incelerken, programda makbul vatandaş’ın niteliklerine dair ifadeleri nakleder. Bu ifadeler şunlardır:

¹⁷³ T.C.Millî Eğitim Bakanlığı, (1968) İlkokul Programı’ndan aktaran; ÜSTEL, s. 252–253–254

“Öğrencileri:

- a. Sosyal münasebetlerde saygı, sevgi, müsamaha ve anlayış sahibi,
- b. işbirliğinin lüzumunu ve gereklerini kavramış ve birlikte çalışma zevkini ve alışkanlığını kazanmış,
- c. Nefsine güvenen başkalarına inanabilen,
- d. Medenî cesaret sahibi (bildiğini ve inandığını çekinmeden söyleyen ve yapabilen),
- e. Hakka saygı gösteren, hakkı ve haklıyı koruyan,
- f. Vatandaş sorumluluklarını kavramış,
- g. Memleket hizmetlerini dürüstlikle yapan, bunların yapılış tarzını kontrol eden; bu hizmetleri yapanlara kolaylık gösteren ve gerektiğinde yardım edebilen,
- h. Sosyal ve kanuni kurallara uygun yaşamak zorunluluğunu kavramış,
- i. Ruh ve beden sağlığını dikkat ve itina ile korumasını bilen kişiler olarak yetiştirmek”tir.”¹⁷⁴

Üstel, 1969 programında yer alan bu ifadelerin ‘makbul vatandaş’ın niteliklerini belirlediğini, programın giriş bölümünde ise programdaki değişikliğin sebebi olarak ‘iyi yurttaşlar yetiştirme’ gayesinin gerekçe gösterildiğini söyler.¹⁷⁵

F) TEMEL EVRENSEL DEĞERLER HANGİLERİDİR?

Sosyal bir varlık olarak insan, toplum içerisinde yaşamak ve içinde yaşadığı toplumun değerlerini, inançlarını, davranış biçimlerini dikkate almak zorundadır. Dikkate alınması gereken bu inanç, değer ve davranış biçimlerinin tümü sosyal düzeni belirleyen kurallardır. Sosyal düzeni sağlayan kurallar genelde beş grupta değerlendirilir: “Din kuralları, ahlâk kuralları, görgü kuralları, örf ve âdet kuralları, hukuk kuralları. Başlangıçta olmasa bile, zamanla böyle bir ayırım söz konusu olmuştur. Bu bakımdan, bir kuralın hem din hem ahlâk ve hem de hukuk kuralı niteliğinde olması mümkündür. Örneğin, ‘hırsızlık yapmayınız’ şeklindeki bir kural, hem din, hem ahlâk ve hem de hukuk kuralı niteliğindedir. Yani, ‘hırsızlık’, her üçü tarafından da hoş karşılanmayan bir davranış tarzıdır.”¹⁷⁶ Bu bağlamda, hırsızlığın böylesi üç değer tarafından da kuşatılmış olması hırsızlık yapma eyleminin evrensel değerlerle doğrudan bağlantılı olduğunu gösterir. Bu açıdan en genel tanımıyla “Evrensel değerler, genel olarak tüm insanlığı ilgilendiren, belli bir ulusa mal edilemez değerler olarak ifade

¹⁷⁴ ÜSTEL, s. 263

¹⁷⁵ ÜSTEL, s. 260

¹⁷⁶ ÇİFTÇİ, s. 5

edilmektedir.”¹⁷⁷ Evrensel değerler dünyayı bütünleşmeye götüren, insanlığı ortak noktalarda buluşturan değerlerdir.¹⁷⁸

Gerek insanlıkla ilgili bu önemli nedenlerden gerekse bireyin doğası itibariyle insanlığın bir takım ortak özelliklere sahip olmasından, insanlığın mutlak bir şekilde ihtiyaç duyduğu evrensel değerlerin olabileceğini anlatmaya çalıştık. Şimdi ise çalışmamızın başlığındaki temel ibaresinden dolayı bu evrensel değerlerin en önemlileri ve en başta gelenleri üzerinde durmaya çalışacağız. Söz konusu evrensel değerleri sıralama esnasında alfabetik sırayı göz önünde bulundurduk.

1. ADALET

Hukuk hayatında en önemli değerlerden biri de adalettir. Adaletin tanımları şöyledir: 1. “Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk, türe (...) 2. Bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşları, 3. Herkese kendine düşeni, kendi hakkına uygun olanı verme 4. Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması.”¹⁷⁹ “ ‘karşılıklı zıt yararlar arasında hakka uygun olan eşitlik veya denge’ anlamına gelir. Adalet, hukuk düzeninin benimsediği ve ulaşmak istediği ideallerden biridir. Adalet (haktanırlık), geniş kapsamlı bir kavram olup devlet-toplum, devlet-birey arası ilişkiler ile toplumda bireyler arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynar.”¹⁸⁰ Bir başka tanımda “Adalet devletin çeşitli bölümlerinin iyi bir uzlaşması ve uyumluluğundan başka bir şey değildir. Adalet böylece en yetkin erdemdir ve her şeyin, bütün başka şeylerin düzenleyicisidir.”¹⁸¹ denir.

İnsanların adaletsizliğe tahammüllerinin olmaması, canlı ve güçlü bir tepki göstermeleri doğaldır. “Bir konuda hangi çözümün adalete uygun olduğunu tespit etmek zor olsa bile, belirli bir çözümün adalete aykırılığını tespit etmek daha kolaydır. Bu itibarla, örneğin, fakirlere göre zenginlerin, örf ayrılığı dolayısıyla zencilere göre beyazların daha imtiyazlı bulunması adalete aykırıdır. Aynı suçu aynı durumda işleyen

¹⁷⁷ Doğan ÖZLEM’den aktaran; ERCAN, s. 19

¹⁷⁸ Ersun BALCILAR, *Tarih Öğretiminde Başkaları ve Türkiye’deki Uygulamaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 2

¹⁷⁹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (2005), s. 18

¹⁸⁰ ÇİFTÇİ, s. 260–261

¹⁸¹ AKARSU, s. 82

sanıklara farklı muamele edilmesi ve farklı cezalar verilmesi de ‘adaletsizlik’¹⁸² duygusuna sebep olur.

Devlet - birey, devlet - toplum ilişkilerinde adalet kavramı büyük bir öneme sahiptir. Bu kavramın sahip olduğu önem toplumların siyasi geleceklerini belirlemede çok önemli karar aşamasına sahip ‘genel seçim’ sürecinde, siyasi partilerin en önemli söylemi olur. Adalet, seçim meydanlarındaki tüm liderlerin dillerinde pelesenk haline gelir. Bunun yanı sıra bireyler arası ilişkilerde de adalet kavramı dikkate değerdir. Toplumdaki her birey, bir başkasının haklarına saygı göstermekle yükümlü olduğu gibi onların da kendileriyle eşit haklara sahip olduğunu bilmelidir.

Aristoteles’in üzerinde önemle durduğu ve Ethik’inde tam olarak bir bölüm ayırdığı erdemlerden biri de adalettir. Aristoteles “Ethik’te politikanın sıkı bir bağlılığı içinde bu erdemi özel bir özenle inceler. Adalet insanın başkalarıyla olan bağlılıklarında ortaya çıkması bakımından bütün ehtik erdemler arasında en üstün olanıdır. Adalet yurtdaşlar arasındaki eşitliğe saygı gösterip kanunlara uyma ve değerli şeylerin bölünmesinde fayda ve zararların dağıtımında doğru olan ortayı bulmadır. Bu da haksızlık yapma ile haksızlığa uğramanın ortasında bulunan doğru ortadır. Ama adaletin en yüksek biçimi de toplum yararına yapılan doğru işlerde ortaya çıkar. Adalet, yurtdaşlar arasındaki her türlü bağlantıları doğru olarak göz önüne almaktır. Kanunları saymak, eşitliğe uymak adil olmaktır.”¹⁸³

Platon ise “erdemleri gözden geçirirken adaleti en başa koymuştur. Adalet erdemlerin en yükseğidir, yani bütün erdemleri kendisine toplayan en yüksek erdem. Kendisinde adalet denilen erdemi gerçekleştiren bir insan en yetkin bir insandır, insan idea’sına en fazla yaklaşan insandır. Platon Devlet dialoguna ‘adalet nedir?’ sorusu ile başlar.”¹⁸⁴ Bu da Platon’un adaleti Devlet’in merkezine aldığıın göstergesidir. Ayrıca Platon adalet kavramına salt güven duygusu açısından bakmaz. Örneğin karşılıklı güven, “herkesin karşısındakinin adaletli olduğuna güvenmesidir. Böylece toplum hayatının iyi yürüyebilmesi için tek tek kişilerin adaletli olması zarurîdir. Ancak, adaleti sadece insanların birbirleriyle güven içinde yaşamasının şartı yapınca, adalet artık bir erek olmaktan çıkıp bir araç olurdu sadece. Oysa Platon erdemi devlet hayatının ereği

¹⁸² ÇİFTÇİ, s. 262–263

¹⁸³ AKARSU, s. 102

¹⁸⁴ AKARSU, s. 84

olarak koymuştı. Öyleyse adalet, Platon'a göre, hiçbir zaman güven yaratan bir araç olamaz, başlı başına bir erektir."¹⁸⁵

M.Ö. V. Yüzyıl sofist filozoflarından olan Trasymakhos ise “adalet diye bir erdem bulunmadığını, bunun insan tarafından uydurulmuş olduğunu, gerçekte sadece güçlülerin iktidarı ele geçirmek için yaptıkları savaşların var olduğunu, adaletin güçlünün işine gelen şey olduğunu”¹⁸⁶ söyleyerek yüzlerce yıl öncesinden oldukça ciddî bir toplumsal, siyasal eleştiri yapar. J. J. Rousseau ise *İtiraf* adlı kitabında ahlâk bağlamında aktardığı önemli bir anekdotta şöyle bir söz aktarır okuyucuya: “Her meslekte kuvvetli olan suçlu, zayıf olan masumu yere vurarak kendini temize çıkarır.”¹⁸⁷ Tıpkı buna benzer bir eleştiriyi, Elif Şafak, *Araf* adlı romanında roman karakterlerinden birine “Eşitlikçi bir uygulamaya benziyordu. Ama eşitlikçi uygulamaya benzeyen çoğu şey gibi sadece yüzeyde öyleydi.”¹⁸⁸ sözünü söyleterek, roman karakterinin diliyle yaptırır. Ama tüm bu eleştirel yaklaşımlar adaletin evrensel bir değer olmadığını ifadesi değildir. Dünyada adaletsizliği, acımasızlığı ve zulmü ile tanınan siyasal yapılanmalar ve devlet adamları sürekli olmuşsa da adalet bir evrensel değerdir, hatta olmazsa olmaz bir evrensel değerdir denebilir.

2. AHLÂKLILIK

Arapça bir kelime olan ahlâk, “Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları (...) İyi nitelikler, güzel huylar”¹⁸⁹ anlamlarına gelir. Terim olarak ise, ahlâk; insanın iyi ve kötü olarak nitelendirilmesine neden olan özellikleri, huyları ve bunlar göz önüne alınarak gerçekleştirilen iradî davranışların tümüdür.¹⁹⁰ Bir başka tanımda ahlâk, “ insanların davranışları hakkında toplumda iyi-kötü, olumlu-olumsuz, doğru-yanlış şeklinde oluşan değer yargılarına göre, yapılması veya yapılmamasını gösteren kurallar sistemi”¹⁹¹ olarak tanımlanmıştır. John Nuttal'e göre ahlâk, yanlış ve doğru, iyi ve kötü, erdem ve kusur ile yaptıklarımızı ve yaptıklarımızın sonuçlarını değerlendirmedir.¹⁹² Bir başka tanımda ise ahlâk; “insanların

¹⁸⁵ AKARSU, s. 84

¹⁸⁶ AKARSU, s. 84

¹⁸⁷ J.J. ROUSSEAU, “*İtiraf*”, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s. 46

¹⁸⁸ Elif ŞAFAK, *Araf*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 306

¹⁸⁹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005, s. 43

¹⁹⁰ ÇAKMAK, s. 11

¹⁹¹ ÇİFTÇİ, s. 7

¹⁹² Jon NUTTALL, *Ahlâk Üzerine Tartışmalar*, (Çev.: A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 15

başka insanlarla ve kendileriyle ilişkilerine ve bu ilişkilerde eylemde bulunurken karşılaştıkları sorunlarına, bu arada da normlara ilişkin sorunlara ışık tutma girişimi”¹⁹³ olarak tanımlanmıştır. Ahlâk terimi aynı zamanda bir toplumun hayatında, asırlar boyunca ve zamanla yerleşen ve toplumun gelişmesini ve olgunlaşmasını sağladığı için toplum bireylerinin çoğunluğunun hatta tamamının uymaya kendilerini yükümlü tuttukları kuralların tümü yerine de kullanılır.¹⁹⁴ Bu tanımda ahlâkın evrensel değerlere yakın bir ifadeye karşılık olarak kullanıldığını ve evrensel değerler gibi bir takım öğeleri kendisinde topladığını görüyoruz. Çünkü “ahlâk kuralları, sosyal ilişkiler ve davranışlar konusunda insanlığın yüzyıllar süren deneyimleri sonucu oluşmuştur.”¹⁹⁵ Nitekim yukarıda, ‘Evrensel Değerlere Genel Bir Bakış’ başlığı altında görüşlerine başvurduğumuz bazı aydınların, ahlâk terimini genel anlamda değerlere karşılık olarak kullandıklarını da belirtmiştik.

Ahlâkla ilgili bu temel tanımlardan sonra tarihsel süreç içerisinde aydın ve filozofların ahlâk görüşlerine bir göz atalım:

Sofistler için “Ahlâkî iyi ve bunun bilgisinde ölçü (...) gelişi güzel insan görüşleri idi.”¹⁹⁶ “Akıllı, akıl bilgisini ahlâkî eylemlere temel alması Sokrates’i Sofistlerin karşısına koymuştur.”¹⁹⁷ Sokrates, akıl bilgisini ahlâkî eylemlerin temeline alır. Sokrates’in ahlâklılığı “bilgiye dayandırdığını biliyoruz. Ama bu bilgi kavramı Sokrates’te formel bakımdan (biçimce) belirsiz olduğu gibi, materyel bakımdan da (içerikçe de) aynı belirsizlik içindedir. Pratik bilginin içeriğini kuran iyidir, iyi de faydalı olandır, ya da ereğe faydalı olandır. Ama bu fayda, bu ereğe uygunluk nerede bulunur? Neyin faydasına, hangi ereğe? İşte burada Sokrates hiçbir alanda konuşmadığı kadar kesin konuşur: Tinsel(manevi) yetkinliği, ruhunun esenliği, kendi ruhu için kaygı, insanın en önemli ereği olmalıdır. Öyleyse artık burada mutluluk - erdemli olmakla kazanılan mutluluk – ahlâklılıkla bir oluyor.”¹⁹⁸ Dolayısıyla Sokrat’a göre mutluluk erdemdir, mutluluk ahlâklı olmaktan başka bir şey değildir.

Platon ise ahlâkî yatkınlıkların çeşitliliğini görmüş ve bunların “tek tek insanlarda ahlâklılığın biçim almasına etki yaptıklarını gözden kaçırmamıştır. Ama

¹⁹³ ÇAKMAK, s. 6-7

¹⁹⁴ ÇİFTÇİ, s. 265

¹⁹⁵ ÇİFTÇİ, s. 7

¹⁹⁶ AKARSU, s. 29

¹⁹⁷ AKARSU, s. 29

¹⁹⁸ AKARSU, s. 28

Platon sonunda birçok erdemler ayırmasını, Sokrates'in erdemin birliği öğretisi ile birleştirebilmiştir: Ayrı ayrı erdemleri, bütün olarak incelendikte, tek bir erdemin çeşitli yanları olarak tanımlamıştır.¹⁹⁹ Yine Platon'a göre "ahlâklılığı sağlam temellere dayandıran, içeriği bakımından arındıran, sıradan erdemin rastlantularından kurtaran, kuruluş ve varoluşunu sağlayan (...) felsefedir."²⁰⁰

Aristoteles'in ahlâkı toplumla ilgilidir, toplumsaldır, politikası da ahlâkla ilgilidir, töreldir. "Ethik'te tek kişi özü bakımından toplumun bir üyesidir, politikada da devletin erdemi yurtdaşların erdemine bağlıdır. Yine de bu ikisi arasında bir ayrılık vardır. Ama aralarındaki bağlantının tabiatı üzerinde Aristoteles yeterince açık değildir. Ethik'in başlangıcında devletin iyiliğini bireyden 'daha büyük ve daha tam' olarak gösterir. Ama devletin sadece bireyin ahlâk hayatına hizmet etmesi gerektiği sorusu ile insanın isteklerinin akla itaat etmesi gerektiği sorusunu tartıştığına bireysel yaşama verdiği değer genişler."²⁰¹ Dolayısıyla Aristo'nun ahlâk anlayışı devlet-birey-toplum üçgeninde oluşur.

18. y.y. da Aydınlanma dönemi aydınlarından bazıları ise eğitimin doğal olması gerektiği fikrine dayanarak doğaya uygun olmayan her eğitimin kötü olduğunu savunmuşlardır. Bu bağlamda bireyin beyninden ziyade bedeni önemlidir ve çocuğun bütün doğruları bilmesi yerine birkaç temel doğruyu bilmesi ona yetecektir denilmiştir.²⁰² Aydınlanma dönemindeki bu kuramlar, ahlâkî telkin ve öğütün gereksiz olduğunu, çocuğun bunları anlamayacağı fikrine dayanarak savunur. Ahlâk çocuğun kendisine söylenip, anlatılarak anlayabileceği bir şey değildir; çocuk bunu yaşayarak öğrenir. Çocuğun bu seviyeye gelebilmesi için öncelikle bedensel gelişiminin düzenli olması gereklidir. Böylece zihinsel gelişimin, bedensel gelişmeye bağlı olduğu görüşündedir.²⁰³

Yine ahlâk hakkında önemli düşünceleri olan Alman düşünür ve felsefe adamı İmmanuel Kant (1724–1804) ise, ödev ahlâkı kavramını ortaya koyarak, ahlâka akıl bağlamında yaklaşmıştır.²⁰⁴ Kant'ın ahlâk anlayışının temelinde 'iyiyi istemek iyidir'

¹⁹⁹ AKARSU, s. 81

²⁰⁰ AKARSU, s. 87

²⁰¹ AKARSU, s. 90

²⁰² Bedii Ziya EGEMEN'den aktaran; KAZANCI, s. 31

²⁰³ Frank THILLY'den aktaran; KAZANCI, s. 31

²⁰⁴ ÇİFTÇİ, s. 266

düstûru yatar. “Kant’ın ahlâkı bir ödev ahlâkı, bir gereklilik, bir buyruk”²⁰⁵ ahlâkıdır. Bedia Akarsu, Kant’ın ahlâkının daha çok bir kendini ‘sınırlama’ ahlâkı olduğunu söyledikten sonra onun ahlâk görüşleriyle ilkçağ filozoflarının ahlâk görüşleri arasındaki fark için şöyle der: “Klâsik ilkçağ ahlâkı Kant’ın ahlâkı gibi ‘kendisini sınırlama’ ahlâkı değil, kendini gerçekleştirme ahlâkıdır, daha çok kendini geliştirmeye dayanır.”²⁰⁶

August Comte’a (1798–1857) göre, ahlâk “sosyolojinin bir dalı olmalıdır ve doğal olan bencilliğe, toplumsal olan başkalarını düşünmenin tercih edilmesini söyler. Ahlâkın temel ilkesi başkaları için yaşamaktır.”²⁰⁷ Durkheim (1858–1917) ise, “ahlâkın toplumsal yönüne dikkat çekmiş ve toplumların kendine özgü bir ahlâkı bulunması gerektiğini belirtmiştir.”²⁰⁸

Theodor Lipps’e göre ise ahlâkî sorumluluk, “ ‘birinin omzundan alınıp bir başkasının omzuna verilebilecek bir yük değildir’. (...) Çünkü biz her insandan, insan olması bakımından, belli ölçüde de olsa, özgürlük bekleriz, yapıp ettiklerinin bilincine varmış olmasını, hesabını kendisinin verebilmesini bekleriz. Ahlâkça sorumluluğu olamayan insanın ahlâkından da söz edilemez. Özgürlük olmadan sorumluluk olmayacağına göre, öyleyse ahlâklılık özgürlükle aynı anlamdadır.”²⁰⁹

Yukarıda ‘Eğitim ve Evrensel Değerler’ başlığı altında ilk kez görüşlerine başvurduğumuz ve hakkında kısaca bilgi verdiğimiz Ayşe Sıdıka Hanım, ‘Usûl-i Talim ve Terbiye Dersleri’ adlı kitabında, kesbî ve vehbî ahlâk kavramlarından bahseder. “kesbî ahlâkın, sonradan kazanılan bir değer olarak zamanla insan için ikinci bir tabiat haline geleceğini ifade eder. Sarhoşluk, yalancılık gibi alışkanlıkları kesbî görür, eğitimcinin sahiplerini bu huylardan kurtarabileceğini ifade eder.”²¹⁰ Yine Ayşe Sıdıka Hanım’a göre ahlâk eğitimiyle amaçlanan öncelikle “insanın kendine hâkim olabilmesidir.”²¹¹ Bunun dışında yazar, “vazifemiz ne olursa olsun, öncelikle muhafaza-i nefse çalışmak en mühim iştir.”²¹² der. Ayşe Sıdıka Hanım’a göre “bireyin

²⁰⁵ AKARSU, s. 11

²⁰⁶ AKARSU, s. 11

²⁰⁷ ÇİFTÇİ, s. 266

²⁰⁸ ÇİFTÇİ, s. 266

²⁰⁹ AKARSU, s. 9

²¹⁰ KAZANCI, s. 57

²¹¹ Ayşe Sıdıka Hanım’dan sadeleştiren ve aktaran; KAZANCI, s. 57

²¹² Ayşe Sıdıka Hanım’dan sadeleştiren ve aktaran; KAZANCI, s. 57

kendi iç dünyasında, yaşadığı aile ve toplumda, inanç ve ibadet yönleri de dâhil olmak üzere dengeli ve uyumlu bir kişilik kazanmalarını sağlamakla ahlâk²¹³ eğitiminin hedefi gerçekleşecektir. Bu bağlamda “ahlâk öğretimi, bireyin kendisiyle, bir başka fertle ya da toplumla ilişkilerinde takdir edilebilir, iyi davranış geliştirmesini öğütlemektedir. Bu öğüt, kimi zaman da bireyi bu eyleminde zorunlu kılar.”²¹⁴ Ancak ahlâken iyi ve doğru olanı bilmek yeterli değildir. Bu iyinin hissedilmesi, beğenilmesi ve benimsenmesi gerekir.²¹⁵ Böylece ahlâkî kaideler davranış ve huyların iyi ve kötü oluşunu belirgin çizgilerle ayırarak, kötü alışkanlıkları giderip, iyi huyları en güzel ahlâka tamamlarlar.²¹⁶

Ayşe Sıdika Hanım’dan yaklaşık yarım asır sonra bir başka Türk eğitimcisi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk Millî Eğitim Bakanı olan Hasan Âli Yücel ise Millî Eğitimin politikaları doğrultusunda ahlâkı; milletine, insanlığa hizmet edebilmek için yüksek idealler beslemek olarak tanımlar.²¹⁷

20. Yüzyıl, tüm ahlâk gelişiminin sentezi gibidir. “İdealizm, Pragmatizm, Natürizm, Rasyonalizm gibi birçok bakış açısı, bu dönemde çocuğa yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır. Deney, bu dönemde başlıca hareket noktasıdır. Her şey çocuğun incelenmesine bağlıdır. Çocukta, demokratik ve sevgi dolu bir anlayış oluşturma çabaları vardır.”²¹⁸

Dinî bağlamda ise ahlâk dine hizmet eden bir unsur gibi görülmüştür. Bu açıdan dinin ve ahlâkın amacı ortaktır, “kişi ve toplum hayatına bir düzen vermek ve böylece insanların rahat ve huzur içerisinde yaşamalarını sağlamaktır. İnsan iyilik yaptığı, erdemli bir hayat sürdüğü sürece kendisini mutlu ve huzurlu, kötülük yaptığı zaman da huzursuz ve kötü hissedecektir”.²¹⁹ Sait Halim Paşa, Hıristiyanlıkta ahlâk kurallarının çiğnenmesinin kişiyi dinsiz yapmadığını ama İslamiyet’te bütün ahlâk kurallarını çiğneyen bir bireyin dinsiz olabileceğini dile getirir. Bu açıdan Türk toplumunda fertlerin ahlâkça düşmesi, toplumun dağılmasına sebebiyet veren yegâne unsur olarak

²¹³ KAZANCI, s.57

²¹⁴ Ayşe Sıdika Hanım’dan sadeleştiren ve aktaran; KAZANCI, s. 50

²¹⁵ ARIKAN’dan aktaran; KAZANCI, s. 50

²¹⁶ Ayşe Sıdika Hanım’dan sadeleştiren ve aktaran; KAZANCI, s. 50

²¹⁷ Hasan Âli YÜCEL, *Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 67

²¹⁸ KAZANCI, s. 33

²¹⁹ ÇAKMAK, s. 4

görülmüştür. Sait Halim Paşa, bunun bir devletin başına gelebilecek en büyük kötülük olduğunu söyler.²²⁰

Görüldüğü üzere henüz kavramla ilgili temel düşünceleri ifade etme aşamasında bile farklılaşan bir tanımlar silsilesi öne çıkmaktadır. Daha da ilginç olanı, iş ahlâklı insanı tanımlamaya vardırıldığında o zaman çok daha uç (marjinal), kelime ve terim anlamından oldukça farklılaşan tanımlarla karşılaşmaktayız. Ama biz çalışmamızın bu kısmında ahlâklı insana ilişkin en temel tanımlara değineceğiz.

Ahlâklı insan “doğru ve iyi bildiğini yerinde, çekinmeden, cesaretle söyler, doğruluktan asla ayrılmaz. Hareketlerinin sorumluluğunu üzerine alır.”²²¹ Füsun Üstel ise, yurttaş tanımını yaparken yurttaşlığın öncelikle ahlâkî bir yargıya işaret ettiğini söyleyerek, iyi ya da gerçek yurttaş olmanın kişinin ahlâkîliğine ilişkin olumlu bir kanıt sunduğunu söyler.²²²

Ahlâk nispeten göreceli olup toplumdan topluma değişen bazı yanları, evrensel olmayan yanları mutlaka vardır. Bazı ahlâk kuralları zamanla değişebildiği gibi toplumdan topluma da değişebilir. Örneğin Türk toplumu için ahlâk dışı görülen birçok husus, batı toplumlarında alelade birer davranış biçimi olarak kabul edilebilir. Ya da yine bundan 100 yıl önce Türk toplumu için oldukça ahlâk dışı görülen bir olgu günümüzde çok sıradan bir davranış olarak algılanabilir.²²³ Ama “ ‘başkalarını sevmek’, ‘iyilik etmek’, ‘dürüst ve samimi olmak’ gibi ahlâk kuralları toplum hayatında önemli yer tutan evrensel nitelikte ahlâk kurallarıdır.”²²⁴ Tüm bu görüşler, tanımlar, tanımlamalar ışığında ahlâkın ve ahlâklılığın toplumsal ilişkileri düzenlemede önemli bir yeri olduğu dikkate değerdir.

²²⁰ Sait Halim Paşa’dan aktaran; BERKES, s. 431

²²¹ Tezer TAŞKIRAN, *Türk Ahlâkının İlkeleri*, M.E. B Yayınları, İstanbul, 2000, s. 17

²²² ÜSTEL, *‘Makbul Vatandaş’ın Peşinde*, s. 53

²²³ Türk toplumunun kültürel olarak geçirdiği en büyük evrimsel değişim belki de geçtiğimiz yüzyılın başında olmuştur. Eğer basit bir inceleme ile dönemi anlatan birkaç kültürel tarih kitapları incelenirse bu kitapların satır aralarında yukarıda andığımız gibi bazı ahlâkî değer yargılarının değişmesine bu tarih itibarıyla çok sık rastlanabilir. Örneğin Refik Halit KARAY’ın Sultan Abdulaziz, Sultan Abdulhamit dönemlerini ve Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki sosyo-kültürel değişimi kaleme aldığı *Üç Nesil Üç Hayat* kitabı böylesi bir kitaptır. Bu kitapta, değil 100 yıllık bir süreçte, 15–20 yıllık süreçlerde Türkiye’de değer yargılarının nasıl hızlı bir şekilde değiştiğini ve toplumun bundan nasıl etkilendiğini görebilirsiniz. Bkz: Refik Halit KARAY, *Üç Nesil Üç Hayat*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 128

²²⁴ ÇİFTÇİ s. 265

3. ANA-BABAYA YARDIM ve AİLE İÇİ DAYANIŞMA

Aile hayatı kan bağıının oluşturduğu en güçlü yakınlık duygusu üzerine inşa edilir. Bu kan bağı kendiliğinden ortaya çıkan bir güven, saygı-sevgi, benimseme, sahip çıkma, koruma, yardımlaşma ve dayanışma gibi eylemleri de içinde barındırır. Aile hayatında bir iş bölümü vardır. Ebeveynin bazı vazifeleri vardır. Bu Türk Medenî Kanunu'nda ana ve babanın hak, ödev ve sorumlulukları adı altında düzenlenmiştir.²²⁵ Bunun yanı sıra çocukların da kendi vazifeleri vardır. Fakat bu görev ve sorumlulukların dışında ebeveynin hakkını ödeme gibi bir sorumluluk bilinci de bir taraftan çocuğa aşılır. Çocuk gerek küçüklüğünde ebeveyni ile yaşarken gerekse büyüüp evlendikten ve/veya ayrı yaşamaya başladıktan sonra ebeveynini unutmaz, onlara yardım etmeyle kendini sorumlu hisseder ve onların yaşlandıkça yardıma muhtaç olduklarını, ödenmesi gereken bir hakları olduğunu aklından çıkarmaz. Onlar ölene kadar da sürekli onların yardımına koşmakla kendini yükümlü hisseder. Yukarıda değindiğimiz ebeveynin çocuk üzerindeki hak ve sorumlulukları kanunla çok belirgin bir şekilde sabitlendiği halde çocuğun ebeveynine yardımı konusunda aynı belirginlik Türk Medenî Kanunu'nda bulunmamaktadır. Bu da ana babaya yardım duygusunun farklı bir hissiyat olduğunun, yasal bir olgudan ziyade hissî bir değer olduğunun göstergesidir denebilir. “Çocuk önce kendini düşünür, annesi aç mıdır, tok mudur diye düşünmez. Her şeyin kendine ait olduğunu düşünür, başkasının elindeki oyuncakı almaya çalışır.”²²⁶ Oysa ebeveynin vazifesi önce çocuğu düşünmektir. Yani ebeveynin çocuklara ve ailedeki güçsüzlere karşı hizmet etmesi mecburîdir. Ailede “güçlü zayıfa yardım eder, dolayısıyla karşılıklı çıkar söz konusu değildir. Yeni doğmuş bir bebeğe verilen hizmet, bir çıkar karşılığında değildir. Çünkü peder ve valide, çocukların kendilerine hizmet edecekleri çağa kadar yaşayıp yaşamayacaklarını bilemezler. Bu hizmet ancak insanlığın devamı için yapılan tabii bir hizmettir. Hayvanlarda bile yavrusuna karşılıksız şefkat sunumu vardır. Bu karşılıksız veriş, ailede büyüklerin küçüklere karşı en önemli vazifesi olarak kabul edilmelidir.”²²⁷

Platon insanların birbiriyle yardımlaşmadığı bir toplumda “yaşama gücünün kalmayacağını, insanların birbirine yardımının gerekli olduğunu, ancak bir işbölümü ile

²²⁵ Aile hukuku için bkz: Esat ŞENER, *Türk Medenî Kanunu*, Seçkin Kitabevi, Ankara, 1989, s. 149–198

²²⁶ KAZANCI, s. 70

²²⁷ KAZANCI, s. 66

birbirlerine yardım ederek işlerini yürütebileceklerini ileri”²²⁸ sürer. “Bir fabrikadaki iş taksimi nasıl maddî medeniyete katkı sağlıyorsa, birbirine yardım da manevî medeniyeti güçlendirir.”²²⁹ Platon’a göre “devletin tabii kökü de, hiçbir insanın kendi kendine yetmemesi, bu yüzden de bir sürü ihtiyaçlarını gidermek için başkalarının yardımına muhtaç olmasıdır.”²³⁰

İnsanın olduğu yerde sorun vardır. Sorunsuz bir insan grubu düşünülemez. Aile de bir insan grubudur. Ailede de sorunlar yaşanır. Aile içerisinde iyi günler yaşandığı gibi kötü günler de yaşanabilir. Önemli olan sorunları ve kötü günleri asgarî düzeye indirgemektir. Bu bağlamda ailedeki iyi ve kötü olaylar paylaşılmalı, kötü günlerde üstün bir anlayış, metanet ve dayanışma gösterilmelidir. Tüm bunlar maddî kazalar neticesinde aile bireylerinde oluşan bir takım kırılmalara manevî bir kalkan görevi görecektir.

4. BARIŞ

Barış, “savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh. Böyle bir antlaşmadan sonra insanlık tarihindeki süreç, uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam.”²³¹ gibi anlamlara gelmektedir. En genel ifade ile savaş halinin dışında bulunmak olarak tanımlanmaktadır. Barışın temelinde esasen tüm evrensel özellikler yatmaktadır. Barış; hoşgörü, saygı, sevgi, anlayış, uzlaşma gibi kavramların oluşturduğu ve insanlar tarafından her zaman özlem duyulan ideal bir haldir. “İnsanların hoşgörülü tutumlar geliştirmesi ve bunu eğitim yolu ile toplum üyelerine aktarması, evrensel bir hoşgörü anlayışının geliştirilmesi ve böylece evrensel barışın sağlanması yolunda önemli bir adım olacaktır.”²³² Göz göre göre katliamların yapıldığı ve insanların kısıldığı günümüz dünyasında barış, tüm insanlığı ilgilendirmesi bakımından evrensel bir değer olarak görülmektedir.

²²⁸ AKARSU, s. 84

²²⁹ KAZANCI, s. 66

²³⁰ AKARSU, s. 84

²³¹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (2005), s. 201

²³² Nesrin KALE, “Hümanizm”, *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, C. 25, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1992, s. 767–768

5. DEMOKRASİ

Evrensel değerler arasında demokrasinin önemli bir yeri vardır. Demokrasi, en genel tanımıyla halkın kendi kendini yönetmesi, yönetimin halk tarafından desteklenmesidir.²³³ Lipson'a göre demokrasi, "insan ilişkilerini gittikçe artan biçimde özgürlük ve adalet ideallerini içerecek biçimde bütünleştirmenin bir yoludur."²³⁴ Touraine ise demokrasiyi "tekin utkusu ya da halkın hükümdara dönüşmesi değildir. Tam tersine kurumların bireysel ve kolektif özgürlüğe bağımlı kılınması"²³⁵ olarak tanımlamıştır. Bir değer olarak demokrasi, kendi içinde adalet, kardeşlik, hoşgörü, katılım gibi diğer değerleri barındırmaktadır.²³⁶ Kışlalı ise demokrasinin tüm insanlığı ilgilendiren evrensel değerlere yönelik bir özgürleşmeyi ifade ettiğini söyleyerek onun evrensel değerlerle olan bağlantısını dile getirdikten sonra demokrasinin, insancıl değerlerin gerçekleştirilmesine yönelik bir 'insanlık devletini' amaçladığını söyler. Kışlalı, dil, din, ırk, bölge, kimlik vb. farklılıkların demokraside her hangi bir ayrımcılığa yol açmamasını, onu evrensel kılan en önemli özelliği olarak görür.²³⁷

Demokrasi sadece bir kurumlar bütünü değildir. Örneğin demokrasinin hayata geçirilebileceği ortamlardan biri de ailedir. "Demokratik düşünceye sahip insanların olduğu aile ve toplumda saygı, hoşgörü hâkim (egemen) olur."²³⁸ Dahası "ister hükümdar olsun, ister din ya da devlet, iktidara ve kurulu düzene karşı ve azınlıkların çoğunluk yönünde savunulması yönünde bir mücadeledir. (...) Demokrasi yalnızca bir siyasal sistem durumu değil, daha çok toplumsal örgütlenmenin, her ikisi de özgün olarak toplumsal olmayan değerlere, yani akılcılaştırma ve özgürlüğe bağlı kılma yönünde verilen sürekli bir kavgaadır."²³⁹

Çalışmamız içerisinde insan hakları ve adalet evrensel değerlerini işlerken bu değerlerin zaman içerisinde suiistimal edildiğini, bir amaç olmaktan çıkarılıp politik bir araç olarak kullanıldığı dile getirmiştik. Geçtiğimiz yüzyılın önemli eleştirmenlerinden

²³³ Saim SEZEN'den aktaran; ERCAN, s. 20

²³⁴ Lipson'dan aktaran, İNAL, s. 75

²³⁵ Alain TOURAINE, *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev: H. Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 382

²³⁶ Giovanni SARTORI, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev.: T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan), Yetkin Yayıncılık, Ankara, 1996, s. 151

²³⁷ Ahmet Taner KİŞLALI, *Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 27-30

²³⁸ ÇİFTÇİ, s. 206

²³⁹ TOURAINE, s. 386

olan Cemil Meriç de hümanizm eleştirisi yaparken, onu çağın dini, imanını kaybeden bir çağın dini olarak niteler. Ardından ‘kavramdan çok kılıf’ der hümanizm için, üstüne bir de kendine özgü üslubuyla bukalemuna benzetir bu kavramı. Tüm bu alaycı cümlelerden sonra ‘tıpkı demokrasi gibi’ diyerek nispeten demokrasinin kendisindeki karşılığını açıklayarak demokrasiye çağdaş ve kalıcı bir eleştiri getirir.²⁴⁰ Fakat tüm bu eleştirilere rağmen demokrasi evrensel bir siyasal yapılanma olarak kabul edilmekte ve toplum-birey-devlet üçgeninde ona atfedilen özelliklerden dolayı değerler sınıflanması içinde yerini almaktadır.

6. EŞİTLİK

Plutarkhos eşitliği anlatırken; “bir yerde hayvanla hayvan arasında pek büyük ayrılık yoktur, insanla insan arasında olduğu gibi.”²⁴¹ der. Dünyadaki “bütün insanlar birbirine eşittir, çünkü hepsi aynı ölçüde akıldan pay almışlardır, hepsi tek bir beden parçalarıdır.”²⁴² Eşitlikte hak talepleri esastır. “Eşitliği en iyi gerçekleştirecek rejimin demokrasi olduğuna inanılır. Gerçekten halk arasında ‘demokrasi’ ve ‘eşitlik’ artık özdeşleşmiş durumdadır.”²⁴³

18 Aralık 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin önsözünde “İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olması”²⁴⁴ ibaresi bulunmaktadır. Yine beyannamenin ilk maddesinde “Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.”²⁴⁵ ibaresi yer alırken ikinci maddesinde ise: “Herkes, ırk, renk, cins, dil, din, siyasî veya diğer herhangi bir akide, millî veya içtimâî menşe, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu beyannamede ilân olunan bütün haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.”²⁴⁶ hükmü yer almaktadır.

²⁴⁰ MERİÇ, s. 85

²⁴¹ Plutarkhos’tan aktaran; MONTAIGNE, s. 290

²⁴² AKARSU, s. 66

²⁴³ ÇİFTÇİ, s. 259

²⁴⁴ ÇİFTÇİ, s. 259

²⁴⁵ ÇİFTÇİ, s. 232

²⁴⁶ ÇİFTÇİ, s. 232

Kemal İnal eşitliği aydınlanma ve modernite akımlarının sonucu olarak gelen bir dizi değerler silsilesi içinde anarak, bu değerlerin yayılması hakkında şunları söyler:

“Burjuvazinin örgütlenmesinin, sanayi devrimini ve milliyetçi hareketlerin gerçekleştiğini XIX yy. da milliyetçilik, özgürlük, eşitlik gibi kavramlar tarih bilgisiyle kitleler arasında yayılmış ‘şövalyece bir Patriyotizmin de ötesinde ulusal duyguların ve eylemin ortaya’ çıkması gerçekleşirken yeni ve derin çelişkilerden kendini göstermiştir. Olaylı, XIX yüzyılın çelişkilere dayalı görünümü şöyle ifade etmiştir: XIX yüzyıl, tezatların geliştiği çağdır. Bir yanda özgürlük, siyasal ekonomik bağımsızlık ve ulusalcılık; diğer yanda, sömürgecilik, sömürü ve şovenizm yeni boyutlara ulaşmaktadır. XIX yüzyılın kültürü ve siyasal ideolojisinde tarih bilgisi ve bilinci önemli yere sahiptir. Çünkü egemen uluslar egemenliklerinin kaynağını ve meşruiyetin esir ulusları ise özledikleri özgürlüklerinin gereğini ve haklılığını, tarihlerinin görkemi ve o şanlı tarihin kendilerine verdiği misyonla açıklamak istiyorlardı.”²⁴⁷

Görüldüğü gibi eşitlik de siyasî serencamı açısından aslında hiç de masum bir kavram değildir.

Günümüz modern dünyasında çağdaş felsefî akımları yakından takip edenler görecektir ki hak talepleri günümüzde hemen tüm demokrasiler açısından bir sorun oluşturmaktadır. “Dolayısıyla demokrasilerin gelecekteki en temel sorunu, özgül ihtiyaçlara sahip birey-yurttaşlardan hareketle yeni bir yurttaşlık ve haklar tanımının üretilmesi olacaktır.”²⁴⁸

En genel anlamıyla, insanların aynı haklara ve aynı yükümlülöklere sahip olması, kölelik, soyluluk gibi sınıfsal ayrıcalıkların ortadan kaldırılması²⁴⁹ olarak tanımlanan eşitlik de uzmanlar tarafından evrensel değer kategorisine dâhil edilen bir kavramdır.

7. HER BİREY DEĞERLİDİR

Her birey değerlidir. Çünkü “zorbalıktan uzak, bütün hayatlara saygılı bir kültürü yaşatmak esastır. Dünyanın her yerinde, her dilinden sayısız insan, bencilliğe değil, hem cinslerine ve varlıkların bütününe verici olmaya dayalı bir hayat tarzına sahip olmak için çabalamaktadır. Gene de günümüz dünyasında sonsuz kin, haset, kıskançlık ve şiddet, sadece bireyler arasında değil, sosyal ve etnik guruplar, sınıflar ve ırklar, milletler ve dinler arasında da mevcuttur. Hâlbuki insanlığın en büyük ve en eski

²⁴⁷ İNAL, s. 7

²⁴⁸ Füsün ÜSTEL, *Yurttaşlık ve Demokrasi*, Dost Kitabevi, Ankara, 1999, s. 48

²⁴⁹ Afşar TİMUÇİN’den aktaran; ERCAN, s. 22

dinî ve ahlâkî değerlerinden öğreniyoruz ki hiç kimse öldürülmemelidir.”²⁵⁰ Nurullah Ataç, Louys’tan şöyle bir anekdot aktarır, “eski Yunan kentlerinin birinde bir ressamın kölesini çarmıha gerdiği, türlü işkenceler ettiği işitilir, halk kızar, ressamın evinin önüne toplanıp bağırmaya başlar; ressam gidip içeriden yaptığı resmi getirir. Kölesine işkence etmesi, Zeus’un buyruğu ile Kafkas dağına gerilip karaciğeri her gün koca bir kartala oydurulan Prometheus’un resmini daha iyi yapabilmek içinmiş. O güzel resmi görünce halk hayran olur, deminki bağrıışmanın yerine bir alkışlama başlar, yarattığı güzelliğin uğruna ressamın suçu bağışlanır”²⁵¹ Bu hikâyedeki davranış etik değildir. Ortaya çıkan güzelliğe rağmen etik değildir. “Bir eylemi yararlı olduğu için dürüst ve güzel saymak yanlıştır; herkesi o eyleme zorlamak, yararlı diye herkes için onurlu olacağı sonucuna varmak doğru değildir.”²⁵² Kimsenin güzel işler yapmak uğruna çevresindekilere kötülük etmeğe de hakkı yoktur.

Augustinus ise insanı hassas, kırılğan bir hasır otuna benzetir. İnsan, doğanın en zayıf canlısıdır der. Augustinus cümlelerine şöyle devam eder: “Tüm evrenin onu ezmek için silahlarını kuşanması gerekmez. Bir buhar, bir damla su onu öldürmek için yeterlidir. Ama evren onu ezse bile, insan kendini öldürenen daha soylu olacaktır”²⁵³

İrk, din, dil, mezhep, cinsiyet, alt kimlik, üst kimlik ve toplumsal sınıf açısından ayırım yapılmaksızın her birey değerlidir. “Bu değer verme uygulamaya döküldüğü zaman bir takım pratikler karşımıza çıkar. Bu pratiklerin başlıcaları şunlardır: ön yargıdan uzak bir şekilde başkalarını dinlemek ve anlamak, başkalarının hakları ihlal edildiğinde karşı çıkmak, eleştirirken kırıcı değil yapıcı ve hoşgörülü olmak.”²⁵⁴ İnsan hayatı ölçülemeyecek kadar değerlidir ve bu değerlilik bireyin üzerine titreyen belirli güvenceleri beraberinde getirir. Bu güvence, gerek devlet gerekse özel kurumlar, kuruluşlar tarafından yapıldığı gibi uluslar arası bazı antlaşmalar, dernekler, kurum-kuruluşlar ve örgütlenmeler tarafından da yapılan kapsamlı uygulamalardır. Fakat bu sözü edilen güvence salt kendimiz, kendi ailemiz veya kendi vatandaşlarımız için geçerli olmayıp bizimle birlikte yeryüzünde yaşayan diğer varlıkların hayatları da bu güvence kapsamı altında olmalıdır.

²⁵⁰ ÇAKMAK, s. 45

²⁵¹ ATAÇ, s. 116

²⁵² MONTAIGNE, s. 323

²⁵³ Augustinus’tan aktaran; TOURAINE, s. 62

²⁵⁴ ÇİFTÇİ s. 232

‘Her Birey Değerlidir’ evrensel değerine ilişkin bir takım haklar ve dokunulmazlıklar sıralanmaktadır. Bu hak ve dokunulmazlıkların başlıcaları şunlardır:

“İnsan doğumundan itibaren ölünceye kadar hukukun konusu olur. İnsanın maddi ve manevi varlığı vardır ve bunların gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışma devletin temel araç ve görevleri arasında yer alır. Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneyimlere tabii tutulamaz. Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz, kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabii tutulamaz. Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır. Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir. Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.”²⁵⁵

Yukarıda sıralanan hak, hukuk ve özgürlükler hemen hemen tüm anayasal düzenlemelerdeki ana iskelettir. Fakat tüm “tedbirlere, oluşturulan denetim mekanizmalarına rağmen insan hakları ihlalleri ve sorunları devam etmektedir. Cinsiyet ayrımcılığı, inanç ayrımcılığı, milliyet ve sınıf ayrımcılığı gibi insan hakları sorunları değişik dozlarda olsa da dünyanın pek çok yerinde varlığını hissettiriyor. Uluslar arası alanda kabul edilen bildiri ve sözleşmelere, oluşturulan denetim mekanizmalarına rağmen insan haklarının ihlal ediliyor olması, eğitimin özellikle de insan hakları eğitiminin”²⁵⁶ ne kadar önemli ve gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

8. İNSAN HAKLARI

İnsan hakları konusunu çalışan yazarların hak ve özgürlük kavramları arasında bir ayırım yaptıklarını görmekteyiz. Bu ayırma göre, “özgürlük bir şeyi yapma ya da yapmama serbestliğidir. Hak kavramı ise, özgürlükten daha geniş bir anlam taşımaktadır. Hak kavramı yalnızca serbest olmayı değil; aynı zamanda devletten ve toplumdan bazı taleplerde bulunmayı da içermektedir.”²⁵⁷ Kelime olarak hak, “1. adalet, 2. adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç 3. dava ve iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk, 4. geçmiş ve harcanmış emek, 5. Pay 6. Emek karşılığı ücret 7. Doğru, gerçek”²⁵⁸ gibi anlamlara gelmektedir. En genel kapsamıyla ise

²⁵⁵ ÇİFTÇİ, s. 264

²⁵⁶ İNAN, s. 37

²⁵⁷ Turgay UZUN’dan aktaran; Kasım İNAN, *İlköğretim 7. Sınıfta Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Öğretim Programında İfadesini Bulunan Temel Hak ve Özgürlüklerin Kazanılma Düzeyi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), s. 14

²⁵⁸ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (2005) s. 829

hak; “kişiyi toplumca tanınan yetkidir. Bütün hakların ortak kökeninde özgürlük bulunur. Özgürlüğün en temel anlamı ise, bireyin başkasına zarar vermeden dilediğini yapabilmesidir.”²⁵⁹

İnsan hakları, bütün insanların hatta henüz doğmamış olanların da sahip olması gereken haklardır. İnsan hakları özünde genel ve evrenseldir. Kepenekçi de insan hakları kavramına bu açıdan bakarak, insan haklarını; “İnsanlığın belli bir gelişme çağında teorik olarak, bütün insanlara tanınması gereken ideal hakların tümü.”²⁶⁰ olarak tanımlamıştır. Bir başka tanımda ise insan hakları, “hiçbir ayırım gözetilmeksizin bütün insanların yalnızca insan olmalarından dolayı, insanlık onurunun gereği olarak sahip olmaları gereken hakların tümü”²⁶¹ olarak tanımlanmış ve bu hakların özellikleri şöyle belirlenmiştir: “bu haklar dokunulmaz, vazgeçilmez ve kişiliğe bağlı haklardır. Devlet ya da başka bir güç tarafından keyfi olarak sınıflanıp ortadan kaldırılamayacağı gibi bireylerin kendileri de bunları başkalarına devredemez veya onlardan vazgeçemez.”²⁶²

Hak ve özgürlükler belirlenirken, görev ve sorumluluklar da göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü hak ve özgürlükler ile görev ve sorumluluklar arasında paralel bir ilişkiden söz edilebilir. Şöyle ki “haklar ve özgürlükler bireyin, görev ve sorumluluklar ise toplumun güvenliği için şarttır. Bireyler açısından hak bilinci ne kadar önemli ve gerekliyse, sorumluluk bilinci de toplumlar açısından o derece önemli ve gereklidir.”²⁶³

İnsan haklarının, “bütün insanları yalnızca insan olmaları gereği olarak tanınması gereken haklar bütünü olduğu ve böylelikle de bir ideali ifade ettiği”²⁶⁴ bilinmektedir. Bireyi siyasî, sosyal ve ekonomik özgürlükler kapsamına alan bu deyim kamu özgürlüklerini de içermektedir. Çünkü “kamu özgürlükleri, insan hakları idealinin gerçekleştirilmiş veya geçerlilik kazandırılmış bölümünü ifade eder.”²⁶⁵

Peki, insan hakları ilk ne zaman gündeme geldi? “İnsan hakları konusu ilk olarak, bireysel düşünceler biçiminde ortaya çıkmıştı. Farklı alanlarda çalışan kişiler,

²⁵⁹ İNAN, s. 14

²⁶⁰ Yasemin Karaman KEPENEKÇİ, *İnsan Hakları Eğitimi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 1–2

²⁶¹ Oktay UYGUN’dan aktaran, İNAN, s. 16

²⁶² Oktay UYGUN’dan aktaran, İNAN, s. 16

²⁶³ Rüştü YEŞİL, *İlköğretim Düzeyinde Okul ve Ailenin Demokratik Davranışlar Kazandırmadaki Etkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 26

²⁶⁴ KOÇ, s. 53

²⁶⁵ KOÇ, s. 53

insanların sahip olmaları gereken bazı haklardan söz etmişlerdir. Bu görüşlere ilişkin olumlu tepkiler ise çok sınırlı olmuştur. İnsan haklarıyla ilgili yaklaşımlar, toplumsal, siyasal, dini vb. gerekçelerle çeşitli eleştirilerle karşılaşmıştır. Zamanla insan hakları yaklaşımlarıyla ilgili eleştiriler azalmış ve bu yaklaşımlar yaygın olarak benimsenmeye başlamıştır. Bu yaygın kabulü, sınırlı da olsa, insan haklarıyla ilgili uygulamalar izlemiştir.”²⁶⁶ Fakat gerek insan hakları konusundaki yanlış anlamalar, her ülkenin kendi çıkar ve menfaatleri gerekse bireylerin insan hakları bilgi ve bilinci konusundaki yetersizliğinden dolayı “insan hakları kavramının tanım ve içeriği konusunda bir birliktelik sağlanamamıştır.”²⁶⁷ Bunda, her toplumun, her ülkenin kendine özgü insan haklarını tanımlama ve insan hakları sorunlarını yorumlamaları ve bu kavramı kendi tarihsel tecrübeleri, değer sistemleri, modern hayatın politik ve ekonomik gerçekleri dâhilinde tanımlamalarının da etkisi vardır.²⁶⁸ Bu hak ve hürriyetlerin, toplumdan topluma farklılık göstermesinin sebebi ise, bunların “talep edilmesi ile ilgilidir. Farklı devlet yönetimleri altında yaşayan insanların özgürlük algısı bile bu farklılıktan mutlak şekilde etkilenmektedir. İnsanlar kendi hayat alanlarını, sınırlarını, amaçlarını, ihtiyaçlarını bu farklılıkla yaratırlar ve bu farklılığın ayrımlaşmaya doğru değişmesi iyi bir gelişme değildir.”²⁶⁹

İnsan haklarının evrensel düzeye geçişinde asıl büyük atılımlar “II. Dünya savaşı sırasında ve ondan sonraki dönemde gerçekleşmiştir. Bu durum insan hak ve özgürlüklerinin ulusal olduğu kadar uluslar arası boyuta da taşınması ve korunması gerektiği fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.”²⁷⁰ Bu dönemle birlikte Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Erensel Bildirisi (1948) yayınlanmış ve bu bildiri insan hakları gelişiminde en önemli kilometre taşı oluşturmuştur.²⁷¹ Erich Fromm bu konuda şunları söyler: “İnsanın bazı temel haklarının ve özgürlüklerinin bütün insanlar tarafından saygı görüp, korunarak güvence altına alınması için, 1948 yılında İnsan

---

²⁶⁶ KINCAL, s. 40

²⁶⁷ İNAN, s. 16

²⁶⁸ YEŞİL, s. 25

²⁶⁹ KOÇ, s. 55

²⁷⁰ İsmet GİRİTLİ, A. GÜNGÖR, *Günümüzde İnsan Hakları*, Der Yayınları, İstanbul, 2002, s. 55

²⁷¹ İNAN, s. 20

Hakları Evrensel Bildirgesi ilan edilmiştir. İnsan hakları ve özgürlükleri, hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm insanlar içindir ve bu yüzden evrenseldir.”²⁷²

Yukarıda da söylendiği gibi, esas gücünü, II. Dünya Savaşı’ndan sonra kazanan insan hakları konusu, II. Dünya savaşı’ndan sonra ciddi bir değişim süreci geçirmiştir. Bu aşamadan sonra “insan hakları, artık yalnızca tek tek ülkeleri ilgilendiren konu olmaktan çıkmış, bu haklarla ilgili engellemeler, devletler hukukunun uygulanmaması sayılarak, diğer ülkelerin müdahalelerine yol açmıştır (...) Belirli olumsuzluklara rağmen 20.yüzyılda insan haklarıyla ilgili olarak önemli gelişmeler kaydedilmiştir.”²⁷³ Dolayısıyla Günümüzde insan hakları konusu bir iç mesele olmaktan çıkmış ve evrensel bir boyut kazanmıştır. İnsan hakları artık “ulusal sınırları aşan, uluslar arası topluluğu, bütün insanlığı ilgilendiren konudur. Bir defa, insan haklarının korunmasına ilişkin sözleşmelere katılan devletler bakımından durum tartışma götürmez: Onlar bu konuda hukukî bağlılık yüklenmişlerdir. Kapılarını dış denetime açmışlardır. Fakat sorun sadece hukukî bağlılık sorunu değildir. Onun dışında, dünya ölçüsünde siyasal, moral ve insancıl açıdan bir bağımlık da söz konusudur. Bugün hemen hemen hiçbir devlet, herhangi bir sözleşmeye bağlı olmasa bile, insan hakları konusunda tamamen kendi başına buyruk hareket edemiyor.”²⁷⁴ Çünkü artık insan hakları; temelleri, önemi, gelişim aşamaları itibariyle evrensel ölçütlere göre vardır. Tek bir toplumun malı değildir.

“Hiç bir toplum insan hakları düşüncesine aykırı bir durumu kendi kültürel gerçekliği diye savunmaya geçemez. Toplumda bir kuralın uygulanma biçimi insan hakları düşüncesine aykırı ise hiç tereddüt etmeden o toplumsal kuralın yanlışlığından bahsedebiliriz. Düşüncelerin önünü açan ve insanlara belli serbestlik alanlarından faydalanarak bir şeyler yapabilme fırsatı oluşturan özgürlük, hoşgörü ortamları yine kendi bünyelerinde yeni ve gelişmiş insan hakları özgürlükleri meydana getirirler. Zamanla oluşan ve insanların bir çırpıda fark edemedikleri tüm gelişmeler, insanların hep sahip oldukları, hissettikleri hak ve hürriyetlerin insan hayatındaki vazgeçilmezliği ile bütünleşir.”²⁷⁵

İnsanlar ırk, dil, din, mezhep v.b gibi konularda farklılık gösterebilir. Fakat tüm bu ayrılıklara rağmen tüm insanların ortak bir özelliği var ki o da değerli bir can taşıyor

²⁷² Erich FROMM, *Yeni Bir İnsan, Yeni Bir Toplum*, (Çev.: N. Arat), Say Yayınları, İstanbul, 1992, s. 92–94

²⁷³ KINCAL, s. 40

²⁷⁴ KOÇ, s. 53

²⁷⁵ KOÇ, s. 52–53

olmalarıdır. “Farklı kültürlerde ve farklı toplumlarda insan hakları konusu yükselen bir değer olarak ortaya çıkmaktadır.”²⁷⁶ Günümüzde insan hakları birçok çalışma alanının ilgisini çekmektedir. İnsan haklarına saygı gösterilmesi talebi çağımızın en yaygın ve en etkin siyasî ahlâk çağrısıdır.²⁷⁷ Öyle ki, çağımıza ‘İnsan hakları çağı’ demek yanlış bir ifade olmaz.²⁷⁸

Gittikçe eğilim kazanan ve popüler bir söyleme dönüşen insan hakları politik bir mahiyet kazanarak popüler söylemin ürünü olmaktan da kurutulmamıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi tüm ulusların üzerinde olan bu değerın günümüzde suiistimal edildiğini söylememek imkânsızdır.

“Öyle ki, günümüzde insan haklarının insanları korumak için değil belirli siyasal amaçlara ulaşmak için bir araç olarak kullanıldığı, günlük politikalara, hatta parti politikalarına alet edildiği hiç de ender bir görünüm değil. (...) İnsan hakları konusu, doğal olarak parti politikalarında ve ülkeler arası ilişkilerinde esas alınan politikalarda yer alacaktır. Doğal olmayan ise, insan haklarının, amaç olarak görülmeyip, bir araç olarak kullanılmasıdır. Örneğin, insan haklarıyla ilgili yaklaşımlar, gerçekten benimsenip uygulanmak amacıyla değil de, oy toplamak amacıyla parti politikalarında yer alabilmektedir. Benzer yaklaşım biçimi, ülkeler arası ilişkilerde de zaman zaman ortaya çıkabilmektedir. Özellikle bazı gelişmiş ülkeler, insan haklarıyla ilgili problemleri, gelişmemiş ülkelere isteklerini kabul ettirebilmek için, araç olarak kullanabilmektedirler.”²⁷⁹

İnsan hak ve özgürlükleri, “temel hak ve özgürlükler (düşünce, örgütlenme, inanç, bilim, haberleşme, savunma, hak arama, kişi güvenliği ve dokunulmazlığı, dernek kurma, yerleşme vb.), siyasal hak ve özgürlükler (seçme, seçilme, parti kurma, oy kullanma vb.), ekonomik ve toplumsal haklar (eğitim, öğrenim, sağlık hizmetlerinden yararlanma, sendika kurma, haberleşme, seyahat vb.) olmak üzere üç başlık altında toplanabilmektedir.”²⁸⁰ ‘İnsan Hakları’ temel evrensel değeri başlığı altında bulunan “Kişi dokunulmazlığı, din ve vicdan hürriyeti, mülkiyet hakkı, özel hayatın gizliliği, bilim ve sanat özgürlüğü, düşünce ve kanaat özgürlüğü, toplantı hak ve özgürlüğü, mülkiyet hakkı, yerleşme ve seyahat özgürlüğü”²⁸¹ gibi değerler de kimilerince evrensel değer olarak kabul edilir. Fakat bu “hak ve hürriyetler her

²⁷⁶ KINCAL, s. 40

²⁷⁷ Mustafa ERDOĞAN, *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1999, s. 129

²⁷⁸ A. Mehmet KOCAOĞLU’ndan aktaran; İNAN, s. 16

²⁷⁹ KINCAL, s. 41

²⁸⁰ İNAL, s. 87

²⁸¹ KOÇ, s. 55

toplumda olmadığı”²⁸² için bunları müstakil bir evrensel değer olarak çalışmamıza almayacağız.

İnsanların temel hak ve özgürlükleri, demokratik toplum taleplerini dile getirmeleri, hak ihlallerinin yazılı ve görsel basında yer alması, “uluslar arası bir çerçevede ülkemizin ve diğer ülkelerin kıyaslanması insan hakları konusunun ele alışının bir neticesidir. Hemen her ülkede olduğu gibi insanların hep daha iyi bir dünya hayali belki de hiçbir zaman yok olmayacak; ama bu hayali bize en yakın mesafede tutacak dinamikleri de sürekli canlı kılmak, insan haklarıyla ilgili girdiğimiz süreci”²⁸³ mutlaka daha verimli kılacaktır.

9. KENDİNE YAPILMASINI İSTEMEDİĞİN DAVRANIŞI BAŞKASINA YAPMAMAK

Kişi kendisini her zaman kendi eylemlerini değerlendirme kudretine sahiptir. “Bu değerlendirmeler kişinin kendine ve başkalarına karşı eylemlerini kontrol etmesini sağlar. Bu bir otokontrol sistemi olarak önemlidir. Kendine yapılmasını istemediğini şeyi başkasına da yapmamak. Tüm insanlık için geçerli olan bu kural, bütün insanların doğruları yaşamasına ve ahlâkî olanın peşinde olmalarına neden olur.”²⁸⁴

Kuçuradi, kişinin kendisiyle olan etik ilişkisinde kendi eylemlerini değerlendirmesinin üç adımından bahseder. İlk adım o eylemi niçin yaptığının ya da yapmadığının nedenlerini, niçinlerini kendi gözünde aydınlığa çıkarması, yani o eylemin oluşturacaklarını ve bunların belirleyicilerini teker teker değerlendirmesi ve biçimlendirmesidir.²⁸⁵ “Böylece kişinin kendisine karşı sorumluluğu başka insanlarla olan ilişkilerini belirler. Kişinin kendi eylemlerine değer biçmesini izleyen yaşantı vicdan denen bilinç olgusunun oluşmasını sağlar.”²⁸⁶

Başkalarının hakkına saygı göstermek, en belli başlı toplumsal görevimizdir. “Bu bir arada yaşamın zorunlu sonucudur. Bu saygıya eşlik etmek üzere kendimize yapılmasını istemediğimiz bir davranışı başkasına yapmamak, kendimize yapılmasından

²⁸² KOÇ, s. 55

²⁸³ KOÇ, s. 53–54

²⁸⁴ ÇAKMAK, s. 53

²⁸⁵ İoanna KUÇURADİ, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 149

²⁸⁶ KUÇURADİ, s. 154

mutluluk duyduğumuz davranışları başkasından esirgememek gerekir.”²⁸⁷ Davranışlarını bu yönde şekillendiren bireylerin oluşturduğu bir toplum mutluluk toplumu olur.

Kısacası kendine yapılmasını istemediğin davranışı başkasına yapmamak düsturu, belki de diğer evrensel değerlerin hepsini kapsayan, ölçülü, mantıklı, merhametli ve makul bir davranışa insanı yönlendiren bir düsturdur. “Dünya dinlerinin belli başlıcalarında var olan en eski ve en kapsamlı değerler bu prensipten çıkmıştır.”²⁸⁸ Başkalarının bize nasıl davranmasını istiyorsak biz de onlara öyle davranmalıyız. Hayata ve kişilik onuruna, bireylerin özeline ve farklılığa saygı göstermeyi, istisnasız herkese insanca davranmayı sağlamalıyız. Sabırlı ve hoşgörülü olmalıyız. Affedici olmalıyız. Kötü anıları düşünerek onların kinine boğulmak yerine geçmişten ibret almalıyız.

10. SEVGİ

Sevgi, insanı; varlıklara, olgulara veya herhangi bir şeye karşı yakınlık ve bağlılık göstermeye yönelten içsel bir duygudur. Sevgi, nefret madalyonunun ters yüzüdür. Sevgi üzerine söylenmiş o kadar çok söz, yazılmış o kadar çok şiir vardır ki belki de hayatta hiçbir olgu edebiyatın bu kadar merkezinde olmamıştır. Hangi romanı açsanız, hangi sinema filmini izleseniz mutlaka bir sevgiye, bir aşka, bir muhabbete rastlamamak imkânsızdır. Bu açıdan sevgi evrensel bir değer olmanın da ötesinde doğanın bir kanunudur diyebiliriz.

Sevgi çok güçlü bir duygudur. Bu güçlü duygu soyut bir olgu olmasına rağmen insan fizyolojisini de etkiler. Örneğin “birbirini sevmeyen çiftlerin çocukları çok az gelişme fırsatına sahiptirler, çünkü böyle anne babaların nefretlerini çocuğa yönelttikleri evrensel bir olgudur.”²⁸⁹ Bir çocuk hayatında sevgiyi bulamazsa onun yerine koymak için nefreti arar, çocuk davranışıyla ilgili bütün sorunlar temelde sevgi eksikliğine indirgenebilir.²⁹⁰ “Sevginin doğasında ilgi gibi yüce değerler vardır. Sevgi, insanca yaşamının ilk adımıdır. İnsanlığın ortak noktalarda buluşmasını sağlayan ve dünyada uyumu yaratan en önemli duygudur. Sevginin sınırı, mekânı, milliyeti yoktur ve bu

²⁸⁷ KAZANCI, s. 69

²⁸⁸ KAZANCI, s. 45

²⁸⁹ A. S. NELL, *Bir Eğitim Mucizesi*, (Çev: G. D. Nalbantoğlu), Baki Kitabevi, Adana, 1996, s. 267

²⁹⁰ NELL, s. 267

yüzden evrenselidir.”²⁹¹ Çalışmamızın üçüncü bölümü olan metin incelemeleri kısmında hayvan, tabiat, eşya, arkadaş, aile sevgisi gibi her türlü değeri sevgi evrensel değeri altında inceleyeceğiz.

11. UYGARLIK

Uygarlık, “Bir ülkenin, bir toplumun, maddi ve manevi varlıklarının, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerin tümü, medeniyet.”²⁹² “Uluslar arası ortak değerler seviyesine yükselen anlayış, davranış, yaşama vasıtalarının bütünü”²⁹³ “ilerleme, evrim, en gelişmiş toplumların ortak karakterlerinin beşeri toplumların kazanımlarının toplamı.”²⁹⁴, “içtimaî ve fikrî bir ilerleme ideali, terazinin içtimaî kafesi ve fikrî kafesi arasında bir denge, bir ahenk”²⁹⁵ olarak tanımlanmaktadır. Uygarlık, uzmanlar tarafından evrensel değer olarak görülen diğer bir ögedir. Uygarlığın temelini kültür oluşturmaktadır. Kültür ise bir toplumun maddî, manevî değerler bütünüdür. Nitekim uygarlığı kültürle tanımlayan yazarlar da vardır. Bu tanımlardan birinde uygarlık “kültürün ilim ve teknolojiyle evrenselleşmesi”²⁹⁶ olarak tanımlanmıştır. Behar’a göre de uygarlık uluslar arası ilişkiler bütünüdür ve bu yönüyle de evrensel özellik taşır.²⁹⁷ Tural ise kültür ve uygarlık konusundaki görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir: “kültür duygulardan, uygarlık bilgilerden oluşmaktadır. Uygarlığın milliyeti olmaz. Aklın ve ilmin doğurduğu birikimdir.”²⁹⁸

Uygarlık çok genel ve kapsamlı bir ifadedir. Bazı yazarlar uygarlığı bir evrensel değer aldıkları gibi çevre ve çevreyi koruma, sanat, bilim ve bilimsel düşünce gibi konuları da sanki ayrı birer başlık altında evrensel değer olarak almışlardır. Ama biz çalışmamızda bu saydığımız değerleri de uygarlık içinde kabul edeceğiz ve 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin incelenmesi aşamasında karşımıza çıkan bu alt değerleri ele alırken, uygarlık evrensel değeri başlığı altında inceleyeceğiz.

²⁹¹ Erich FROMM, *Sevme Sanatı*’ndan aktaran; ERCAN, s. 23

²⁹² Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (2005), s. 2042

²⁹³ İbrahim KAFESOĞLU, *Türk Millî Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 16

²⁹⁴ CELKAN’dan aktaran, ERCAN, s. 21

²⁹⁵ Cemil MERİÇ, *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 98

²⁹⁶ YAKIT’tan aktaran; ERCAN s. 21

²⁹⁷ B. Ersanlı BEHAR, *Tarih Öğretiminde Türk Dünyası, Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, 29 Eylül-1 Ekim 1994 Buca Sempozyumu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 59

²⁹⁸ Sadık TURAL, *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Ecdad Yayınları, Ankara, 1992, s. 86

G) FARKLI AÇILARDAN EVRENSEL DEĞERLER

1. EĞİTİM SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN EVRENSEL DEĞERLER

Eğitim terimi üzerine tarihin en eski zamanlarından bu yana birçok düşünür, filozof çok çeşitli yaklaşımlar getirmiştir. Yukarıda ‘Eğitim ve Evrensel Değerler’ başlığı altında üzerinde uzun uzadıya durduğumuz bu yaklaşımlar her aydının kendi bakış açısı ve uzmanlık alanının bir parçası olduğundan kimi tanımlarda soyut - pedagojik bir bakış açısı, kiminde toplumsal - siyasal kavramlar, kimilerinde ise bilinç, yeti, haz, zihin gibi daha çok psikolojik temelleri olan kavramlar kullanılarak eğitim açıklanmaya çalışılmıştır. Bu “pedogoklar, felsefecilerin soyut açıdan tanımlama tercihlerini benimsememiş olsalar da yaptıkları tanımlamalarla oldukça dar ya da mikro bakış açısı kullanmışlardır.”²⁹⁹

Eğitim sosyolojisi açısından eğitimi tanımlayan yazarlar ise genelde eğitimi toplumsal bir güç olarak kabul etmişlerdir. Örneğin Porebel “eğitimin çocuğun kişiliğini geliştirmesi gerektiğini belirtirken, kişilik dışındaki diğer etmenleri göz ardı etmiştir. Herbard ise eğitimin amacının, çocuğu, mevcut toplumsal düzen içinde yaşama hazırlamak olduğunu öne sürmüştür. Ona göre tüm eğitimin amacı, erdem kazandırmak olmalıdır. (...) Pestalozy’e göre ise eğitim, çocuğun tüm yeti ve yeteneklerinin doğal, ileriki ve uyumlu bir biçimde gelişimidir. Ona göre eğitim, çocuğun doğasıyla uyumlu olmalıdır; çünkü insanın gelişimi, doğal yasalara bağlıdır. O halde eğitim, öğrencinin doğası üzerine temellendirilmelidir. (...) Çocuğu ya da öğrenciyi merkeze alan bu tanım ise oldukça pozitivist bir bakış açısını yansıtmaktadır. Doğal yasaların toplumsal yasalara uyarlanabileceğini, doğa bilimlerinin yöntemlerinin sosyal bilimler tarafından da kullanılabileceğini ve doğa bilimleri alanında elde edilen genellemelerin toplumsal bilimlerde de olanaklı olabileceğini öne süren pozitivist yaklaşım Pestalozy’nin tanımında ortaya çıkmaktadır.”³⁰⁰ Başka bir tanımda eğitimin amacı, “hangi meslekten olursa olsun, insanların genel insanlık eğitimi yoluyla erdem ve bilgeliğe ulaşması”³⁰¹ olarak gösterilmiştir.

²⁹⁹ İNAL, s. 27

³⁰⁰ İNAL, s. 12

³⁰¹ Necdet SAKAOĞLU, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 58

Eğitimin yukarıdaki tanımlarda işaret edilen görevi ile öğrencileri toplumsallaştırarak topluma uyum sağlamak, eğitimin var olan toplumsal ve siyasal düzeni sürdürmesinde önemli bir kurum olduğuna işaret etmemedir. İnal'a göre, "bu bakış açısıyla oluşturulan eğitim tanımlarının bir çoğu, işlevselci paradigma çerçevesinde yer almaktadır. Bu tür tanımların çoğu da, Emile Durkheim'in artık klâsikleşen tanımının uzantıları ya da çeşitlemeleridir. Bu tanımlar da felsefî açıdan yapılan tanımlar gibi bazı yanlışlar ve eksiklikler taşımaktadır. Durkheim'e göre eğitim, 'yetişkin kuşakların, toplumsal yaşam için henüz hazır olmayan kuşaklar üzerine uyguladığı etkidir.' Ona göre eğitimin hedefi de çocukta, kendisinden hem devlet (political society) hem de içinde yer alacağı özel çevresinin (special milieu) isteyeceği bir dizi fiziksel, entelektüel ve ahlâksal gereklilikleri ortaya çıkarmak ve geliştirmektir. Kısaca, Durkheim için eğitim, genç kuşağın toplumsallaştırılmasıdır. Bu da eğitim tanımlarının çoğunun aslında Durkheim kökenli işlevselci bakış açısını yansıttığını göstermektedir."³⁰² John Stuart Mill ise "eğitim, bizi kendi duamızın kusursuzluğuna yakınlaştırmak için kendimizin ve diğer insanların bizim için yaptığı her şeydir; yani, bireylerin karakter ve yetileri üzerindeki dış etkenlerin-yasa, hükümet, endüstri, insan istenci, vb.-dolaylı etkiler"³⁰³ olarak tanımlamaktadır. John Stuart Mill, Durkheim, Kant gibi yazarlarda eğitim daha çok "birey boyutunda ele alınmış ve daha çok bireyin topluma nasıl uyum sağlayabileceğini soruşturmuştur."³⁰⁴ Yine İnal, Samford ve Durnaum'dan eğitimin toplumsal boyutuna ilişkin şunları aktarır: "çocukları toplumsallaştırmak, onları toplumun üretken üyeleri yapmak için gereken becerilerle donatmak ve mevcut değerleri aşılacak olmaktadır. Bu tür eğitim tanımlarında açık ya da örtük bir toplumsal uyum ve düzen öngörülmektedir. Eğer birey, önceki kuşağın ürettiği toplumsal öğeleri öğrenir ve içselleştirirse, toplumsal düzen sağlanacak ve uyumlu bireylerle toplumsal kurallar ve normlar varlığını sürdürecektir."³⁰⁵

İnsanların toplum halinde yaşamak zorunda olduğunu, toplum dışında yaşamalarının imkânsız olduğunu ilk defa yunan düşünürü Aristoteles (mö.384-322) belirtmiştir. "Aristo, insanı 'sosyal bir yaratık' 'toplumsal hayvan (Zoon Politcon)' olarak nitelendirmiştir. Romalı düşünür Cicero, insanın doğası bakımından sosyal bir

---

³⁰² İNAL, s. 27

³⁰³ Mill'den aktaran; İNAL, s. 30

³⁰⁴ İNAL, s. 30

³⁰⁵ İNAL, s. 30

varlık olduğunu belirtmiştir. İnsanlarda bulunan ‘birlikte yaşamak’ düşünce ve eğilimi daha sonraları birçok bilim adamı tarafından da açıklanmıştır.”³⁰⁶ Bu mecburiyet insanların birbiriyle severek veya sevmeyerek, isteyerek veya istemeyerek küçük veya büyük, geçici veya sürekli bir ilişki kurmalarına neden olur ki bu türden ilişkilere ‘sosyal ilişkiler’ adı verilir. Birbirleriyle zorla da olsa sosyal ilişki kurmak zorunda olan insan - Yunan düşünürü Aristoteles’in yukarıdaki düşüncesinden hareketle bunu bir zorunluluk olarak andık- bu sosyal ilişkileri düzenleme aşamasında bir takım kurallara başvurmak zorunda kalır. Bu sosyal ilişkilerde mutlaka bir takım anlaşmazlıklar meydana gelir. Meydana gelen bu anlaşmazlıklarda insan fevrî davranabilir. Sosyal ilişkileri düzenleyen bazı kurallar insanın sosyal ilişkilerde başıboş kalmasını önler. İnsanın olduğu yerde sorun vardır, olabilir varsayımından hareketle bir takım kural ve düzenlemeler toplum halinde yaşamının vazgeçilmezi olur. Bu vazgeçilmezlik, ilk insanın evrendeki tek fert olmasını müteakip ortaya çıkmış olabilir. Zamanının ve mekânının hiç önemli olmadığı ama dünyanın neresine gidilirse gidilsin, insanın böylesi bir zaruretle karşılaşacağı herkesin bilgisi dahilindedir. Çünkü mademki Aristoteles’in ifadesiyle toplum halinde yaşamak bir zorunluluk, o halde toplumsal kuralların oluşmasında katkı sağlayan bazı değerler de bir zorunluluk arz eder. Mademki böylesi zorunluluklar insanın doğası gereği varolan zorunluluklardır, o halde bu zorunlulukları insanoğlunun yaşadığı evrenin her köşesine genellemek, yani bu zorunlulukları evrensel birer zorunluluk olarak görmek de bir o kadar doğaldır.

Alain Touraine ise eğitim, toplum ve evrensel değerler bağlamında şunları söyler:

“Toplum için geçerli olan birey için de geçerlidir. Bireyin eğitimi, onu, hem ailesinin hem de bizzat kendi tutkularının dayattığı, dar, akılcı olmayan görüşten kurtarıp, akılcı, bilge ve aklın eylemini örgütleyen bir topluma katılmaya açılmasını sağlayan bir disiplin olmalıdır. Okul insanların kökenlerinden kopmasını ve hem bilgi, hem de akılcı ilkeler üzerine kurulu bir topluma katılma yoluyla ilerlemeye açılmasını sağlayan bir yer olmalıdır. Öğretmen salt öğrenci olmaları gereken çocukların özel yaşamlarına müdahale eden bir eğitimci değil, yalnızca, öğrenciler ile doğru, iyi ve güzele ilişkin evrensel değerler arasında bir aracı olmalıdır. Okul aynı zamanda reddedilen bir geçmişin mirasçısı olan ayrıcalıklı kişilerin yerine, tarafsız sınavlar aracılığıyla alınan bir eliti koyacaktır.”³⁰⁷

³⁰⁶ ÇİFTÇİ, s. 3

³⁰⁷ TOURAINE, s. 26–27

Evrensel değerler toplumda yaşayan insanların tarihsel süreç içerisinde bir takım sorunlarla karşı karşıya kalması sonucu ortaya çıkmış soyut değerlerdir. Toplumsal düzeni toplumsal denetim aracılığıyla devam ettirme işi, mevcut değerler çerçevesinde olur. “Başta nezaket, kentlilik ve sitede yaşama sanatı olmak üzere birtakım özelliklerin anlatımı olan ‘medenîlik’in yurttaşlıkla ilişkisi ise, hümanist yayıncı Robert Estienne’in ‘civitas’ı ‘yurttaşların birbirlerine karşı davranışlarının niteliği’ olarak tanımlamasında ortaya çıkmaktadır. Böylece 16. yüzyıldan itibaren ilkokulun hedefleri arasına okuma-yazma-sayma, ahlâk ve din öğretimin yanı sıra toplumsal yaşamda makbul kabul edilen kişisel davranış kurallarına alıştırmaya da eklenir.”³⁰⁸ Bu da eğitimin toplumsal boyutunun önemsenmeye başladığının ifadesidir. Ayşe Sıdıka Hanım’a göre ise “sağlıklı insan sağlıklı toplumun göstergesidir ve insanın ruhundan bedenine kadar her türlü sağlığı, onun kişiliğinin dengede bulunmasıyla açıklanır ve bunun da ahlâk eğitimiyle gerçekleşeceğini söyler.”³⁰⁹ Bu bağlamda Ayşe Sıdıka Hanım da, toplumda huzuru sağlamak için ahlâk eğitiminin önemine vurgu yapar.³¹⁰ Bu açıdan eğitim kurumu, toplumun temel değerlerini nesilden nesile aktararak toplumsal bir denetim aracı işlevi görür. Nitekim modern devlet, eğitim aracılığıyla toplumu denetlemeye çalışır. Bu denetimde çeşitli müeyyideler ve yaptırımlar vardır. Eğitim kurumları bu müeyyidelerin öğretildiği yerlerdir. Bu bağlamda eğitim kurumları büyük bir öneme sahiptir denebilir. Hatta “o kadar önemlidir ki hiçbir toplum okulların bağımsız bir biçimde işlemesine izin vermez. O halde okul, bir toplumsal denetim aracı olarak işlev görür; yani bireylerini hem toplumsallaştırır hem de onların toplumda alacakları yerleri/konumları belirler. (...) Çünkü her toplum, eğitimi kendi varlığını sürdürebileceği temel kurumlardan biri olarak görür.”³¹¹

Tamamıyla birbirinin aynı olmayan bu temel evrensel değerler çeşitlenebilir. Her biri ayrı bir sosyal olguyu düzenleyen bu evrensel değerler insanlar arası ilişkilerde asgarî bir düzenleme getirmeyi hedefler. Dolayısıyla evrensel değerler temel bir nitelik taşır, onlarda ayrıntıyı aramak yersizdir. Örneğin dünyanın hiçbir yerinde hırsızlığın hoş karşılandığı, teşvik edildiği, hırsızlığın huzur verdiği iddia edilemez. Böylesi bir iddia saçma olacağı kadar, anlamsızdır da. Dolayısıyla tüm toplumlar hırsızlığın iyi bir şey

³⁰⁸ ÜSTEL, ‘*Makbul Vatandaş’ın Peşinde*, s. 15

³⁰⁹ KAZANCI, s. 51

³¹⁰ KAZANCI, s. 50

³¹¹ İNAL, s. 40

olmadığı düşüncesinde hemfikirdir. Fakat hırsızlığın neden kötü bir davranış olduğu, cezasının ne olması gerektiği gibi konularda yani ayrıntıda bir takım ayrılıklar, farklı yorumlamalar olacak, bu noktada işin içerisine o topluma özgü geleneksel değerler, ahlâk kuralları gibi sosyal düzeni sağlayan bir takım kurallar girecek ve ayrıntıları bunlar belirleyecektir.

Toplum hayatına uyum sağlamak, sosyal davranış kurallarının gerekli kıldığı benliği, kişiliği kazanma ile olur. Bu da insanın iyi bir eğitimden geçmesiyle mümkündür. Bu bağlamda eğitim, dolaylı değil doğrudan toplumla ilgili bir kavramdır. Nitekim yukarıdaki eğitim tanımlarının bir kısmı eğitimi toplumsal açıdan ele alan tanımlardır. Bu tanımların dışında eğitimi, kişiyi merkeze alarak tanımlayan yazarlar da vardır. Eğitim, “kişinin iyi bir insan, iyi bir vatandaş olarak yetişmesi amacıyla yapılan ve onda var olan yeteneklerin işlenmesi suretiyle, toplumun istediği davranış değişikliklerini gerçekleştirme faaliyetidir. Eğitim, her ne kadar kişiyi (bireyi) hedef gösterse de, aslında toplumu hedeflemektedir. Toplumunu oluşturan fertlerin eğitim seviyesi ne kadar iyi kaliteli ve yüksek olursa, toplum da o derece iyi, müreffeh ve huzurlu olur.”³¹² Görüldüğü gibi kişiyi merkeze alıp eğitimi tanımlayan yazarlar da yaptıkları tanımları toplumdan bağımsız oluşturamamışlardır.

2. EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN EVRENSEL DEĞERLER

Sosyoloji Comte’un uydurduğu yarısı Latin, yarısı Yunanca ucube³¹³ bir kelimedir. Kurtkan’a göre Sosyoloji, sosyal münasebetler ve bunların teşkilatlanma tarzını ele alan bir ilimdir.³¹⁴ Alman sosyolog Wössner ise sosyolojiyi, belli bir kültüre mensup toplumun grup ve kurumlarında, sosyal prosesler tarafından şekillendirilmiş olan insan davranışlarının ilmi olarak tanımlar.³¹⁵ Bu bağlamda toplumu inceleyen bu bilim dalı toplumun içinde olan ve uzaktan yakından toplumu ilgilendiren ne varsa içine alır. Dolayısıyla sosyoloji çok yönlü bir bilim dalıdır. Meriç sosyolojinin bu kapsamlılığı hakkında şunları söyler: “bir sosyoloji furçasıdır başlar: bilgi sosyolojisi,

³¹² ÇİFTÇİ, s. 214

³¹³ MERİÇ, *Kırk Ambar C.I.*, s. 433

³¹⁴ Kurtkan’dan aktaran; Zeki ASLANTÜRK, Tayfun AMMAN, *Sosyoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000, s. 26

³¹⁵ Wössner’den aktaran; ASLANTÜRK, AMMAN, s. 26

spor sosyolojisi, dans sosyolojisi. Edebiyat sosyolojisi bir realiteden çok bir ümit; çünkü böyle bir sosyoloji toplumun kendi iç dünyası hakkındaki şuuru kurulamamış, oysa toplum aynaya bakmaktan hoşlanmayan bir narsis”³¹⁶

Edebiyat sosyolojisi, toplum sorunlarının incelenmesi, açıklanması ve yorumlanmasında edebiyatın göz önünde bulundurulması ve temelde edebiyat-toplum ilişkisinin kurcalanması ve her iki alan arasında kopmaz bağların mevcudiyetinin dile getirilmesidir.³¹⁷ Meriç, edebiyat sosyolojisinin ilk mimarının Madam dö Staël olduğunu söyler. Meriç onun için “edebiyat sosyolojisinin ilk müjdecisi. Edebiyat hakkında, din, ahlâk ve kanunlar üzerindeki etkilerini araştırır.”³¹⁸ der. Bununla beraber tenkide ve edebiyat tarihine ilim haysiyeti kazandıran ilk büyük yol göstericinin ise Taine olduğunu söyler.³¹⁹

Bu başlık altında edebiyat sosyolojisi açısından evrensel değerlere edebiyatın toplumla olan bağlantısı çerçevesinde bir bakış getirmeye çalışacağız. Yukarıda eğitimin tanımlarını yaparken mutlak bir şekilde bu tanımların toplumdan uzak düşmediğini, her halükârda toplumla ilgili tanımlar yapıldığını gördük. Evrensel değerlerin ise eğitimde ciddî olarak ele alındığına dair bulgular da zaten elimizde var. Nitekim yukarıda eğitimin kendisinin bir değer aktarımı olduğunu söyleyen yazarlar da oldu. Edebiyatın da toplumdan bağımsız bir olgu olmadığını “roman uzun bir yolda dolaştırılan ayna gibidir”³²⁰ ayrıca “Sanat yapıtları, yaşamın bir kopyası değil başlı başına gerçeklikleri olan yaratılardır”³²¹ “Dil, okuma, yazma, yayın gibi süreçler, edebiyat özelinde toplumsal ilişkilerin oluşmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla edebiyat kendi özelinde iletişim ve ilişkiler ağı oluşturmakta, bu yönüyle de toplumsal alana dahil olmaktadır.”³²² “Ne edebiyat toplumdan ne de toplum edebiyattan bağımsız algılanabilir. Edebiyat doğrudan toplumsal gerçekliği ve toplum olaylarını anlatmasa dahi toplumsal yapı ile ilgili olmak, ondan etkilenmek durumundadır.”³²³ gibi ifadelerle çalışmamız boyunca vurguladık. Bunun üzerine edebî metinlerin eğitimde yani değer

³¹⁶ MERİÇ, s. 433–434

³¹⁷ Köksal ALVER, Editör: Köksal ALVER, “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı” *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s. 11

³¹⁸ MERİÇ, *Kırk Ambar C.I*, s. 434

³¹⁹ MERİÇ, *Kırk Ambar C.I*, s. 434

³²⁰ Stendhal’dan aktaran; ANDI, s. 127

³²¹ Mehmet H. DOĞAN, s. 186

³²² ALVER, s. 11

³²³ ALVER, s. 11–12

aktarımda kullanıldığını söylersek, evrensel değerlere edebiyat sosyolojisi açısından bir pencere aralamış oluruz.

Yıllardan beri genelde edebiyata özelde ise edebiyatın toplumla en yakın bağlantısını kurduğu bir tür olan romana toplum içersinde hep kuşku ile bakılmıştır. “Bu kuşkunun ve tereddütün temelinde yatan sebepler meyanında bugüne kadar dinî, ahlâkî, sosyal, geleneksel platformlara oturan pek çok şey söylenmiştir. Bizim burada (...) üzerinde durmak istediğimiz, toplumumuzda bugün olduğu gibi XIX. Yüzyılda da (hatta özellikle XIX. yüzyılda) romanın yeni bir insan tipinin, içinde yaşadığı topluluktan, cemaatten ayrılarak “birey”leşmiş bir insan tipinin (...) oluşmasında, yani yeni bir hayatın ‘yapılanması’nda ve yapılanmasındaki fonksiyonudur.”³²⁴ Bu açıdan bakıldığında roman bizim toplumumuza yabancıdır, sonradan gelmiştir, şiir gibi yerli değildir. İşte yukarıda vurgulanan zaman dilimi itibariyle roman, onun adına yapılan tüm kötölemelere rağmen XIX. yüzyıldan itibaren Türk toplumundaki okuyucusunu şekillendirmeye başlar. Bu açıdan Türk toplumu gibi geleneksel toplumlarda roman zararlı bir okuma uğraşı olarak görülmüştür.

Peki, romanın kendisi neden bu kadar zararlı bir tür olarak değerlendirilmiştir? Her okuma bir etkilenmeyi beraberinde getirir. “halk için, sıradan okuyucuya göre romanın müfsidliğinin sebebi de buradan başlar. Roman okuyarak kendilerinden başkalaşan çocuklarını gören anne- baba için bu edebî türün ‘mazarrat’ı su götürmezdir artık. Çünkü artık olumlu veya olumsuz, toplumun yahut ailenin süregelen normlarının dışında, normal olmayan bir hayattan haberdardır çocukları. Bu ise bir değişmenin, fikrî yahut duygusal bir farklılaşmanın başlangıcı demektir.”³²⁵ Bu başkalaşım ise çocukların/öğrencilerin ilgilerini dağıtacak ve böylece onlar başka hayatları yaşamaya özeneceklerdir. “Başka insanlar olacaklardır; yahut duygusallık ummanında kaybolup gitme, bir melankoliyi içlerinde büyütme tehlikesi mevcuttur onlar için. Neticede kendilerine programlanan geleceğin dışına taşacaklar, tahsilleri yarım kalacak, evden kopabilecekler, âşık olup kendilerini sokağa vurabileceklerdir”³²⁶ Bu açıdan roman

---

³²⁴ ANDI, s. 15

³²⁵ ANDI, s. 16

³²⁶ ANDI, s. 16

okumak anne- baba nezdinde hiç de makul bir meşgale olarak görülmediği gibi bu genellemeye öğretmenleri de katmak yanlış bir yargı olmayacaktır.³²⁷

Biz bu çalışmada özellikle son birkaç paragrafta edebiyat metninin değersiz bir olgu olarak görülmesini incelerken ve yer yer de edebiyatın değerliliğine işaret ederken genellemeci bir kabulle, edebiyatın istisnasız bir şekilde toplumsal ve eğisel olarak yarar taşıdığını kastetmiyoruz. Hatta zararlı, özellikle okuyucu/öğrenci için uygun olmayan metinlerin de varlığını inkâr etmiyoruz. Nitekim yukarıda henüz birinci bölümde ‘Edebî Metinlerin Eğitici Bir Araç Olma Yeterliliği’ başlığı altında, yıllarca okullarda okutulan La Fontaine’in masallarının bilindiğinin aksine çok da yararlı metinler olmadığını aktarmıştık. Dahası, edebiyat dünyasında bunun çok daha belirgin örnekleri vardır. Örneğin Goethe, ‘Genç Werther’in İztırabları’nı yayınladığı yıl batıda yüzlerce genç Goethe’nin roman kahramanının tesirinde kalarak onun gibi intihar etme yolunu seçmiştir.³²⁸ Fakat her edebî metin bir değer aşılamayacağı gibi önümüze gelen her metni de iyice incelemeden rafa kaldırmak, eğitim açısından değersiz görmek doğru değildir. Çünkü “şu, yahut bu kitabı ahlâk adına, inanlar adına istediğinizce yargılayıp cezalandırınız, o kitap sizin göremediğiniz bir güzellik getirmişse, sizin torunlarınız ahlâklarını, inanlarını o kitaptan çıkaracaklardır.”³²⁹ Bu bağlamda söylenmiş güzel bir özdeyişle konuyu bağlayalım: “Herhangi biriniz hak adına, cezalandırılmak üzere, kötülük ağacına baltayı vuracak olursa, izin verin de, onun köklerine de bir baksın”³³⁰

3. EDEBÎ METİNLER ve EVRENSEL DEĞERLER

Büyük sanat yapıtları, devletler arasındaki sınırları rahatlıkla aşabilmekte, bütün dil zorluklarını yenmekte ve yeryüzünü kuşatmakta; kendi içeriğinin ve kendi işlerlik gücünün ise uluslar arası olduğunu kanıtlamaktadır.³³¹ Bu anlamda edebiyat eserinin, en azından gerçek edebiyat eserinin, evrensel olamamak gibi bir sorunu olmadığını düşünürüz. Bu açıdan o eserin kendisi, evrenselliğe doğru ilerlerken bir anlamda ileticeği, vereceği mesajın ne kadar evrensel değer içerdiği de onun sınırları aşmasında büyük bir etkidir. Büyük sanat eserleri kısmen de olsa böyledir. Fakat her büyük sanat

³²⁷ ANDI, s. 16

³²⁸ Ahmet OKTAY’dan aktaran; ANDI, s. 14

³²⁹ ATAÇ, s. 118

³³⁰ Halil CİBRAN, *Ermış*, Armoni Yayınları, İstanbul, 2003, s. 41

³³¹ OKTAY, s. 128.

eseri salt evrensel değerlerden ibaret değildir. Çünkü okuma eylemi salt evrensel değerleri okumak değildir. Ama söz konusu değerlerin kuşatıcılığı, onların hemen her temada dolaylı yoldan da olsa karşımıza çıkmasını mümkün kılar. Nitekim Eagleton “Okumanın bütün maksadı, bizi özbilincimizin daha derinlerine götürmesi, kendi kimliklerimize daha eleştirel bir şekilde bakabilmemizin katalizörlüğünü yapmasıdır.”³³² der. Bu bakış açısı doğrudan okuma ve evrensel değerler kazanma ile ilgili bir metin değildir belki ama özbilinç ifadesi bizi nispeten vicdana, vicdanlılığa götürür. Vicdan ise hak yemenin yanlış olduğunu, insanlara haksızlık yapmamak gerektiğini, herkese hakkını vermenin gerekliliğini fısıldar insana. Bu açıdan vicdanı olan ve/veya vicdanının sesine kulak veren insan, ‘insan hakları’ ve ‘her birey değerlidir’ evrensel değerini edinecektir. Vicdan salt bu değerlere seslenir dememiz vicdanı dar bir kalıba dökmek olur. Çünkü vicdan insanı ahlâklı olmaya çağırması açısından ahlâklılık değeriyle de yakından ilgilidir.

Evrensel değerlerin öğrenciye kazandırılması noktasında yukarıdan beri hissettirmek ve içselleştirmek gibi ifadeleri kullandık. Edebiyatın bir işlevi de hissettirmektir. Bu bağlamda Eagleton’a göre iki çeşit ana metin var, birisi hisseden ama düşünemeyen yazarlardan çıkan metinler, diğerleri ise düşünen ama hissedemeyen yazarlardan çıkan metinler.³³³ Eagleton’un ayrımına göre edebî metin hisseden yazarın metnidir. Çünkü salt düşünen yazarlardan çıkan metin bilgi aktarımında başarılı olacaktır ama düşünceyi ve/veya duyguyu hissettirme noktasında başarılı olması biraz güçtür. Nitekim hissetmeyen bir insanın hissettirmesi imkânsızdır. Çünkü hisseden bir insan dahi bazen hissettiğini, anladığını hissettirmekte güçlük çekebilir. Bu noktada Orhan Veli Kanık’ın şu mısraları güzel bir örnektir.

“Bir yer var, biliyorum;
Her şeyi söylemek mümkün;
Epeyce yaklaşmışım, duyuyorum;
Anlatamıyorum.”³³⁴

Kısacası hissettiren metin iyi bir edebî metin ise ve metnin türü Eagleton’un yukarıda yaptığı sınıflamada olduğu gibi hisseden bir yazardan çıkmışsa, o metnin hissettirme noktasında sorun yaşamadığı, yaşamayacağı düşüncesindeyiz.

³³² EAGLTON, s. 106

³³³ EAGLTON, s. 60

³³⁴ Orhan Veli, *Bütün Şiirleri*, Adam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 55

Bireyde evrensel değerlerin kazanımı, her geçen gün bu değerleri daha iyi içselleştirmesi, “bilgi ve yaşantı birikimini zenginleştirebilmesi, her şeyden önce, anlama ve anlatma becerilerini çok iyi geliştirmiş olmasını gerektirir. Çünkü, bilgi ve yaşantı zenginliği, öğrenmeye koşut bir süreci içerir. Bilgi aktarımını kolaylaştırarak öğrenmeyi çabuklaştırmanın en temel yolu ise, bireylere anlama ve anlatma aracı olan dille ilgili davranış örüntülerinin kazandırılmasıdır.”³³⁵ Bu davranışları kazandırma esnasında ise en büyük rolü oynayan bizzat edebî metnin kendisidir. Çünkü “yazınsal ürünler kültürel birikimlerin yeni kuşaklara aktarılmasında da önemli bir işleve sahiptir. Sadece dilbilgisel, dilbilimsel tanımların ezberlettilmesiyle kültür aktarılmaz; edebiyatla kültür aktarılır. (...) Başka uygarlıkların kültürleri de edebiyat ile diğer toplumlara taşınır. Fransız dilini ya da İngiliz dilini öğrenen birisi mutlaka Fransız ve İngiliz edebiyatıyla, dolayısıyla Fransız veya İngiliz kültürüyle karşı karşıya gelecektir.”³³⁶ İşte edebiyatın kuşatıcılığı burada karşımıza çıkar ve anlamını bulur.

Edebî metin eğer hikâye ve roman ise ve kurmaca bir dünyayı, bu dünyanın karakterlerini öğrenciye sunuyorsa öğrenciye bir yaşantı zenginliği de katacaktır. Bu yaşantı zenginliği okuyucuya/öğrenciye evrensel değerleri de kazandıracaktır. Çünkü “Ahlâkı, yalnız bir toplumun ahlâkını değil, kuşaktan kuşağa, ülkeden ülkeye, çağdan çağa gelişen, insanların bütün iyilik, güzellik düşüncelerini, inanlarını toplıyan ahlâkı feylesoflar, şairler, romancılar”³³⁷ eserleriyle oluşturuyor.

Okuyucuda/öğrencide mutlaka değiştirilmesi gereken huylar vardır. Bu huylar; “yalancılık, mal hırsı, gaddarlık, buğz, düşmanlık, kıskançlık, arsızlık, korkaklık, itaatsizliktir. Örnek olarak, “yalancılık neden kötüdür?” diye sorulsa cevap kolaydır: Böylece insan kendini beladan kurtarır. Ancak hiçbir yalan gizli kalmaz, gerçek meydana çıkar, çıkınca da kabahat ikileşir. İş böyle olunca cezaya müstahak olmayacak gibi doğru davranmak daha iyi değil mi? Yalancı kişi; toplumda işlerin normal seyirde devamına mani olacak şekilde davranıyor, bunu topluma miras bırakıyor demektir. Merhametsizlik, insanlar arası yardımlaşmayı anlamamak veya ona uymamaktan doğmuyor mu? Herkes kendi yeteneklerini geliştirmek yerine başkalarının malını çalsa,

³³⁵ Mehrali CALP, *Özel öğretim Alanı Olarak Türkçe Öğretimi*, Erzurum, 2003, s. 68

³³⁶ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 69

³³⁷ ATAÇ, s. 118

toplumun mutluluğu adına ne elde edebilir?”³³⁸ Bu türden soruları bir edebî metin aracılığıyla, örneğin bir romandaki karakterlerin aralarında geçen konuşmalarla ve kurmacanın, kurmaca ama hayattan kopuk olmayan diliyle öğrenciye/okuyucuya aktarmak çok daha uygun bir yöntem olacaktır. Çünkü salt “nasihat ile bir çocuğun durumunu düzeltmek, hem mümkün, hem de tabii değildir.”³³⁹ Ayrıca “öğretimi yapılan materyalin pratikte uygulanabilir oluşunu görmek ve eğitiminin konuya ilgi duyması gibi etkenler ışığında çocuğun ahlâken iyi olanı bilmesini sağlamak yeterli olamayacaktır. Kuralların ezberletilip, öğretilmesiyle kimsenin ahlâklı olamayacağı da aşikârken, çocuğun ilgi, kabiliyet ve gelişim basamakları dikkate”³⁴⁰ alınmalı, ezber yerine edebî metinlerle söz konusu değeri, değerleri çocuğa aşılama yoluna gidilmelidir.

Peki edebiyat gerçekten terbiye edici midir? Mehmet Kaplan, Oğuz Kağan Destanı üzerine yazdığı bir yazısında, bu destanın terbiye etme gibi bir maksadı olduğunu söyler.³⁴¹ Kaplan’ın yaptığı tespitlere benzer tespitler başka eserler içinde mutlaka yapılmıştır elbette. Çünkü “edebiyat yalnızca duygu ve düşüncelerin güzel ve etkili bir biçimde ifade edilmesi biçiminde değerlendirilemez. Edebiyat aynı zamanda sosyo-kültürel ortama ait bir gerçekliktir. Edebiyatın güzeli önceleme ve etki oluşturma özelliğini kabul edip onun doğrudan toplum ve insan sorunları üzerine yapılandığını kabul eden”³⁴² bir yaklaşımın varlığından haberdarız. Böylesi bir yaklaşım, edebiyatı dar ve sınırlı bir çevre ile değil, toplum bütünlüğünde değerlendirmeyi önemsemektedir. Bu bağlamda toplumsal yanı olan edebiyat topluma ait değerleri kazandırarak terbiye eder.

4. SANAT ve AHLÂK (EVRENSEL DEĞERLER)

Sanatın temelinde estetik duygusu yatar. Estetik bir anlamda sanatın hamurudur. Bu anlamda sanat ve ahlâk arasındaki bağın en güçlü biçimini estetik aracılığıyla bulabiliriz. Çünkü “estetik insan doğasının ahlâkî asaletiyle bağlantısı hiç de uzak olmayan bir konudur.”³⁴³

³³⁸ KAZANCI, s. 53

³³⁹ KAZANCI, s. 54

³⁴⁰ Ayşe Sıdika Hanım’dan sadeleştiren ve aktaran; KAZANCI, s. 51

³⁴¹ Mehmet KAPLAN, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996, s. 28

³⁴² ALVER, s. 11

³⁴³ SCHILLER, s. XI

Ataç değişime karşı sanat yargılarının ahlâk yargılarından daha dayanıklı olduğunu ifade etmeye çalışırken sanat ile ahlâk arasındaki ilişkiye değinir: “Homeros’un Eflatun’un, Phidias’ın, Lukianos’un büyüklüğüne bunca yüzyıldan sonra, günden güne artan bir hayranlıkla sınımsız inanıyoruz. Ahlâk sanata elbette işliyor ama sanat daha çok işliyor: Baudelaire’in şiirlerine biz bugün o günün yargıçıları gibi ahlâksızlık diye bakmak şöyle dursun, sanki ahlâkın ta kendisi diye bakıyoruz.”³⁴⁴ Burada, Ataç’ın sanat- ahlâk ilgisine değindiği bu mısralarda iki değişkenli bir olgu söz konusudur. Birinde zaman değişiyor, diğesinde sanata verilen değer değişiyor. Sanat ve ahlâk arasındaki böylesi bir ilişki için Ataç, sanatın ahlâk ile ilintisinin en karışık, en çetin sorulardan biri olduğunu söyleyerek cümlelerine şöyle devam eder; “Sanatın ereği güzellik, ahlâkı ise iyilik olduğuna göre sanat ile ahlâk birbirinden büsbütün ayrı şeylerdir, birbirine bağımlı değildir demek kolaydır, ama doğru olmaz; ahlâkı sanatına, sanatı ahlâkına işlemeyen toplum mu vardır.”³⁴⁵ Ayrıca “insanlık insan ruhunu taşıyanların müşterek hazinesidir. Büyüklerin hepsinin de müşterek mâzisi, müşterek ruhu vardır. Mimar Sinanla Mikelanj arasında, İsmail Dede ile Chopin arasında, Yunus ile St. Jean Delaroix arasında ruh”³⁴⁶ beraberliklerinin olması sanat ve değerlerin paralel bir yapı arz ettiğinin göstergesidir.

Cemiloğlu ise, “ahlâkî değerlerle estetik değerlerin her zaman uyum içerisinde bulunmadıklarını, hatta çoğu zaman birinin diğeri aleyhine geliştiğini söyler.”³⁴⁷ Fakat Ataç ‘ahlâk’ derken ‘ahlâklı olmak’ anlamındaki ‘ahlâk’ı kastetmez. Nitekim Ataç’ın ahlâkı, evrensel değerlerin geneli yerine kullandığını söylemiştik. Yukarıdaki cümlesinde ise ‘ahlâk’ diyerek doğrudan evrensel değerlerin bütününe kastetmiştir diyemeyiz ama Ataç’ın kastettiği şeyin kesinlikle bir takım değerler olduğunu (Bu değerler ahlâkî değerlerdir.) anlayabiliriz. Nitekim ‘sanatı ahlâkına, ahlâkı sanatına işlemeyen toplum mu vardır?’ cümlesinden bu yargıya varabiliriz. Ayrıca aşağıda yapacağımız alıntılarda ise ‘ahlâk yargıları’ ifadesini kullanan Ataç’ın bir değerler bütününe işaret ettiğini ve bu değerler içerisinde evrensel değerlerden bir şeylerin var olduğunu söyleyebiliriz.

³⁴⁴ ATAÇ, s. 118

³⁴⁵ ATAÇ, s. 116

³⁴⁶ Nurettin TOPÇU, *Yarınki Türkiye*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1972, s. 164

³⁴⁷ CEMİLOĞLU, s. 19

Yukarıda kısmen de olsa sanat ve ahlâk arasında bağlantı kuran Ataç, bir başka mısralarda “sanat yargılarının ahlâk yargılarından daha dayanıklı olduğunu”³⁴⁸ söyleyerek bu ikisi arasındaki kıyaslamada sanata üstünlük tanır. Belki de sanata tanıdığı bu üstünlükten dolayı Ataç, bir romanı ahlâk adına kovuşturmanın tehlikeli olduğunu söyleyerek³⁴⁹ esas varmak istediği noktaya varıp muradını ifade etmiştir.

Ataç’ın ısrarla üzerinde durduğu bu konu akıllara, ‘Ataç ahlâksız bir sanatı mı yeğlemiştir?’ sorusunu getirebilir. Ne olursa olsun, ahlâksız bir sanat insanlığa ne bir fayda ne de bir estetik aşılamayacaktır. Dahası “hiçbir sanat ve hiçbir sanatçı, örf ve adetlerin çerçevelediği ahlâk kavramını tamamen dışlayamadığı için edebiyat sanatı bir yönüyle kendisine özgü bir ahlâkî davranışlar”³⁵⁰ kompozisyonu olma özelliği gösterir. Bu kompozisyonu bozan istisnalar mutlaka vardır ama kökü edep olan edebiyatın ahlâk’tan uzak düşmesi edebiyatın doğasına aykırıdır. Kısacası “her sanat belli bir hayat tarzını konuşur. Evrenseli var eden ise hayat”³⁵¹ tarzlarıdır.

H) SINIF ORTAMINDA EVRENSEL DEĞERLERİN İŞLENİŞİ

Çocuğun sosyalleşmesi yönünden okul aileden sonra gelen ikinci bir kurumdur. Okuldaki eğitim, belli bir plan ve program dâhilinde yapıldığından dolayı ailede verilen eğitimden daha büyük bir ciddiyete sahiptir. Bu plan ve program eğitime belli bir disiplin ve bilinç katar. Bu disiplin ve bilinç “öğretmen ve öğrencilerin çalışma engellerinin en aza indirilmesi, öğretim zamanının uygun kullanılması ve öğrencilerin derse etkin katılımının sağlanması”³⁵² ile olur.

“Öğretim, belli bir amaç doğrultusunda gereken bilgileri verme işi ve faaliyetidir. Bu faaliyet, genellikle okul adı verilen kurumlarda öğretmenler tarafından gerçekleştirilir. Öğretimle, kişiye onun eğitimi için olan bilgiler kazandırılır. Eğitimle ise, kazanılan bilgiler hayata geçirilir, uygulanılabilen davranışlar şekline dönüştürülebilir. Öğretimle elde edilen bilgiler eğitimle davranış şekline dönüştürülüp uygulanamıyorsa, o bilgilerin kişiye bir yararı olmaz.”³⁵³ Bu bağlamda okul, değerlerin

³⁴⁸ ATAÇ, s. 118

³⁴⁹ ATAÇ, s. 124

³⁵⁰ CEMİLOĞLU, s. 18

³⁵¹ Veysel ÖNGÖREN, *Şiir ve Yenilik*, Broy Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 179

³⁵² Esmahan AĞAOĞLU, Editör: Zeki KAYA, *Sınıf Yönetimi*, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 7

³⁵³ ÇİFTÇİ, s. 214

kazanımı noktasında mutlaka bir işleve sahiptir. Fakat bu işlevin ne kadar olduğunu tespit etmek, bu işlevin öğrenciye, değerlerin kazanımı noktasında ne kadar fayda sağladığını niceliksel bir değere vurmak imkânsızdır. Çünkü öğrenciye bu kavramları ezberletip, ölçme ve değerlendirme açısından geçerli, güvenilir ve kullanışlı bir materyal aracılığıyla bu kavramları öğrenciden istemekle öğretmen evrensel değerleri kazandırıp kazandırmadığını ölçmüş olmayacaktır. Nitekim bu değerleri kazandırma işi salt okulun görevi değildir. Çünkü “öğrenme sürecinde insan bir yandan, doğumdan ölüme kadar değişik kurumlara devam ederek öğrenirken, diğer yandan da yaşadığı çevrede öğrenir.”³⁵⁴ Bu açıdan sınıf ortamı evrensel değerlerin kazanımı ve bu kazanımların ölçülmesi açısından mutlak bir öneme sahiptir diyemeyiz. Ancak öğrencinin sınıfta farklı bir çevreyle karşılaşması, bir sosyal ilişkiye girmesi, yeni arkadaşlar edinmesi ona bir takım değerleri mutlaka verecektir. Örneğin arkadaşlarıyla paylaşmayı öğrenecek, bu paylaşım onda vicdan duygusunu geliştirecek, sınıf içinde davranış kuralları çerçevesinde hak, hukuk gözetmeye başlayacaktır. Özellikle öğretmenin sınıf içi bazı uygulamaları sayesinde de bu değerlere ilişkin uygulamaları öğrenecektir. Örneğin, öğretmenin sınıf temsilcisi seçerken oylama yapması ve bunun demokratik bir uygulama olduğunu söylemesi, ilköğretim birinci kademe öğrencisinde demokrasinin ne olduğuna dair uygulamalı bir bilgi edinimi sağladığı gibi öğrenci, sınıfta yapılan bu isabetli seçim sonrasında demokrasinin yararlı bir değer olup olmadığını içselleştirecektir. Ayrıca “öğretmenler öğrenci ile iletişimde, onların dilek ve düşüncelerine önem verir, katılımlarını destekler ve onları anlamaya çalışırsa aralarındaki etkileşim daha güçlü”³⁵⁵ olacaktır.

Kısacası yukarıda da aktardığımız üzere evrensel değerlerin kazanımı sınıf ortamında ezber bilgilerle, sadece bilgi aktarımıyla ve haftalık olarak aktarılması gereken programlanmış bilgilerin zamanında yetiştirilmesiyle değil, öğrencinin gözünde ideal bir kişilik olan öğretmenin uygulamaları, öğrencilere davranışları ve bu davranışları model alan öğrencilerin birbirleriyle olan ilişkileri sayesinde gerçekleşecektir.

³⁵⁴ Zeki KAYA, Editör: Zeki KAYA, *Sınıf Yönetimi*, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 87

³⁵⁵ Vural HOŞGÖRÜR, Editör: Zeki KAYA, *Sınıf Yönetimi*, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 121

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

7. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ EDEBÎ METİNLERİN İNCELENMESİ

A) KİTAPTAKİ METİNLERİN DÖKÜMLERİ

2005 Türkçe dersi öğretim programına göre hazırlanan ilköğretim 7. sınıf ders kitabında ünite yerine tema kavramı kullanılmaktadır. Ders kitabında her tema altında üç veya dört metin bulunmaktadır. Metinler bu tematik sıra gözetilerek kitapta yer almıştır. Örneğin ilk tema ‘iletişim’dir. İletişim teması başlığı altında üç metin vardır. Öğretmen kılavuz kitabında da bu temalar bağlamında ders kitabındaki metinlere yardımcı, ek metinler bulunmaktadır. Fakat çalışmamız sadece ders kitabındaki metinleri kapsadığı için diğer metinler üzerinde durulmayacaktır. Yeri geldikçe diğer metinlerle aynı temayı içermeleri bakımından bu metinlerden de bahsedilecektir.

1. EDEBÎ TÜR ve TEMATİK DAĞILIMLAR AÇISINDAN DERS KİTABINA AİT SAYISAL VERİLER

İlköğretim 7. sınıf Türkçe ders kitabı 6 temaya ayrılmıştır. Temaların başlıkları, her temadaki metin sayısı, metinlerin adları ve türleri şöyledir:

Tablo 2: 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metin, Tema ve Tür Dağılımları

	TEMA	METİN SAYISI	METİNLERİN ADLARI	METİNLERİN TÜRLERİ
1.	İletişim	3	Tatlı Dil	Söyleşi
			Bir İletişim Biçimi Olarak Karikatür	Deneme
			Yolcu Konmaz Otel	Tiyatro
2.	Atatürkçülük	4	Atatürk	Şiir
			Atatürk ve Sanat	Deneme
			Atatürk ve Türk Tiyatrosu	Anı
			Türk Dili	Makale
3.	Kavramlar ve Çağrışımlar	3	Bilmece	Tiyatro
			Hayata Açılan Kapılar	Deneme
			İyimserlik Kötümserlik	Söyleşi
4.	Millî Kültür	3	Anadolu'nun Cirit Oyunları	Söyleşi
			Karada Yüzen Donanma	Hikâye
			Bozkırın Tezenesi	Biyografi
5.	Doğa ve Evren	3	Susayan Konya	Gezi Yazısı
			Deniz Hasreti	Şiir
			Son Kuşlar	Hikâye
6.	Toplum Hayatı	3	Komşusuzluk	Söyleşi
			Mustafa Kemal'in Kağnısı	Şiir
			Anadolu'da Konukseverlik	Deneme

2. TÜR DAĞILIMLARI

Tabloda görüldüğü üzere; ilköğretim 7. sınıf Türkçe ders kitabında 4 söyleşi, 4 deneme, 3 şiir, 2 tiyatro, 2 hikâye, 1 anı, 1 makale, 1 biyografi, 1 gezi yazısı türünden olmak üzere 19 metin vardır. Genel anlamda edebî türlerin kitaptaki dağılımının eşit olduğu söylenebilir. Söyleşi ve deneme türlerinin şiir ve hikâye gibi birinci dereceden önem arz eden türlerden sayıca fazla olduğu söylenebilir. Fakat burada önemli olan hangi türün sayıca az, hangisinin çok olduğu değildir. Hemen hemen başlıca en önemli türleri öğrenciye örnek metin olarak sunduktan sonra önemli olan kitaptaki metinlerin edebî ve sanatsal değerler açısından ideal metinler olması ve bu açıdan belli bir seviyenin altına düşmemesidir. Metinleri evrensel değerler açısından tek tek incelerken böylesi edebî ve sanatsal değerlendirmeleri de yapmaya çalışacağız.

Kitapta edebî türlerin dağılımında söyleşi ve deneme türlerine sayıca ağırlık verilmesi, bu türlerin işlevsellik itibariyle geniş anlatma imkânları sunmalarındandır. Çünkü bir deneme metni “tek bir konuyu rahat ve akıcı bir şekilde ele alan, çoğunlukla yazarın kişisel deneyimini ve olaylara bakış açısını ortaya koyan”³⁵⁶ metinlerdir. Ayrıca bazı temaların işlenişinde illaki öykü türünden bir edebî metni öğrenciye sunmak adına temayla ilgisiz ve edebî açıdan düşük değerde metinleri öğrenciye sunmak doğru bir yaklaşım olmazdı.

B) KİTAPTAKİ METİNLERİN İNCELENMESİ

Geçtiğimiz yüzyılda edebî metnin incelemelerine yönelik pek çok yöntem geliştirilmiştir. Psikanaliz, yeni eleştiri, göstergebilim, yapısöküm, hermeneutik, metinbilim, dilbilim, anlambilim, stilistik... bunlardan bazılarıdır. “Kendi içinde tutarlı olmak kaydıyla her nevi inceleme, edebî eseri bir başka yönüyle tanımamıza zemin hazırlar, imkân verir.”³⁵⁷ Çalışmamızın bu kısmında bizim incelememizdeki tutarlılığı sağlayacak ölçütler ise incelenecek metinlerdeki evrensel değerler olacaktır. Bunların yanı sıra yer yer metinlerin eğitsel, edebî, sanatsal değerine de değinilecektir. Çünkü bu kitaptaki metinlerde evrensel değerlere ve/veya genel anlamda değerlere ilişkin bir mesaj verilecekse, bu mesajın iletiminde metinlerin önemini, kalitesini, edebî gücünü önemsemek gerektiği

³⁵⁶ Cemil ÖZTÜRK, Rahmi OTLUOĞLU, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebî Ürünler ve Yazılı Materyaller*, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 133

³⁵⁷ Şerif AKTAŞ, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 9

düşüncesindeyiz. Eğer bir mesaj verme kaygısı yoksa bile Türkçe dersinin amacı Türk dilinin; dinleme, okuma, konuşma ve yazma gibi temel becerilerini öğretmek olduğunu unutmamak gerekir.³⁵⁸ Bir açıdan bu kazanımlar dahi bir mesaj olarak algılanabilir. Bu temel beceriler ise öğrencilere en iyi bir şekilde, Türk dilini kullanan, Türk dili ile eserler kaleme alan seçkin yazarlar aracılığıyla kazandırılır. Dolayısıyla bir Türkçe ders kitabındaki metinlerin bu temel beceriler göz önüne alınarak hazırlanması gerekir. İşte bu yüzden incelemelerimiz, içerisinde edebi, sanatsal bakış açılarını da barındıracaktır. Çünkü “Okuyucu/öğrenciye sunulan yazınsal metnin biçimi, içeriği, yazarın söylem biçimi, hangi düzeyde hangi yazınsal türün ve ürünün sunulacağı önemlidir. Öğrencilerin anlama ve yorumlama düzeylerindeki farklılıklar, kendilerine sunulacak metinlerde bir dikkati gerektirir. Uygun bir sunum sağlanamazsa sorunlarla karşılaşılabilir. Bu sorunlar bilişsel (cognitif) düzeyde olduğu gibi kültürel düzeyde de olabilir.”³⁵⁹ Öğrenciye verilen bu metnin niteliğine göre öğrenciyi okumaya, edebiyata yaklaştırabiliriz ya da öğrenciyi okumaktan soğutabiliriz. Bu yüzden ders kitaplarındaki metnin edebî niteliği büyük bir öneme sahiptir.

Kitapta incelediğimiz edebî metinlerden sadece birinde evrensel değer bulunmamaktadır. Fakat çalışmamız gereği böylesi metinleri inceleme dışı bırakmayıp bu tür metinleri de kısa da olsa değerlendirmeye tabi tutacak, evrensel değerlere ilişkin olmasa bile metnin eğitsel ve sanatsal yönüne ilişkin birkaç değerlendirme yapmaya çalışacağız. Bu metin çözümleme bölümlerinde tamamen metinlerden hareketle çözümlenmeler yapıp, kitaba alınan metinlerle ilgili değerlendirmeler ve eleştirilerle beraber bazen ek okuma önerileri, bazen ise sınıf içi etkinlik önerileri sunulacaktır.

Bu incelemelerde herkes tarafından kabul edilmesi gereken kesin, net bir sonuca ulaştığımızı iddia edemeyiz. Zira Valery, “edebî eserin değeri, her şahsa göre ayrı bir tefsire meydan vermesindedir”³⁶⁰ der. Nitekim “şahsî bir davranış ve ifade ediş tarzının neticesi olan edebî eser, okuyan ve düşünen şahıslar üzerinde de ayrı ayrı tesirler bırakır.”³⁶¹ Dolayısıyla aşağıda incelediğimiz metinleri, bizim incelediğimiz gibi genelde değer, özelde ise evrensel değerleri kazandırma açısından incelemeyip başka usullere göre, değişik açılardan inceleyen araştırmacıların bizimkinden farklı yargılara varmaları gayet mümkündür.

³⁵⁸ Temel beceriler için bkz: Sedat SEVER, *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*, Anı Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 11–24

³⁵⁹ UÇAN, *Dilbilim, Göstergelbilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 72

³⁶⁰ Valery’den aktaran; Mehmet KAPLAN, *Şiir Tahlilleri-1*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998, s. 11

³⁶¹ KAPLAN, *Şiir Tahlilleri-1*, s. 11

Metin incelemesinin ne denli zor olduğunu bilmekteyiz. Nitekim Mehmet Kaplan Şiir Tahlilleri kitabına başlarken “Metin tahlili usulüne dair umumi ve mücerret bir kitap yazmak bize tehlikeli göründü.”³⁶² diyerek bizim yaşadığımız kaygıyı Türkiye’de metin çözümlene/inceleme konusunun ilk uzmanlarından birisi olarak dile getirmiştir.

1. “Tatlı Dil”

Ders kitabında 1. tema olan (eski adıyla ünite) İletişim temasının 1. metni olan bu metnin alt teması ‘İletişim Becerileri’dir. Tatlı dil adlı metinde iletişim temasına değinilmiştir. Tatlı dilli olmanın faydaları anlatılmıştır.

Bunun dışında farklı bir açıdan baktığımız zaman, toplumun bireyleri arasında sevgi olmazsa tatlı dil olmaz. Sevgisiz tatlı dil yüzeyde kalır. Bir insanın sevgi beslemeden tatlı dil göstermesi imkânsızdır. Sevgisiz tatlı dil yüzeyde kalacağı gibi karşıdaki insana, muhabata işlemez. Hatta karşıdakine sevgi beslemeden yapacağımız tatlı dil yapmacık kalacağı için sahici olmayacak ve karşıdakine bir şey vermeyecektir. Karşıdakine bir şey vermesi bir kenara yapmacıklığı, suniliği ise yapanın yanına kâr kalır.

Bu metnin bulunduğu öğretmen kılavuz kitabında metinle ilgili olarak derse hazırlık kısmında “Öğrencilerinize ‘yazma’ bölümünde kullanmak üzere günlük tutmak için bir defter getirmelerini söyleyiniz”³⁶³ denmiştir. Buradan, öğrenciye günlük tutturmak gibi bir amaç güdüldüğü anlaşılmaktadır. Bu bağlamda şunları söylemenin gerekli olduğunu düşünmekteyiz; öğrenciye günlük tutmasını söylemekle öğrenci günlük tutma alışkanlığı kazanmaz, bir diğeri ise Tatlı Dil başlıklı metin ile günlük tutma alışkanlığı arasında hiçbir şekilde bağlantı bulunmamaktadır. Kitapta geçen, yukarıda alıntıladığımız türden günlük tutmaya ilişkin bir ifade oldukça kuru bir ifadedir. Öğrenciye ‘günlük tut’ demekle öğrenci günlük tutmaya başlamaz. Dahası böylesi bir alışkanlığı kazanmaz, kazanamaz. Günlük tutma alışkanlığı okuma alışkanlığına paralel bir alışkanlıktır. Çünkü “yazma, kişiye bütün bildiklerini özgür bir düşünce ortamında tekrar etme ve unuttuklarını hatırlatma olanağı sağlayan bir etkinliktir. (...) Bu nedenle öğrenci ne kadar çok konuşur ve yazarsa (uygulama yaparsa) ders o kadar amacına uygun işlenmiş olur. (...) Öğrencinin aktif kelime

³⁶² KAPLAN, *Şiir Tahlilleri-1*, s. 12

³⁶³ Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7, s. 66

servetini arttırıcı etkinliklerden biri de onun yazmasını; dili yazarak kullanmasını sağlamaktır.”³⁶⁴ Dahası, günlük tutmaya başlayan herkesi bekleyen bir keşif vardır. O da kuyunun ne kadar dibine inersek, o kadar çok su buluruz.³⁶⁵ Bu bağlamda öğretmen öğrencileri özendirmek için kendi günlüğünden uygun gördüğü, kendi öğrencilik ve/veya gençlik hatıralarına dair bir takım paragraflar, notlar v.s. okuyabilir. Tabii burada öğretmenin günlük tutma alışkanlığı gibi bir alışkanlığının olup olmaması önemlidir. Bu anlamda karşımızda donanımlı bir öğretmen profilini varsayarak bunları söylüyoruz. Eğer öğretmenin kendisine ait günlükleri yoksa edebiyat dünyasında günlüklerden oluşmuş çok seçkin hatırat örnekleri bulunmaktadır. Öğretmen bu türden eserlere de başvurabilir. Yazarların günlüklerinden yapılan okumalar belki öğrenciyi etkileyecek ama öğretmenin kendi günlüğünü sınıfta okuması kadar etkili olmayacaktır. Yukarıda sözü edilen türden esere örnek olarak Yahya Kemal’in ‘Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebî Hatıralarım’ kitabı verilebilir. Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda ders kitabındaki metinlere yardımcı olması bağlamında ve bizim yukarıda belirttiğimiz gibi örnek olması açısından ise Ali Canip Yöntem’in ve Selahattin Batu’nun günlüğünden örnekler verilmiştir.

Tatlı dilli olmayı doğrudan bir evrensel değer olarak değerlendiremeyiz ama bireye verilen bir değerın yansıması olarak değerlendirildiğinde bizi ‘her birey değerlidir’ başlığı altında incelediğimiz evrensel değere götürür. Ayrıca tatlı dili doğuran en büyük etmen karşdakine sevgi beslemek olduğu için bu metin bizi yukarıda sevgi başlığı altında incelediğimiz bir diğer evrensel değere daha götürür.

Tatlı Dil’in ne olduğunu öğrenciyeye aktarmak isteyen bu metinde tatlı dilli bir konuşma örneğinin nasıl olduğunu göstermek için öğretmenin gözetimi ve öğretmenin rol dağılımı yapmasıyla sınıfta skeçler yapılabilir. (Öğretmen Kılavuz Kitabında buna benzer iki skeç örneği tavsiye edilmektedir.) Ya da oldukça güzel ve tatlı konuşan bir konuşmacıya ait video-ses kaydı sınıfta öğrencilere izlettirilebilir/dinlettirilebilir. (Bu bağlamda Üstün Dökmen’in TRT’de yapmış olduğu Küçük Şeyler adlı programa ait video kayıtlarının iyi bir örnek olacağı düşüncesindeyiz.) Ya da öğrenci çalışma kitabına, iletişim temasının sonuna olaya tersinden yaklaşan bir metin daha verilerek konunun kavranması, daha iyi anlaşılması sağlanabilir. Bu sayede tatlı dilli olmayı

³⁶⁴ Celal DEMİR, “Türkçe/Edebiyat Eğitimi ve Kişisel Kelime Serveti”, *Millî Eğitim Dergisi Edebiyat Eğitimi ve Öğretimi Özel Sayısı*, S. 169, Ankara, 2006, s. 215–216

³⁶⁵ RANDALL, s. 294

pekiştiren bir takım etkinliklere yer verilerek anlamlı bir ders işlenmiş, canlı bir sınıf ortamı oluşturulmuş olur. Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin başka bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

2. “Yolcu Konmaz Oteli”

Ders kitabında 1. tema olan (Eski adıyla ünite) iletişim temasının 2. metni olan bu metnin alt teması iletişimsizliktir. ‘Yolcu Konmaz Oteli’ adlı bu metnin türü tiyatrodur. Bu eserin sınıf içinde sadece okunmaması, sınıfta canlandırılması kılavuz kitapta öğretmene tavsiye edilmektedir.

Eserde iki karakter bulunmaktadır. Bunlardan ilki Yolcu Konmaz Oteli’nin sahibi diğeri ise geçici olarak otelde çalışmaya başlayacak olan garsondur. Yolcu Konmaz Otelinin sahibi o gün gelecek özel müşterisini beklerken ilk kez göreceği garson çıkagelir. Otelci Topaç isimli garsonunu müşteri olarak beklediği şehzade zanner ve ona bir prence nasıl muamele, nasıl hitap etmek gerekirse öyle davranır ve onunla öyle konuşur. Garson, patronunun her işçisine böyle davranan kibar bir adam olduğunu düşünerek aynı kibar ve inceliği o da patronuna gösterir. Yanlış anlamalar, anlaşılmalara üzerine kurulu olan bu metinde yazar, hem iletişimsizliğin yanlış anlamalara neden olacağını hem de iki farklı sosyal tabakadan iki insanın, eğer isterse ne kadar kibar ve ne kadar nazik olacağını göstermeye çalışır. Basit bir yanlış anlama bütün mevki farklılığını ortadan kaldırmış, metnin sonunda patron ile işçisini aynı yemek masasına oturmuştur.

Metindeki nesne ve şahıs isimleri de metnin teması ile bütünlük gösterir. Örneğin ‘Yolcu Konmaz Oteli’, ‘Güngörmez Ülkesi’ gibi adlandırmalar metnin teması ve alt teması ile paralel adlandırmalardır. Nitekim bu adlandırmalara dahi iletişimsizlik adeta sinmiştir. Ingeborg Bachmann edebî metindeki adlandırmalar üzerine şunları söyler: Adları adlandırmaları “bambaşka bir şey yüzünden ayırt etmeliyiz. Onları saran o özel hava, içinde buldukları o çok ince duyarlılıkla anlatılan özel durum onları bize tanıtmalı. O özel durum ise bizim dikkat etmemiz gereken küçük alıntılara veriliyor. (...) İsme dikkat etmekten çok daha önemli olan şey, o ismin söylendiği bağlama dikkat

etmek.”³⁶⁶ Dolayısıyla ‘Yolcu Konmaz Oteli’ isimli metinde de şahıslara değil ama en azından nesnelere yapılan böylesi bir adlandırmayla okuyucuya/öğrenciye sezgisel göndermeler yapılmıştır denebilir. Çünkü adlandırmaların “böyle ışıldaması ve bizim onlara böyle bağlı olmamızdan daha gizemli bir şey yoktur.”³⁶⁷

Kurgu itibariyle çok da sahici bir kurgusu olmayan, hatta 7. sınıf öğrencisi için düzey altı olan bu metin, verdiği mesaj itibariyle anlamlı ve değerli bir metindir. Bu açıdan ders kitaplarına seçilecek tiyatro metinleri titizlikle seçilmelidir. Böylesi metinlerde “çocuk taşımayacağı kadar ağır bir düşünce yükü altında ezilmemeli, yaşamı ile uzlaştıramayacağı görüşlerle şaşırtılmamalıdır”³⁶⁸

Bu metni okuyacak çocuklar arasında geleceğin patronları olacak olan çocuklar da mutlaka vardır. Gelecekte patron olacak çocuk, belki iş yaşamında doğrudan bu metni hatırlayarak olmasa bile kısmen bu metinle bilinçaltına yerleşen/yerleşecek olan, emri altındaki personele kibar ve nazik davranmak eylemini gerçekleştirebilecektir. Bu metinle verilmek istenen bir veya birkaç değerden söz edilecekse o da ‘her birey değerlidir’, ‘eşitlik’ ve ‘sevgi’ evrensel değerleridir.

Yine 7. sınıf Türkçe dersi Öğrenci Çalışma Kitabınının 18. sayfasında yer alan bir karikatür de evrensel değerler bağlamında dikkate değer bir karikatürdür. Karikatürde elinde tesbihi ile eşğine ters binmiş bir Nasrettin Hoca ile elinde çanıyla geyiğine binmiş bir Noel Baba bulunmaktadır. Her ikisi de gülümsemekle birlikte ayrıca aralarında güvercinler uçmakta ve kalp resimleri bulunmaktadır. Bu karikatür 7. sınıf Türkçe dersi materyalleri arasında evrensel değerlere ilişkin en güzel görsel öğelerden birisidir denebilir. Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin başka bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

3. “Bir İletişim Biçimi Olarak Karikatür”

Ders kitabında 1. tema olan (Eski adıyla ünite) iletişim temasının 3. metni olan bu metnin alt teması uluslararası iletişimdir. ‘Bir İletişim Biçimi Olarak Karikatür’ adlı metin, tür olarak bir denemedir. Bu denemede ele alınan doğrudan bir evrensel

³⁶⁶ Ingeborg BACHMANN, *Frankfurt Dersleri*, (Çev: Z. Sayın) Bağlam Yayınları, İstanbul, 1989, s. 84

³⁶⁷ BACHMANN, s. 68

³⁶⁸ BABACAN, s. 292

değerden bahsetmek mümkün değildir. Fakat nispeten bir takım evrensel mesajlara yönelik bilgiler verilmektedir. Bu bilgiler karikatürün evrensel gücüne yönelik mesajları içeren bilgilerdir. Örneğin karikatür dilinin gücünden bahsedilirken kişinin öğrenebileceği dil sayısının sınırlı olduğundan bahsedilerek karikatür türünün kendi öz imkânlarından dolayı tüm dünyada herkesin anlayabileceği bir ‘üst dil olma özelliğine değinilmektedir.³⁶⁹ Dolayısıyla bu metin, adından da anlaşılacağı üzere bir iletişim biçimi olarak karikatürün ne kadar güçlü bir araç olduğunu dile getirdiği için evrensel değerleri kazandırmaya yani, amaca yönelik bir metin olmaktan ziyade bir aracı (karikatür) anlatmaya, tanıtmaya yönelik bir metindir.

Bu metin çerçevesinde ele alınmış 10 karikatürden en azından 6 tanesinde ise evrensel değerlere yönelik bir mesaj algılanabilir. Sözü edilen karikatürlerde çevre temizliği, ağaç sevgisi gibi temalar işlenmiştir.³⁷⁰ Bu karikatürler sevgi ve uygarlık evrensel değerleriyle dolaylı olarak ilgilidir. Şöyle ki, iki karikatür doğrudan ağaç sevgisine yöneliktir. Bu genelde sevgi, özelde tabiat sevgisi, ağaç sevgisi evrensel değerine bizi götürür. Diğer dört karikatür ise tabiatı korumak üzerinedir. Bu karikatürler ise yine sevgi evrensel değerini hatırlattığı gibi, tabiat ve tabiatı koruma uygarlığa ilişkin bir kaygı olduğundan öğrenciyi uygarlık evrensel değerine de götürür. Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin başka bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

4. “Atatürk”

Ders kitabında 2. tema olan (Eski adıyla ünite) Atatürkçülük temasının 1. metni olan bu metnin alt teması Atatürk’tür. ‘Atatürk’ başlığını taşıyan bu metnin türü şiirdir. Bu şiirde, yukarıda bir evrensel değer olarak tanımladığımız uygarlık evrensel değerine yönelik bazı tespitler yapmamız mümkündür. Örneğin şiirde geçen

“Alıp ele yeni baştan vatani,
Kurmayı öğretti bize Atatürk”³⁷¹

mısraları doğrudan ‘uygarlık’ evrensel değerine yönelik ifadelerdir. Bir başka mısradan

“Kafayı daima ilme, fene,

³⁶⁹ Millî Eğitim Bakanlığı, Editör: Murat ÖZBAY, *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 22

³⁷⁰ Söz konusu karikatürler için bkz; *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 21-22-23

³⁷¹ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 26

yormayı öğretti bize Atatürk”³⁷²

derken de ‘uygarlık’ evrensel değeri içerisinde bir alt birim olarak yukarıda andığımız bilim ve bilimsel düşünceye gönderme yapılmaktadır. Yine bu satırların ardından devam eden mısralar aynı evrensel değer çevresinde bilim ve bilimsel düşünceye ilişkin mısralardır:

“Bilimin ışığı açarken yolu,

bilgiyle ışıdı şu Anadolu”³⁷³

“Bilimde, teknikte kalmadık geri,

Harcadık emeği, akıttık teri,

Cehalet denilen paslı çemberi,

Kırmayı öğretti bize Atatürk”³⁷⁴

Şiirin başka mısraları ise şöyledir:

“Sevgiyle öksüzü, yetimi, dulu,

Sarmayı öğretti bize Atatürk.”³⁷⁵

Bu mısralarda ise hiçbir ayırım gözetmeden tüm insanları eşit bir şekilde kucaklamalıyız yani ‘eşitlik’ ve ‘her birey değerlidir’ evrensel değerine vurgu yapılmaktadır.

“Yollar yapılırken ovaya, dağa,

kalkındı ülkemiz baştan ayağa,

En önde koşarak gelecek çağa

Girmeyi öğretti bize Atatürk”³⁷⁶

mısralarında ise yine evrensel bir değer olarak ‘uygarlık’ bilinci aşılacaktır.

Bu şiirin bulunduğu sayfalardaki resimler ise evrensel değerler açısından oldukça isabetli seçilmiş resimlerdir.³⁷⁷ Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde etme ihtimali dışında başka bir çok kazanımı elde edeceği bir gerçektir. Bunlardan birisi Ulu Önder Mustafa Kemal’e olan sevgidir.

³⁷² *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 26

³⁷³ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 26

³⁷⁴ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 27

³⁷⁵ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 26

³⁷⁶ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 27

³⁷⁷ Resimler için bkz; *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 26- 27

5. “Atatürk ve Sanat”

Ders kitabında 2. tema olan (Eski adıyla ünite) Atatürkçülük temasının 2. metni olan bu metnin alt teması Atatürk’te Sanat ve İnsan Sevgisidir. Deneme türünde olan bu metin bir evrensel değere yönelik olmaktan ziyade Atatürk’ü anlatan, onun sanata, sanatçıya verdiği önemi dile getiren bir metindir. Bu metni okuyan öğrenci doğrudan evrensel değere ilişkin herhangi bir kazanım elde edemez belki ama bu metin sayesinde sanata ve sanatçıya niçin değer verilmesi gerektiğini anlayabilir. Özellikle bir Türk büyüğü üzerinden anlatılan böylesi bir değeri daha da önemseyebilir. Dahası, ‘Atatürk ve Sanat’ metninde anlatıldığı üzere, bazı sanat adamlarının devleti temsil eden mebusluklar ve büyükelçilikler gibi görevlerle onure edilmesi, Avrupa’ya sanat eğitimi için öğrenciler gönderilmesi henüz savaştan yeni çıkmış bir devletin sanata yönelmesi, hemen sanatsal faaliyetlere girişmesi açısından kayda değerdir.

Tüm bunları okuyan öğrenci sanata verilen değerini önemini anlayabilir. Bu bağlamda bu metin, sanat ve sanatçıya verdiği değer itibarıyla uygarlık evrensel değerini öğrenciye kazandırmaya ilişkin bir metindir. Nitekim metin içerisinde de sıkça uygarlık vurgusu yapılmaktadır. Örneğin; metinde geçen şu cümlelerdeki uygarlık vurgusu dikkate değerdir. “Atatürk, sanatın, uygar toplumlardaki can alıcı önemini çok iyi kavramış, özlediği uygar Türkiye’nin oluşturulmasında sanata saygıyı baş şartların biri bellemiştir. Aynı zamanda sanatı, bu uygarlık savaşında en etkin, kalpten kalbe giden en sıcak, en dolaysız, en sağlıklı araç saymıştır. (...) bir dediği iki edilmeyen bu millî kurtarıcının bütün bunları yaparken pusulası hiçbir zaman kendi özel zevki değil-asla değil- uygar Batı toplumunun ölçüleri idi.”³⁷⁸

6. “Atatürk ve Türk Tiyatrosu”

Ders kitabında 2. tema olan (Eski adıyla ünite) Atatürkçülük temasının 3. metni olan bu metnin alt teması ‘Atatürk’ün Türk Tiyatrosuna Verdiği Önem’dir. “Atatürk ve Türk Tiyatrosu” adlı metin, Atatürk ile Muhsin Ertuğrul arasında geçen bir anıyı anlatır. Bu metin, Atatürk’ün sanata ve sanatçıya verdiği değeri göstermek açısından dikkate değer bir metindir. Metinde geçen “Atatürk, bir yıl önce tarihi sözleriyle şeref verdiği bu sanatın gönülleri tok çocuklarını bir akşam sofrasında konukluyor, onlarla uzun

³⁷⁸ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7, s. 28- 29*

saatler oturup meslekleri, sanatları üzerine konuşuyor”³⁷⁹ cümlesi bunu kanıtlayan güzel bir cümledir.

Bu anlamda ‘Atatürk ve Türk Tiyatrosu’ başlıklı metin doğrudan bir evrensel değere yönelik değildir ama Atatürk’ün sanata sanatçıya verdiği önemi göstermesi ve öğrenciyi uygarlık evrensel değerinin bir alt başlığı olan sanata yönlendirmesi açısından verimli bir metin olduğu söylenebilir.

‘Atatürk ve Türk Tiyatrosu’ metninden sonra Öğretmen Kılavuz Kitabında, öğretmenden öğrenciyeye şöyle bir soru sorması istenmiştir: “Sanat, dünya barışına ne gibi katkılar sağlayabilir?”³⁸⁰ Böylesi bir soru evrensel değerle pek de ilgisi olmayan bir metinde öğrenciyeye evrensel değerlere ilişkin bir kazanım vermeye çalışıldığının göstergesidir. Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin başka bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

7. “Türk Dili”

Ders kitabında 2. tema olan (Eski adıyla ünite) Atatürkçülük temasının 4. metni olan bu metnin alt teması ‘Atatürk’ün Türk Diline Verdiği Önem’dir. Türk Dili başlıklı, türü makale olan bu metin, metnin başlığından da anlaşılacağı gibi evrensel bir değere yönelik olmaktan daha çok, bir araç olarak Türk dilini tanımlar, milliyetin belirgin niteliklerinden birisinin de dil olduğunu, Türk dilinin, Türk milletini meydana getiren unsurların başında geldiğini belirtir. Bu bağlamda Türk Dili başlıklı bu metin dilin, uygarlığın bir parçası olduğunu ifade etmesi açısından dolaylı olarak da olsa uygarlık bilincine vurgu yapan, uygarlığı önemli bir değer olarak kabul eden bir metindir. Bunun dışında metinde evrensel değerlere ilişkin bir çıkarım yapmak yersiz olacaktır. Nitekim metnin amacı başlığında zaten gizlidir. Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin başka bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

³⁷⁹ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7, s. 30*

³⁸⁰ *Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı İlköğretim 7, s. 119*

8. “Bilmece”

Ders kitabında 3. tema olan (Eski adıyla ünite) ‘Kavramlar ve Çağrışımlar’ temasının 1. metni olan bu metnin alt temasının öğretmen kılavuz kitabında bilmece olduğu yazılıdır. Türü tiyatro olan Bilmece başlıklı bu metinde bir takım temel kavram ve çağrışımlar öğrenciye aktarılmaya çalışılmıştır. Metin bir Hacivat-Karagöz oyunudur. Metinde Hacivat ile Karagöz iddialaşarak birbirlerine bilmece sorarlar. Burada öğrenciye nesne bilgisi vermek amaçlanmıştır. Kitap yazarları, bir Hacivat-Karagöz oyunu seçerek bunu öğrenci için daha zevkli kılmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda metin herhangi bir evrensel değere yönelik değildir. Nitekim yukarıda saydığımız evrensel değerlerden herhangi birini de barındırmamaktadır.

Bu değil de başka bir Hacivat-Karagöz metnin de mutlaka sevgi, ahlâklı olmak, adaletli davranmak gibi evrensel değerleri mutlaka bulabiliriz ama bu metin, ders kitabının 3. teması olan Kavramlar ve Çağrışımlar temasına göre seçildiği için böylesi bir Hacivat-Karagöz metni, kitaptaki tema doğrultusunda tercih edilmiştir. Dolayısıyla kavramlar ve çağrışımlar temasındaki metinlerde doğrudan evrensel değere ilişkin bir ifade bulamayabiliriz.

9. “Hayata Açılan Kapılar”

Ders kitabında 3. tema olan (Eski adıyla ünite) Kavramlar ve Çağrışımlar temasının 2. metni olan bu metnin alt teması estetik zevktir. ‘Hayata Açılan Kapılar’ başlıklı metin, kapının kelime anlamından yola çıkarak bir nesne olarak kapının çağrışımlarını öğrenciye anlatır. Ardından bir eşya olarak kapının tarihsel süreç içerisindeki işlevlerini öğrenciye aktarır. “Ev sahibinin nereden geldiğini, mesleğini ve ekonomik durumunu yansıtır kapı tokmaklarındaki ayrıntılar. Tokmalarda çoğunlukla el şeklinin tercih edilmesi, insan elinin bol kazanç ve bereketi temsil etmesi inanışına dayanır.”³⁸¹ ‘Hayata Açılan Kapılar’ metninden yaptığımız bu alıntıdan da anlayacağımız üzere bu metinde kapının manevi karşılığı ve soyut anlam katmanları da öğrenciye aktarılmaya çalışılmıştır.

‘Hayata Açılan Kapılar’ adlı metindeki bazı paragraflar çok belirgin olmamakla birlikte dolaylı da olsa evrensel değerlere yönelik bir özellik arz eder. Örneğin,

³⁸¹ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 42

“Gelenleri sorgusuz sualsiz kabul ettiğimiz, başkalarına güvenip kapılarımızı hiç kilitlemediğimiz günler geride kaldı.”³⁸² Mısralarını okuyan öğrenci ahlâklı olmanın insanların birbirine olan güvenlerini arttıracaklarını anlayacaktır.

Yukarıda çalışmamızın ikinci bölümünde adaletin, karşılıklı güven duygusu ile bağlantılı olduğunu söylemiştik. Ayrıca adaletin bir tanımının “herkesin karşısındakinin adaletli olduğuna güvenmesi”³⁸³ olduğunu söylemiştik Dolayısıyla ‘ahlâklılık’, ‘kendine yapılmasını istemediğin davranışı başkasına yapmamak’ ve ‘adalet’ evrensel değerlerini içselleştirme açısından bu metin işlevsel bir özelliğe sahiptir diyebiliriz.

“Soğuk ama güvenli bir zırhın arkasında, sıcak sohbetlerimiz de ‘kilitleniyor’. Dökme demirden kilit ve anahtarları, kapı eşiklerini, belli belirsiz bir çocukluk anısı olarak da olsa hatırlayacak mı yeni gelen nesil? Anadolu şehirlerinde, büyük şehirlerin ücra semtlerinde, hayatın aktığı yerdir kapı eşikleri.”³⁸⁴ Öğrenci bu geçmişe yönelik özlem dolu mısralardan, geçmişe dair bir takım ipuçları bulmakla kalmayacak aynı zamanda mazinin sıcaklığını duyumsayacaktır. Bu duyumsama, içerisinde insan sevgisini, barışı, uygarlığı barındırır. Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin başka bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

Bu metin, edebî açıdan önemli bir metindir. Belli bir üslûbu yakalamış olan bu metin öğrencide okuma zevkini geliştirebilir. Tek düzelikten uzak, sanatlı söyleyişleri, güzel benzetmeleri içerisinde barındıran bir metindir. (Örnek cümle için yukarıda metinden alıntıladığımız cümlelere bakılabilir.) Bu açıdan günlük dilin üstünde bir metin olduğu muhakkaktır. Hatta bu metin için ortalamanın üzerinde bir dil tutturmuştur diyebiliriz. Bu açıdan, ‘Hayata Açılan Kapılar’ adlı metin bundan önce incelediğimiz ve bundan sonra inceleyeceğimiz, birkaç metinle oldukça zıt özellikler gösterir. Örneğin, yukarıda incelediğimiz ‘Yolcu Konmaz Oteli’ adlı metnin 7. sınıf öğrencisi için düzey altı bir metin olduğunu söylemiştik. Bu açıdan ‘Hayata Açılan Kapılar’ adlı metin seviye itibarıyla ‘Yolcu Konmaz Oteli’ adlı metnin hemen hemen zıttı özellikler gösterir. Bu çelişkiyi kitap yazarlarının farklılığına, komisyonun metin seçiminde

³⁸² *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 42

³⁸³ AKARSU, s. 84

³⁸⁴ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 42

ortalama bir ölçüt belirleyememesine, ortalama bir yaklaşım tutturamamasına bağlayabiliriz.

10. “İyimserlik Kötümserlik”

Ders kitabında 3. tema olan (Eski adıyla ünite) ‘Kavramlar ve Çağrışımlar’ temasının 3. metni olan bu metnin alt teması zıtlıklardır. Tür itibariyle söyleşi olan ‘İyimserlik Kötümserlik’ adlı metin, bütünüyle evrensel değerlere yönelik, evrensel değerleri besleyen bir metindir. Metinde iyimserlik ve kötümserlik iki tip insan modeli üzerinden anlatılır. Bu iki insan modelini “beraber yaşadıkları kimselere hayatı hoş hale getirenler bir de beraber yaşadıkları insanlara hayatı zehir edenler”³⁸⁵ diye belirlemektedir.

Yazar iyimser insanı “gece içinde parlayan yıldızlar gibi, ışık veren noktasını bulup ertesi güne o noktadan bakmayı tercih ederler.”³⁸⁶ diyerek yıldızlara benzetir. Kötümser insanı ise, “güneşte bile kara lekeler bulan”³⁸⁷ bireyler olarak tanımlar. Bu mısralarda da görüldüğü üzere ‘İyimserlik Kötümserlik’ adlı metnin tamamında hayatı sevmek, insanları sevmek fikri verilmeye çalışılarak bir evrensel değer olan sevgi verilmeye çalışılmıştır.

“Güldüm, yaşadım, sevdim” kelimelerini metinde adeta bir slogan gibi kullanan yazar sevgiyi metinde başat bir değer olarak ortaya koyar. Yazar ‘İyimserlik Kötümserlik’ adlı metinde “beş on dakikayı tesadüfen hoş geçirmek”ten bahsederek küçük mutluluklara, “keyifle söylenmiş bir şarkıyı dinlemiş olmak”tan bahsederek ruhun gıdası olan müziğin evrenselliğine, “güzel bir tabloyu seyretmek”ten bahsederek sanatın evrensel bir değer olduğuna, “gerçekten lâıyk olanlara ufak bir yardımda bulunmak”tan ve “bir çocuğun masum üzüntüsünü gidermek”ten bahsederek yardım ve dayanışmayı, ‘her birey değerlidir’ evrensel değerine, “tabiatın harikuladeliğine hayran kalmak”tan bahsederek içinde yaşadığımız çevreyi temiz tutmaya, yani genel anlamıyla ‘uygarlık’ evrensel değerine gönderme yapar.³⁸⁸

³⁸⁵ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 44

³⁸⁶ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 44

³⁸⁷ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 44

³⁸⁸ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 46

Sonuç itibariyle bu metin evrensel değerleri öğrenciye kazandırma noktasında yeterli ve yararlı bir metindir denebilir.

11. “Anadolu’nun Cirit Oyunları”

Ders kitabında 4. tema olan (Eski adıyla ünite) Milî Kültür temasının 1. metni olan bu metnin alt teması oyun-sporudur. Tür olarak söyleşi metni olan bu metin belki ilk bakışta edebiyata uzak gibi görülebilir ama edebiyat salt roman, hikâyeden veya salt kurmacadan ibaret değildir. Öğrenciye böylesi millî kültür öğeleriyle uygarlığa dair bilgiler daha çok sosyal bilgiler dersi aracılığıyla verilmektedir. Bu metinde, salt bilgiye dayalı bir metin olduğu için daha çok sosyal bilgiler kitaplarına girecek bir metindir. Türkçe dersinde daha sanatkârane söyleyişlerle edebiyat merkezli anlatımları ustaca kullanan metinler seçilerek öğrenciye böylesi millî kültür unsurları aktarılmalıdır.

‘Anadolu’nun Cirit Oyunları’ adlı metin bütünüyle tanımsal ve terimsel öğelerle dolu bir metindir. ‘Eğer Anadolu’nun Cirit Oyunları adlı metin yerine, türü ne olursa olsun edebiyatın kendine özgü diliyle bu konuyu anlatan bir metin tercih edilseydi bu kadar tanıtıcı, bilgileri bu kadar yoğun olarak barındıran bir metin bulunabilir miydi?’ gibi bir soru akıllara gelebilir. Ama edebiyatın amacının tanıtmak ve bilgilendirmek olmadığını çalışmamızın birinci ve ikinci bölümlerinde yeri geldikçe dile getirmeye çalıştık. Edebiyatın görevi bir nesneyi, bir olguyu tanıtarak onun hakkında bilgi vermek değildir. Edebiyat böylesi bilgileri içselleştirerek aktarır, eğer bilgi verecekse bile bu bilgi haber vermek anlamındaki bilgi değildir. Varolan haberin yorumudur edebiyat. Bu anlamda bu daha etkin bir anlatım tarzıdır. Okuyucu/öğrenci edebî metin sayesinde “İnsanı insan yapan, güzelliği, acıyı, sevinci kuru bir bilgi olarak değil, içeride, gönülde duyabilmektedir. Bu duyguyu, hissediş de ancak iyi sanat ürünleri, yazınsal ürünler kazandırabilir. Öğrenmek deyince daha çok bir yazarın doğum ve ölüm tarihi; Kızılırmak’ın uzunluğu, Osmanlı’nın ya da Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş tarihini bellekte tutmak”³⁸⁹ anlaşılır. Nitekim ‘Anadolu’nun Cirit Oyunları’ gibi metinlerde, temaya ait terimsel bilgileri mutlaka metin içinde vermek zorunda değildir. Böylesi teorik bilgiler, kitapta metnin peşi sıra gelen etkinlikler aracılığıyla da öğrenciye

³⁸⁹ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 63

verilebilir. Çünkü sınıf ortamında okutulan bir metnin, “stoklanacak bir bilgi aracı olarak görülmemesi gerekir.”³⁹⁰

Bu metinde cirit oyunlarının ortaya çıkışı, tarihsel gelişimi, oyunlarda kullanılan materyaller, oyunun oynanış şekli hakkında bilgi verildikten sonra, metnin sonuna doğru bu oyunun unutulmaması, yitip gitmemesi için bir takım temennilerde bulunulur. Bu bağlamda bu metin, Türk kültürüne özgü bir değeri tanıtmaktadır. Böylesi kültürel unsurlar uygarlığı oluşturan bir bütünün parçalarıdır. Kültür de uygarlığın bir parçası sayılırsa bu açıdan metinde, uygarlık evrensel değerine yönelik olarak dolaylı da olsa bir vurgudan bahsedilebilir.

Sonuç itibariyle ‘Anadolu’nun Cirit Oyunları’ metni doğrudan herhangi bir evrensel değere yönelik değildir. Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin başka bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

12. “Karada Yüzen Donanma”

‘Karada Yüzen Donanma’ adlı metnin türü hikâyedir. Ders kitabında 4. tema olan (Eski adıyla ünite) Millî Kültür temasının 2. metni olan bu metnin alt teması Türk Büyükleri’dir. Metinde İstanbul’un Fethi kısaca öykü şeklinde, 7. sınıf öğrencilerinin seviyelerine uygun olarak anlatılmaktadır. Tarihî açıdan büyük bir önem arz eden tarihî bir olay anlatılmakla birlikte azim, azimli olmak, beyin gücü, kararlılık, başarı ve başarının sırrı gibi kişilik özellikleri öğrenciye aktarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda metinde geçen şu sözler dikkate değer, önemli sözlerdir: “Fakat genç padişah hiçbir imkânsızlığa teslim olmak istemiyordu. Aradığı çare, çaresizlikten çıkacaktı.(...) İmkânın sınırını görmek için imkânsız denemek lazım.(...) ‘Normal insanlar’ hayatı en kolay taraflarıyla yaşamaya çalışırlar. (...) Tarihe şan verenler ‘imkânsızlıklar karşısında’ pes etmeyenlerdir.”³⁹¹

Bunun yanında ‘Karada Yüzen Donanma’ adlı metin tarihi bir metin olduğundan dolayı öğrenci için tarih dersini zevkli kılmaya yardımcı olması açısından güçlü bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda ‘Karada Yüzen Donanma’ adlı metin sosyal bilimler ile edebiyatın işteş olduğunun iyi bir göstergesidir.

³⁹⁰ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 97

³⁹¹ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 54–55

Metin yukarıda da belirttiğimiz gibi tarihî bir metindir. Bu metnin yazarı Yavuz Bahadıroğlu'dur. Bahadıroğlu hakkında edebiyat kaynaklarında hiçbir bilgiye rastlamamış bulunmaktayız. Yazara ilişkin bir takım bilgileri internet aracılığıyla bulabildik. Yüzlerce romanı olan yazarın, ülkenin çeşitli yerlerinde binlerce konferans verdiği³⁹² bu bilgiler arasındadır. Fakat adı geçen yazarın, yüzlerce roman kaleme almasına rağmen Türkiye'de edebiyat eleştirmenleri ve akademisyenler tarafından kaleme alınan roman inceleme kitaplarında, hiçbir romanının incelemeye tabi tutulmaması, Bahadıroğlu'nun edebiyatımızda ne kadar etkili bir isim olduğuna işarettir. Bu araştırma esnasında ayrıca Behçet Necatigil'in 'Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü' ve İhsan Işık'ın tam 3218 şahsiyete yer verdiği Türkiye 'Yazarlar Ansiklopedisi' gibi ansiklopedik türden eserler de kontrol edilmiş ve bu yazara dair hiçbir bilgi bulunamamıştır. Bu tespit yazarın edebî kalitesine dair bir ipucu verdiği gibi aynı zamanda, 7. sınıf Türkçe ders kitabı yazarlarının metin seçiminde ne kadar titiz davrandıklarını gösteren hususlardan sadece bir tanesidir. Oysa Feridun Fazıl Tülbentçi, Tarık Buğra, Ömer Seyfettin gibi yazarlarımızın millî değerlere yönelik tarihî eserler kaleme aldıklarını biliyoruz. Bu yazarların kaleme aldıkları metinler edebî açıdan son derece iyi eserler olup, bunu kitap yazarlarının dikkate alması gerekirdi diye düşünüyoruz. Çünkü bir Türkçe ders kitabı yazarının, edebiyat eğitimcisinin, "her seviyedeki faaliyetinde temel hareket noktası ve hemen hemen biricik objesi edebî eser yani edebî metindir. Edebî eserden soyutlanmış bir edebiyat eğitimi düşünülemez. Bir başka söyleyişle, edebî eserin ihmal edildiği"³⁹³ bir Türkçe ders kitabı kuru bir bilgiye dönüşme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

'Karada Yüzen Donanma' metni doğrudan herhangi bir evrensel değere yönelik değildir. Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

13. "Bozkırım Tezenesi"

Ders kitabında 4. tema olan (Eski adıyla ünite) Millî Kültür temasının 3. metni olan bu metnin alt teması Türk Müziğidir. Metin Türk halk müziği geleneği içerisinde büyük bir öneme sahip olan telli çalgılar üzerine yazılmış bir metindir. Yazar "Orta

³⁹² http://tr.wikipedia.org/wiki/Yavuz_Bahadıroğlu (Erişim: 15.04.2008)

³⁹³ İsmail ÇETİŞLİ, " 'Edebiyat Eğitimi'nde 'Edebî Metin'in Yeri ve Anlamı", *Millî Eğitim Dergisi Edebiyat Eğitimi ve Öğretimi Özel Sayısı*, S. 169, Ankara, 2006, s. 79

Asya steplerinden kalkıp at sırtında Anadolu bozkırlarına ulaştığımız gün, yeni yurdumuzu onunla selamladık.”³⁹⁴ diye başladığı metinde, bu cümlede olduğu gibi genel anlamıyla telli çalgıların, Türkler için sahip olduğu sosyokültürel değere vurgu yapmaktadır. ‘Bozkırın Tezenesi’ adlı metin günümüzün ünlü bir saz şairi olan Neşet Ertaş’ı tanıtarak devam eder.

‘Bozkırın Tezenesi’ adlı metin evrensel değerlere ilişkin bir metin değildir. Zaten metnin gerek başlığından gerekse öğretmen kılavuz kitabında belirtilmiş olan ana teması ve alt temasından bunu rahatlıkla anlayabiliriz. Fakat metin, dolaylı yollardan da olsa evrensel değerlere ilişkin bir iki cümlelik ifade barındırmaktadır. Bunlardan ilki “Yunus Emre gönüller onardı dilinde hakkın sözü, elinde çeşte kopuzla”³⁹⁵ cümlesidir. Burada Türk halk edebiyatında büyük bir öneme sahip olan Yunus Emre’nin insancıl kişiliğine vurgu yapılmaktadır. Öğretmen bu cümle bağlamında, yüzlerce yıl öncesinden, “ahlâk anlayışını, tasavvuftan gelen bilgilere bu dünyada insanca yaşamının temel ilkelerini ekleyerek”³⁹⁶ oluşturan Yunus Emre gibi önemli bir şahsiyetin, bu topraklarda yaşadığını söyleyebilir. Yunus Emre’nin şiirlerinden örnekler okuyarak, onun şiirlerinin, ‘her birey değerlidir’, ‘sevgi’, ‘ahlâklılık’, ‘kendine yapılmasını istemediğin davranışı başkasına yapmamak’, ‘insan hakları’ gibi evrensel değerlerin birçoğunu barındırdığını öğrenciye aktarabilir. Evrensel değeri/değerleri barındıran ikinci cümle ise “Pir Sultan Abdal, Hakk’ı ve hakikati haykırdı elinde sazı ile asırlardır...”³⁹⁷ ifadesidir. Bu ifade ise öğrencilere ‘eşitlik’, ‘adalet’, ‘insan hakları’ gibi evrensel değerleri hatırlatır. Bu evrensel değerlerin Pir Sultan’ın kişiliğinde anlam bulduğunu öğrenci kavrar, bu kavramların Pir Sultan’da özel karşılıkları olduğunu öğretmenin yönlendirme ve bilgilendirmeleri sayesinde anlayabilir.

Bu anlamda ders kitabının ve öğretmen kılavuz kitabının etkinlikler kısmında ana metinlere ek olarak sunulan yardımcı metinlerin veya ‘Derse Hazırlık İçin Kaynak’ başlığı altında sunulan edebî metinlere Yunus’tan ve Pir Sultan’dan örnek verilmemesi kitabın eksikliklerinden biridir. Çünkü metin içerisinde geçen Yunus Emre, Pir Sultan Abdal ve daha da önemlisi ‘Bozkırın Tezenesi’ adlı metinde tanıtımına büyük bir yer ayrılan Neşet Ertaş gibi ozanlardan yukarıda saydığımız evrensel değerleri de içinde

³⁹⁴ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 56

³⁹⁵ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 56

³⁹⁶ Erman ARTUN, *Dini-Tasavvufî Halk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, 2002, Ankara, s. 143

³⁹⁷ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 56

barındıran birer örnek metin alınarak bu evrensel değerler öğrenciye çok daha etkili bir şekilde verilebilirdi. Böylesi bir örneklendirme, evrensel değer olarak yukarıda saydığımız bir takım değerlerin yüzyıllardır bizim sanatçılarımız tarafından işlendiğinin bir delili olarak kitapta yer almış olacaktı. Böylece öğrenci, kitap boyunca zaman zaman sözü edilen evrensel değerleri, Yunus ve Pir Sultan gibi ozanların dilinden okumuş olacaktı. Böylesi okuma, evrensel değerlerin öğrenci tarafından içselleştirme sürecini de hızlandıracaktı. Bu anlamda ‘Bozkırın Tezenesi’ adlı metinde değil ama temanın işlenişinde kusurlar bulunmaktadır.

Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin başka bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

14. “Susayan Konya”

Ders kitabında 5. tema olan (Eski adıyla ünite) ‘Doğa ve Evren’ temasının 1. metni olan bu metnin alt teması ‘Susayan Konya’dır.

‘Susayan Konya’ metni, yazarın Konya Kapalı Havzasında yapılan bir proje faaliyeti kapsamında bölgeye yaptığı geziden kesitler sunmaktadır. Yazar sırasıyla Tuz Gölü, Obruk Han, Kemerli Kapı, Karapınar, Acıgöl, Meke Krater Gölü gibi turistik doğa güzelliklerini okuyucuya anlatmaktadır. ‘Susayan Konya’ başlıklı bu metnin öğretmen kılavuz kitabında gezi yazısı olduğu belirtilmiştir.³⁹⁸ Metin bir sosyal bilgiler kitabında yer alan bir metin değil de Türkçe kitabında yer alan bir metin olduğu için ağırlıklı olarak edebiyat eksenli bir anlatı olması gerektiği kanısındayız. Fakat bu metnin tam olarak konuya hangi açıdan yaklaştığını kestirmekte güçlük çektik. Örneğin kitabın bir yerinde Tanpınar’dan Konya ile ilgili olarak bir alıntı yapan yazar, “Hava kararmaya başlamıştı ve biz Konya merkeze doğru ilerliyorduk. Şarkılar eşliğinde Mevleviler diyarı Konya’ya vardığımızda, 350 kilometre yol almış olmanın yorgunluğu kendini iyiden iyiye belli etmeye başlamıştı. Kentin girişinde Mevlâna herkesi olduğu gibi bizleri de; ‘Gel, gel; ne olursan ol, yine gel’ sözleriyle karşılıyordu.”³⁹⁹ gibi cümlelerle de yer yer edebî bir üslupla konuya yaklaşırken, bazen de bir coğrafya kitabının salt teorik bilgilerini, yine bir coğrafya kitabı üslubu ile ardı ardına vermekten

³⁹⁸ *Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı İlköğretim 7*, s. 203

³⁹⁹ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 63

geri durmaz. “Konya Havza’sının ekonomisi temel olarak tarıma dayanır. Türkiye’nin tahıl ambarı olarak bilinen Havza’da şeker pancarı üretimi önemli bir yer tutar. Buna ek olarak hayvancılık da yaygın olarak yapılır. Ayrıca Tuz Gölü çevresinde yılda 750 000 ton tuz üretilmektedir. Bu da Türkiye’nin toplam tuz üretiminin % 55’i demektir.”⁴⁰⁰ Böylesi teorik bilgiler her şeyden önce bir edebî metnin kendisine zarar verir. Bu, teorik bilgiye veyahut bilimsel bilgiye yapılan bir eleştiriden ziyade yazarın metin içerisinde bir üslup arayışı içinde olduğunun, bazen da neyi nasıl anlatacağını unuttuğuna yapılan bir eleştiridir.

Türkçe dersinin amacı Türk dilinin; dinleme, okuma, konuşma ve yazma gibi temel becerilerini kazandırmaktır.⁴⁰¹ Bu temel beceriler ise öğrencilere en iyi bir şekilde, Türk dilini kullanan, Türk dili ile eserler kaleme alan seçkin edebiyat metinleri aracılığıyla kazandırılır. Dolayısıyla bir Türkçe ders kitabındaki metinlerin, bu temel beceriler göz önüne alınarak hazırlanması gerekir. Edebiyatın görevi bir nesneyi, bir olguyu tanıtarak onun hakkında bilgi vermek değildir. Edebiyat böylesi bilgileri içselleştirerek aktarır, eğer bilgi verecekse bile bu bilgi, haberdar etmek anlamındaki bilgi değildir. Mutlaka “böyle bir bilgi aktarımı da gerekli olabilir, ama bu, başka bir dersin başka bir çalışmanın içinde yer almalıdır.”⁴⁰² Nitekim öğrenci ‘Susayan Konya’ başlıklı metindeki bilgileri zaten bir sosyal bilgiler kitabı aracılığıyla edinmiştir/edinecektir. Ayrıca Türkçe dersindeki edebî metinlerin görevi “ ‘Olmayı öğrenmek’; ön yargılardan uzak, doğruya doğru, yanlışa yanlışı diyebilen, yanlışını da gözlemleyebilen bir ufku, bakış açısını”⁴⁰³ kazandırmaktır.

Yazar metindeki bu tutarsızlığı bilinçli mi yapmıştır bilmiyoruz. Okuyucu da bunu bilinçli olarak görmeyebilir. Ama sözel zekâsı biraz gelişkin bir öğrenci dahi öğretmenin de yönlendirmesiyle ‘Susayan Konya’ metnindeki bu üslup değişkenliğini, Türkçe kitabındaki bu coğrafya bilgisine kaçan üslubu kolaylıkla fark edebilir. Ama önemli olan metindeki bu tutarsızlığın neye mâlolduğudur. Dolayısıyla yukarıda ‘Anadolu’nun Cirit Oyunları’ metninde karşılaştığımız yazınsal sorunların aynısı bu metin için de geçerlidir. Burada metnin yazarını üslup arayışı olan, kalemi

⁴⁰⁰ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 65

⁴⁰¹ Temel beceriler için bkz: Sedat SEVER, *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*, Anı Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 11–24

⁴⁰² UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 66

⁴⁰³ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 64

olgunlaşmamış bir yazar olarak eleştirip geçebiliriz. Ama metni okuyucunun/öğrencinin önüne koyan, kitaba alan uzmanlarımızın, yazarlarımızın böylesi metinleri seçim noktasında daha dikkatli olmaları gerektiği kanaatindeyiz.

Aslında genel olarak bakıldığında temanın kendisi de isim olarak zaten coğrafya bilgisi aktaracak metinlerden oluşacağı benziyor. Dolayısıyla bir noktadan sonra metin yazarlarını eleştirmenin gereksiz olduğu kanaatindeyiz. Çünkü 5. tema, adlandırma itibarıyla bir Türkçe kitabı hazırlama düşüncesinden uzaklaşmışçasına adlandırılmıştır. Bu bağlamda 5. temanın adı, daha edebiyat eksenli bir isimlendirme olabilirdi. Örneğin ‘şairler ve mekânlar’ yahut ‘edebiyatın mekânları’ türünden bir isimlendirmeye şehirleri veya doğayı tanıtan daha edebiyat eksenli metinler seçilebilirdi. Hatta Türk edebiyatı için böylesi bir başlığın altına doldurmak hiç de güç olmayacaktır. Çünkü Türk edebiyatı bu açıdan seçkin örneklerle doludur. Örneğin, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın ‘Beş Şehir’, Samiha Ayverdi’nin ‘İstanbul Geceleri’, Salah Bırsel’in ‘Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu’, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun ‘Gençlik ve Edebiyat Hatıraları’ gibi kitaplar edebiyatımızda doğa ve mekân eksenli en seçkin yapıtlardan sadece birkaçıdır.

Evrensel değerler açısından metne bakacak olduğumuzda yukarıda metinden yaptığımız alıntılardan da anlayacağımız gibi bu metin, yukarıda uygarlık evrensel değeri başlığı altında ele aldığımız çevre ve çevreyi koruma evrensel değerini başat bir değer olarak ele alan bir metindir. Yazar metinde Türkiye’nin en güzel doğa harikalarının olduğu bir bölgedeki çölleşmeden, kuraklıktan hareketle metnini kurarak öğrencilerdeki doğayı ve çevreyi koruma hassasiyetini geliştirmeye çalışıyor. Yazarın Konya Havzası gibi güzel bir yerin tabiatındaki çürümeyi ele alarak işleminde ise okuyucu da uyandırılmak istenen hassasiyetin en üst seviyede olması amacı güdülmüştür. “Bir gün buralarda gördüğümüz güzellikleri çocuklarımıza aktaramayacağımızı düşünmek bile korkutuyor bizi.”⁴⁰⁴ sözleriyle doğrudan geleceğin mirasçısı olan öğrenciyi metne muhatap kılan ve öğrencideki hassasiyeti tetikleyen bir cümle oluyor. Ayrıca ‘Susayan Konya’ metninin etkinliklerinin ardından ‘Derse Hazırlık İçin Kaynak’ başlığı altında öğrenciye sunulan üç metin de yine bu bağlamda öğrenciye sözü edilen değeri kazandırmaya yönelik farklı metin örnekleridir. ‘Susayan Konya’ başlıklı metin, bir takım üslup hatalarına rağmen bir evrensel değer olarak

---

⁴⁰⁴ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7, s. 67*

‘çevre ve çevrenin korunması bilincini’ öğrenciye aktarmada başarılı bir metindir denebilir.

Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin başka bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

15. “Deniz Hasreti”

Ömer Bedrettin Uşaklı’ya ait şiir türündeki bu metin, ders kitabında 5. tema olan (Eski adıyla ünite) Doğa ve Evren temasının 2. metnidir. Bu metnin alt teması deniz sevgisidir.

Deniz Hasreti adlı metin tabiat sevgisinden başka herhangi bir değeri öğrenciye kazandırdığını söylemek zorlama bir tespitten başka bir şey olmaz. Doğa ve evren sevgisini eğer sevgi evrensel değeri başlığı altında ele alacak olursak bu bağlamda ‘Deniz Hasreti’ adlı metnin, deniz kentinde yetişen bir çocuğa, denize farklı bir gözle bakmasını öğretecek iken denizi görmemiş, denize uzak şehirlerdeki öğrencilere ise denize merak sardıracaktır. Şairin “Gözümde bir damla su deniz olup taşıyor.”⁴⁰⁵ gibi mısralarla kendisini denizle bütünleştirdiği bu metinde, öğrenci de bir anlamda denizin dost dalgalarını duyumsayacaktır. Kitabı hazırlayanların, ders esnasında öğretmenin öğrencilere okuması için öğretmen kılavuz kitabına yerleştirdikleri Arif Nihat Asya’ya ait ‘Kayık’ başlıklı şiir, ‘Deniz Hasreti’ adlı şiiri okumaya, anlamaya yardım edecek güçlü, güzel bir metin örneğidir.

Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımı/kazanımları elde etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin başka bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

16. “Son Kuşlar”

Ders kitabında 5. tema olan (Eski adıyla ünite) ‘Doğa ve Evren’ temasının 4. metni olan bu metnin alt teması Canlılardır. ‘Son Kuşlar’ adlı metnin türü hikâyedir. Hikâyenin yazarı Sait Faik’tir. Metinde belli başlı bir olay yoktur. Bu anlamda modern tarzda bir hikâyedir denebilir. Nitekim Fethi Naci, Sait Faik’in modernliğine vurgu

⁴⁰⁵ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7, s. 68*

yaparak onu, “Türk hikâyeciliğini bir çırpıda batı hikâyeciliği seviyesine çıkararak kişi”⁴⁰⁶ olarak tanımlar.

Hikâye birinci tekil şahıs ağzından anlatılmaktadır. Biz hikâyeyi bu kahramanımızın ağzından dinlemekteyiz. Bu kahraman nesli tükenen kuşları anlatmaktadır. Kuşlarla birlikte başka doğa unsurlarının da tükendiğini bize haber verir. Bu konularda oldukça hassas olan kahramanımız, duyarlılığını hikâyenin bir yerinde şöyle dile getirir: “Bir kuş cıvıltısı duysam kanım donuyor, yüreğim atmıyor. Hâlbuki sonbahar koca yemişleri, beyaz esmer bulutları, yakmayan güneşi, durgun maviliği, bol yeşili ile kuşlarla beraber olunca, insana sulh, şiir, edebiyat, resim, musiki, mesut insanlarla dolu, anlaşmış, açsız, hırssız bir dünya düşündürüyor.”⁴⁰⁷ Metinden yaptığımız alıntıda da anlayacağımız gibi kahramanımız tabiat ve evren konusunda oldukça hassas bir karaktere sahiptir. Bu hassasiyet bir kuş cıvıltısıyla kanı donan, yüreği duran bir hassasiyettir. Hikâyede kullanılan üslup sayesinde yazar, kahramanındaki bu hassasiyetin içtenliğini okuyucuya da duyurabiliyor. Yine bu alıntıda hikâyedeki kahramanımızın, tabiat sevgisiyle edebiyatı, müziği, resmi, insanların mutluluğunu birleştirip oradan hırsın ve açlığın, susuzluğun olmadığı, sadece mutluluğun olduğu bir dünya düşündüğünü görüyoruz. Bu, ‘barış’ ve ‘uygarlık’ evrensel değerine ilişkin bir ifade olarak hikâyede dikkatimizi çeken bir unsurdur.

Bu hikâyede evrensel değerlere ilişkin olarak öğrenci, ‘uygarlık’ evrensel değeri altında ele aldığımız doğayı sevme ve çevreyi koruma gibi bir değeri doğrudan kazanabilir. Mehmet Kaplan, bu çevre ve tabiat hassasiyetinin Sait Faik’in diğer hikâyelerinde de olduğunu söyler.⁴⁰⁸ ‘Son Kuşlar’ adlı hikâye, ‘eşitlik’, ‘insan hakları’, ‘sevgi’ gibi evrensel değerleri kazandırmaya da yöneliktir denebilir. Çünkü Sait Faik’in “hikâyelerini, hayat gibi zengin, karmaşık ve güzel yapan, bu sevgi dolu, derin, geniş, anlayışlı ve müsamahalı bakıştır.”⁴⁰⁹ Hilmi Uçan ise Sait Faik’i, bu sevgi ve içtenlik açısından Andre Gide’e benzetir.⁴¹⁰ Dahası Sait Faik için şöyle bir genelleme de

⁴⁰⁶ Fethi Naci, *Eleştiri Günlüğü 5 “Kıskanmak”*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 1998, s.77

⁴⁰⁷ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 73

⁴⁰⁸ Mehmet KAPLAN, *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997, s. 201

⁴⁰⁹ KAPLAN, *Hikâye Tahlilleri*, s. 203

⁴¹⁰ Hilmi UÇAN, “Modern Türk Öyküsünde Maupassant ve Çehov Uzantısı Ya da Bir Genellemenin Kırılmalılığı”, *Hece Dergisi Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*, Sayı 46–47, Ankara, 2000, s. 169

yapmaktan geri durmaz: Bir durumu, bir ân'ı en güzel anlatan hikâyecilerden birisi ise Sait Faiktir.⁴¹¹

Mehmet Kaplan, Sait Faik'in bu ve diğer hikâyeleriyle bağlantılı olarak; “çevreleri ile uyuşmayan insanlar tabiata açılırlar. Dağlarla, taşlarla konuşur, hayvanlarla dost olurlar. Karşılık görmeyen sevgi ve yalnızlık, insanları Tanrı'ya veya tabiata iter.”⁴¹² tespitinde bulunur. Kaplan, Sait Faik'in kuşları, balıkları, tabiatı işlemesini bu duyguya bağlar. Bu hikâyede Sait Faik nesli tükenen kuşları o kadar içtenlikle anlatmıştır ki nesli tükenen nesne bizzat Sait Faik'in kendisi olmuştur adeta. Bu bağlam da tematik olarak bu metinle aynı tema çerçevesinde sunulan ‘Susayan Konya’ metninde aynı sanatsal bakışı, aynı duyarlılığı bulmak imkânsızdır. Ayrıca ‘Son Kuşlar’ metninde, bu nesli tükenen kuşlarla ilgili olarak herhangi bir bilimsel bilgi ya da sayısal veri aktarma yoluna gidilmemiştir. Bu ise böylesi güçlü metinlerin didaktik öğeler barındırmadığı halde ne kadar edebî ve eğitici olabileceğinin göstergesidir. Tüm bunlar edebî metin ile sıradan metin arasındaki farkı ortaya koyma açısından önemli tespitlerdir.

Hikâyedeki kahramanımız en sonunda bize bir takım temennilerde bulunur. “Dünya değişiyor dostlarım. Günün birinde gökyüzünde, güz mevsiminde artık esmer lekeler göremeyeceksiniz. Günün birinde yol kenarlarında, toprak anamızın koyu yeşil saçlarını da göremeyeceksiniz. Bizim için değil ama çocuklar sizin için kötü olacak. Biz kuşları ve yeşillikleri çok gördük. Sizin için kötü olacak.”⁴¹³ Bu temenniler yukarıda saydığımız evrensel değerlerin öğrencide kazanım sürecini hızlandıran uyarı niteliği arz eden temennilerdir. Kaygılarını dile getiren kahramanımız, minik okuyucularının da kaygı düzeylerini yükseltiyor. Günümüzde bilim adamların, uzmanların uyarılarından hareketle küresel ısınma alarmı veren basın, medya, ulusal ve yerel yönetimlerin endişelerini düşünerek bu metni okuyan/okutan öğretmen, yaklaşık altmış yıl öncesinden, ki Sait Faik ‘Son Kuşlar’ı ilk kez 1952 de yayınlamıştır,⁴¹⁴ Sait Faik'in ‘Son Kuşlar’ adlı hikâyesindeki bu mesajı, kaygıyı ve temennileri daha iyi anlayacaktır. Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde

⁴¹¹ UÇAN, “Modern Türk Öyküsünde Maupassant ve Çehov Uzantısı Ya da Bir Genellemenin Kırılganlığı”, s. 167

⁴¹² KAPLAN, *Hikâye Tahlilleri*, s. 201

⁴¹³ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 75

⁴¹⁴ Behçet NECATİGİL, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1964, s. 9

etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin başka bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

17. “Komşusuzluk”

Ders kitabında 6. tema olan (Eski adıyla ünite) Toplum Hayatı temasının 1. metni olan bu metnin alt teması Komşuluk İlişkileridir. Metinde yazar modern hayatta gün geçtikçe kaybolan komşuluk ilişkileri konusunda kaygılarını, üzüntülerini ve temennilerini dile getirmektedir. Eğer bu metni herhangi bir evrensel değer içerisine almak istersek buna, sevgi evrensel değeri diyebiliriz.

Komşusuzluk metni söz konusu temayı işlemek ve öğrenciye temada amaçlanan kazanımları sağlamak açısından yukarıda incelediğimiz ‘Son Kuşlar’ metni kadar etkili bir metin değildir. Ayrıca metin içerisinde geçen bazı ifadeler metnin içtenliğini sorgulattığı gibi samimi temenniler barındıran bir metin olduğuna dair bir takım şüpheler de barındırır. Örneğin, “Ara sıra alt kattaki komşumuz müzik sesini anormal bir şekilde açıyor. Aslında kızıyorum. ‘Ayıp oluyor kardeşim!’ demek geliyor içimden. Hatta ben de aynısını yapayım mı diye düşündüğüm oluyor. Fakat sonra vazgeçiyor, bu düşüncemden ötürü kendime kızıyorum. ‘Keşke her gün yapsa bunu, diyorum’. Böylece ben de bir komşum olduğumu, yalnız olmadığımı; bana yakın bir yerde, hemen alt katımda insanların yaşadığını, istesek sesimizi birbirimize ulaştırabileceğimizi düşünüp mutlu olurum.”⁴¹⁵ mısraları yapaylığa dair şüpheleri arttıran ifadelerdir. Özellikle tırnakla vurguladığımız mısrayı, değil komşusu için söylemek en yakını için bile kimse kolay kolay söylemez. Bu bir samimiyet ifadesidir diyemeyiz. Çünkü “insan samimiyetini dillendirmemeli, samimiyet hareketlerinden akmalı.”⁴¹⁶ Söz konusu yapaylığına rağmen bu metnin, sevgi evrensel değeri bağlamında öğrenciye bir kazanım sağlayabileceğini düşünüyoruz.

Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin başka bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

⁴¹⁵ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 79

⁴¹⁶ Nurullah ATAÇ, *Günlerin Getirdiği- Sözden Söze*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 103

18. “Mustafa Kemal’in Kağnısı”

Ders kitabında 6. tema olan (Eski adıyla ünite) Toplum temasının 3. metni olan bu metnin alt teması dayanışmadır. ‘Mustafa Kemal’in Kağnısı’ adlı bu metnin türü şiirdir. Edebî açıdan güçlü bir metin olan bu şiirde Kurtuluş savaşının arka planında zafer için çalışan Anadolu kadınlarının fedakâr ve cefakâr hizmeti anlatılmaktadır. Şiirde geçen Elif kadın, tüm Anadolu kadınlarını temsil etmektedir. Şiirde adeta Elif’in şahsında şehit analarını, savaşta kocasını yitiren Türk kadını, vatani için verdiği mücadelesiyle destanlaşan Nene Hatun’u hatırlarız.

Metinde, ‘sevgi’ evrensel değeri yoğun bir şekilde işlenmektedir. Bu sevgi Mehmetçiğe mermi taşıyan, bunun için çırpınan, aç kalan, susuz kalan Elif’in vatan sevgisidir. Kurtuluş savaşında fedakâr bir kadın tablosu çizen bu şiir, Elif’in şahsında tablolanan fedakârlık, dayanışma, vatan sevgisi, gibi değerleri öğrencide içselleştirme noktasında yetkin ve güçlü bir metindir.

Ayrıca Elif’in hayvan sevgisini de şiir de görmekteyiz. Nitekim şiirde kağnyı çekerken öküzlerine gösterdiği ihtimamı şöyle dile getirilir:

“Öküzleriyle kardeş gibiydi Elif,
Yemezdi, içmezdi, yemeden içmeden onlar
Kocabaş, çok ihtiyardı, çok zayıftı,
Mahzundu Sarıkız, yanısıra
Gecenin ulu ağırlığına karşı,
Hafiftiler, inceden inceden”⁴¹⁷

Bu şiiri okuyan öğrencinin, eğer kendine ait bir evcil hayvanı varsa hayvanlarıyla arasında güçlü, sevecen, ortak bir dil gelişecektir. Fakat şunu unutmamak lazım, Elif’in vatan sevgisi, hayvan sevgisinin üstünde bir sevgidir. Onun hayvan sevgisi, vatan sevgisinden gelmektedir. Elif öküzlerini vatani için sevmektedir. Çünkü öküzleri, onun Mehmetçiğe mühimmat taşımasında yegâne yardımcısıdır. Nitekim mermi taşıma esnasında tökezleyip kalan, kendisini yarı yolda bırakan öküzlerine şöyle seslenir Elif:

“Aman Kocabaş, ayağımı öpeyim kocabaş,
Vur beni, öldür beni, koma yollarda beni.

⁴¹⁷ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 83.

Geçer, götürür ana çocuk mermisini askerciğin

Koma yollarda beni, kulun köpeğin olayım.

Bak hele üzerimden ses seda uzaklaşır,

Düşerim gerilere iyiceden iyiceden"⁴¹⁸,

Yukarıda da söylediğimiz gibi bu metin sevgi evrensel değerine yönelik bir metindir. Bu sevgi vatan sevgisidir, millet sevgisidir, hayvan sevgisidir denebilir.

‘Mustafa Kemal’in Kağnısı’ adlı metin, edebî açıdan daha önce ele alıp incelediğimiz ‘Deniz Hasreti’ ve ‘Son Kuşlar’ adlı metinler gibi güçlü bir metin ve ayrıca içli bir şiirdir. Fazıl Hüsnü Dağlarca’ya ait bu şiirde, şair her bendin son mısrasında kullandığı kafiye ve rediflerle(hecedden heceden, önceden önceden, inceden inceden, niceden niceden, düşünceden düşünceden, iyiceden iyiceden, yüceden yüceden) şiirin müzikalitesini artırarak şiire güçlü bir ahenk katar. Bu bağlamda şiirdeki bu güçlü ses, öğrenciye şiir zevkinin gelişmesine katkılar da sağlayacaktır.

İkinci tema olan Atatürkçülük temasında, temanın ilk metni olarak öğrenciye sunulan ‘Atatürk’ başlıklı şiir, yukarıda sözünü ettiğimiz edebî değere sahip olmadığı gibi öğrenciye şiir zevkini aşılama noktasında da yetersiz bir şiirdi. Yine ‘Atatürk’ başlıklı şiir salt didaktik bir metin olarak vardı. Atatürk devrimlerini adeta kronolojik bir şekilde sıralayan metin, biçimsel açıdan iyi bir şiir olarak değerlendirilebilir ama sonuç itibariyle ‘Atatürk’ başlıklı şiirin bir öğreti havasında olması, onu kitapta kendisinden sonra gelen ‘Mustafa Kemal’in Kağnısı’ adlı şiirin gölgesinde kalmasına neden oluyor. Bu bağlamda bu iki şiir iki temel farklılık gösteriyor. Birisi salt düşünceden oluşturulan şiir, diğeri ise şiirden düşünceye varılan şiirdir. Gerçek şiir ise “önce düşünceyle tanışıp oradan şiire değil de şiirden düşünceye gitmelidir. İyi şairin şiiri sadece sözcük tadına sahip olmamalı, onu aşmalı ve imaja çıkmalıdır. Oradan da imajlararası örgüye geçmelidir”⁴¹⁹ Bu açıdan, Dağlarca’nın şiiri gerçek bir şiir hüviyetindedir. Çünkü Dağlarca’nın ‘Mustafa Kemal’in Kağnısı’ adlı şiiri, Dağlarca’nın diğer tüm metinlerinde olduğu gibi kuru bilgidan kaçınarak kaleme alınmış bir metindir. Bu açıdan “edebiyat eseri ne bir ahlâk risalesi, ne bir didaktik kitap, ne de bir ideoloji manifestosudur. Herhangi bir metnin varoluşundaki biricik veya birinci amaç ‘fayda’

⁴¹⁸ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 84.

⁴¹⁹ ÖNGÖREN, s. 72

ise, ona edebiyat eseri denilemez; edebiyat eserine de bütünüyle faydacı bir bakış açısıyla⁴²⁰ yaklaşılmaz, yaklaşılamaz.

Dağlarca çocuk edebiyatı metinlerinin salt öğreti niteliği taşıyan kuru metinler olmamasına dikkat etmiştir. Bu bağlamda şiirlerinde didaktizmden kaçınmıştır. Bu konu, yukarıda edebiyat eserinde kaçırılmaması gereken dengelerden birisi olan faydacılıkla estetik kaygı arasındaki hassasiyet konusunun bizzat kendisidir.

Tacettin Şimşek, bilgi aktarma açısından Hasan Âli Yücel'den ve Dağlarca'dan örneklerle bir karşılaştırma yapar ve örnek şiir mısralarının ardından çocuk şiirinde öğretici öğelerin kullanımı üzerine her iki şairi karşılaştırarak bir takım değerlendirmeler yapar:

“ ‘Çok severiz biz okulu,
Kitabımız bilgi dolu.
Okur, yazar her Türk oğlu,
Yükselmenin budur yolu.
Biz okullu çocuklarız,
Hem çalışır, hem oynarız.’

Aynı tema çerçevesinde Fazıl Hüsni Dağlarca'nın kaleme aldığı bir başka örnek:

‘-Çocuklar sevinelim
Kocaman bir oyuncaktır okulumuz
Basamakları sizin
Pencereleri sizin
Kapıları sizin
Ağaçları sizin
Saksılardaki çiçekleri sizin
Onlarla niye oynamıyorsunuz çocuklar ?’

Her iki metinde de okul sevgisi tema olarak işlenmekle birlikte, birinci metin bir yetişkin tavrını yansıtırken, ikinci metin çocuk yaklaşımını sezdirir niteliktedir. Buna göre birinci metni manzume, ikinci metni şiir olarak değerlendirmek yanlış olmaz.⁴²¹

‘Mustafa Kemal’in Kağmısı’ adlı metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin başka bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

⁴²⁰ ÇETİŞLİ, s. 79

⁴²¹ Tacettin ŞİMŞEK, “Çocuk Şiirleri”, *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, Sayı: 104–105, Ankara, 2006, s. 221

19. “Anadolu’da Konukseverlik”

Ders kitabında 6. tema olan (Eski adıyla ünite) ‘Toplum Hayatı’ temasının 4. metni olan bu metnin alt teması konukseverliktir. Yazar Anadolu’da konukseverliğin nasıl olduğunu anlatırken düşüncelerini kanıtlamak için İbn Batuta’nın seyahatnamesinden örnekler gösterir.⁴²² Ayrıca ahilik geleneğinden de bahsedilen yazıda, ahiliğin ne olduğu öğrenciye aktarılır. Metinde konuk sevmenin, konuğa ikramda bulunmanın erdemliliğinden bahsedilirken bunun insan sevgisinin başında geldiği söylenir.⁴²³ Metinde, Anadolu insanının konukseverliğinin, onun insan sevgisinin bir göstergesi olduğu anlatılmaktadır. Bu açıdan Anadolu’da Konukseverlik adlı metin, doğrudan evrensel değerlerin kazanımına katkı sağlamaya yönelik bir metindir. Bu evrensel değerler ‘sevgi’ ve ‘her birey değerlidir’ evrensel değeridir. Metinde Anadolu insanının konukseverliğinin dünyanın hiçbir ülkesinde eşi benzeri olmayan bir konukseverlik olduğu yazılıdır.

Bu metin edebî açıdan ortalama değere sahip bir metindir. Dil ve üslup itibariyle 7. sınıf öğrencisinin düzeyine uygundur. Bu metni okuyan öğrencinin, yukarıda sözünü ettiğimiz kazanımları elde etme ihtimali dışında evrensel değerlere ilişkin başka bir kazanım elde edeceğini söylemek güçtür.

---

⁴²² *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 86

⁴²³ *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, s. 87

SONUÇ ve ÖNERİLER

A) SONUÇ

Kitaptaki metinler evrensel değerler açısından düzey üstü metinlerdir denebilir. Hiçbir yazar, yazdığı metni evrensel değer kazanımı sağlasın diye yazmaz. Ama en azından ders kitabı editörleri ve yazarları, metinlerin eğitsel ve edebî açıdan yeterli olmasına yönelik bir kaygı taşıyor olursa, genelde değerler özelde evrensel değerler açısından ideal metinlerin ortaya çıkacağı düşüncesindeyiz.

Metinlerle birlikte verilen açıklamalarda, özellikle Öğretmen Kılavuz Kitabındaki açıklamalar, öğretmenin dersi anlatmasına müdahale etme derecesine varan bir takım ifadeler içermektedir. Dahası bu müdahalelerde bir takım yanlış bilgilendirmeler de mevcuttur. Örneğin 2. Temada Atatürkçülük teması işlenmiştir. Bu tema çerçevesinde ‘Atatürk’, ‘Atatürk ve Sanat’, ‘Atatürk ve Türk Tiyatrosu’, ‘Türk Dili’ adında dört adet metin öğrenciye sunulmuştur. Öğretmen Kılavuz Kitabında bu dört metnin dördünün de ana temasının ‘Atatürkçülük’ olduğu yazılıdır.⁴²⁴ İlk üç metin için nispeten bu söylenebilir ama temanın son metni olan ‘Türk Dili’ için bunu söylemek biraz daha güçtür. Çünkü bu metin dil, dilin bir millet için önemi ve sosyo-kültürel bir varlık olarak dil çerçevesinde oluşturulmuş bir metindir. Öğretmen kılavuz kitabında bu metnin de ana temasının ‘Atatürkçülük’ olduğu yazılıdır ama ‘Atatürkçülük’ bu metnin ana teması değildir. Bu metnin ana teması için en ideal başlık olarak ‘Ulu Önder Atatürk’ün Dile Verdiği Önem’ başlığı kullanılabilirdi. Yine buna benzer bir yanlışlık ders kitabında 3. tema olan ‘Kavramlar ve Çağrışımlar’ temasının birinci metni olan, ‘Bilmece’ başlıklı Hacivat Karagöz oyununun alt temasının öğretmen kılavuz kitabında bilmece olduğu yazılıdır. Oysa bilmece, “Bilerek karışık hale getirilmiş ya da çift

⁴²⁴ *Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı İlköğretim 7*, s. 98, 106, 111.

anlamli olarak sorulmuş, dikkatli ve çoğu zaman zekice bir yanıt gerektiren soru; bir tahmin oyunu.”⁴²⁵ olarak tanımlanan, edebiyatta başlı başına müstakil bir türün adıdır.

Metinlerin önceki yıllarda yazılmış bir ders kitabındaki metinlerle karşılaştırılması başlı başına bir tez konusudur.

Kitaba alınan metinlerin seçiminde daha iyi bir tarama yapılabilirdi. Örneğin bir gezi yazısı seçilecekse bu seçim edebiyatımızdaki en seçkin örneklerden yapılmamıştır. Metin seçiminde çok titiz davranılmadığı yine metin yazarlarının isimlerine bakınca anlaşılmaktadır. Örneğin Sait Faik Abasıyanık, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Haldun Taner, Şevket Rado dışında diğer yazarlar hakkında bilgi bulmak pek güçtür. Bu bağlamda yüzlerce yıllık bir birikime sahip olan Türk Edebiyatı ve bunun yanı sıra dünya edebiyatlarından hemen her konuda çok kaliteli metin örnekleri seçmek varken, kitabı hazırlama aşamasında kolaya kaçıldığı, iyi bir tarama yapılmadığı göze çarpan bir diğer noktadır.

Edebiyat gündelik dilin peşinde olmayıp daha üst bir dilin peşindedir. Üslup edebiyata dair bir hadise olup, edebiyatın bir bakıma ruhudur. Edebî metin üsluba ulaştığı zaman kemale erer. Üslupsuz metin edebiyat metni olmaktan çıkar. Nitekim Sartre, edebî metni bilimsel iletişimden ayıran şeyin, onun tek sesli, tek anlamlı olmayışı olduğunu söyler. Bu bağlamda gerçek edebiyatçının dil sanatçısı olduğunu, üzerine düşürdüğü ışıkla, verdiği ağırlıkla sözcükleri değişik düzeylerde, birkaç anlama gelecek biçimde kullanabilen kişi olarak tanımlar.⁴²⁶ “Edebî metnin temel farklılıklarından biri ve edebîliği, çok büyük ölçüde dilinde tezahür eder. Ondaki dil, ne ‘günlük dil’ gibi alelâde ne ‘ilmî dil’ gibi kuru, açık ve temel anlamlı ne de sadece ‘iletişim’i sağlamakla yükümlü sıradan bir ‘araç’tır. Tabii dilden hareketle sanatkârca bir sezîş ve yaratılışla elde edilen edebî dil, bütünüyle ‘amaç’ hâline gelmiş dil içinde bir ‘üst dil’dir. Dilin bütün incelikleri, zenginlikleri ve imkânlarını en üst seviyede tasarruf eden edebî dil, sanatkârın elinde, okuyucunun dikkatini kendi üzerinde toplayan bir güzellik nesnesine dönüşmüştür.”⁴²⁷ Edebiyatsız “düşüncenin, felsefenin nasıl yoksullaştığını, bu yoksullaşmanın insanın insanlığına neler kaybettirdiğini”⁴²⁸ anlamak

⁴²⁵ Cemil ÖZTÜRK, Rahmi OTLUOĞLU, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebî Ürünler ve Yazılı Materyaller*, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 112

⁴²⁶ J. P. Sartre’den aktaran; Naci, s. 245

⁴²⁷ ÇETİŞLİ, s. 82

⁴²⁸ Akatlı’dan aktaran; UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 63

açısında bu tespitler kayda değerdir. Ayrıca her metin belki öğrenciye/okuyucuya iyi şeyler kazandırabilir ama isabetli metnin altını tekrar tekrar çizmek gereklidir. Çünkü bir Mesnevi okuruna Paulo Coelho'nun 'Simyacı' adlı romanı bir şey veremez. Ya da bir Rilke okuru Hitler'in kurduğu cümlelerle vakit kaybetmemelidir. Bu açıdan metin seçimi, özellikle kendine özgü bir üsluba erişmiş metnin seçimi edebiyat ve Türkçe eğitiminde önemli bir meseledir. Bizim incelemeye çalıştığımız 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki edebî metinler evrensel değerler açısından değil belki ama üslup açısından daha iyi metinler olabilirdi.

B) ÖNERİLER

1. İlköğretim ikinci kademedeki öğrencilere kazandırılması amaçlanan evrensel değerler saptanmalı ve bunların hangi hedefler içinde kazandırılacağı belirlenmelidir.
2. İlköğretimde kazandırılması düşünülen evrensel değerler, Türkçe ders kitaplarına somuttan soyuta, basitten karmaşığa doğru sıralanmalı, söz konusu hedefler de bu sıraya uygun olarak belirlenmelidir. Metin seçiminde de aynı hiyerarşi göz önünde bulundurulmalıdır.
3. Evrensel değerlerin dağılımında ders kitapları ve program arasındaki denge iyi kurulmalıdır. Kitaplarda hamasî duygulara yer verilmeli ama kitaplar bu anlamda çok fazla hamasete boğulmamalıdır.
4. Evrensel değerleri yoğun bir şekilde barındıran edebî metinler belirlenmeli, ideolojik bir engel söz konusu değilse bu metinlerin ders kitaplarına alınmasına öncelik tanınmalıdır.
5. Evrensel değerleri kazandırmaya yönelik araştırmalar yapılmalı; bu araştırmalarda öğrenci davranışlarının gözlenmesi ile öğretmen görüşlerine yer verilmelidir.
6. Türkçe ders kitaplarına seçilecek metinler iyi bir incelemeye tabi tutulmalıdır. Bu inceleme safhasında kolaycılığa kaçılmamalıdır. Bu bağlamda gerek batı edebiyatı metinleri gerekse doğu edebiyatı metinleri iyi bir tasnife tabi tutularak gözden geçirilmelidir.
7. Metin seçiminde salt klâsiklerden (Doğu, Batı ve Türk Klâsikleri) hareket etmek doğru değildir. Edebiyat canlı bir şeydir. Sürekli kendini yineler. Klâsikler başlığı

altında oluşturulan bir eser adları listesiyle yıllarca yetinmek doğru değildir. Çünkü bu süreçte yüzlerce roman yazılmış, yeni romancılar piyasaya çıkmış, farklı yazarlar keşfedilmiş ve roman konusunda yeni açılımlar da yakalanmış olabilir. Oysa bizim edebiyat eğitimimiz, “öğrenci ve öğretmen için Ömer Seyfettin ile bitirilmektedir. Şöyle söyleyebiliriz: öğretmen ve öğrenci günümüz yazarlarından yeterince haberdar değildir.”⁴²⁹ Bunun için üniversitelerde gerek doğu edebiyatları gerekse batı edebiyatları bölümlerinden destek alınmalı, metin seçimine yönelik taramalar ve araştırmalar sürekli güncellenmelidir.

8. Seçilen metinlerin çocuğa bu dersi sevdirep sevdirmedeği ders kitabı yazarları tarafından sorgulanmalıdır.

9. “Her edebî metnin kendine özgü teknik ve içeriği bulunmaktadır”⁴³⁰. Bu yüzden metin taraması esnasında şiir, hikâye ve roman gibi türlerden seçilecek örnek metinler eşit olarak dağıtılmalı, herhangi bir türe öncelik verilirken diğer taraftan bazı türler göz ardı edilmemelidir.

10. Seçilen metnin türünün özelliklerini tam olarak yansıtmasına dikkat edilmelidir.

11. İnsanlar buldukları yaş gruplarına, gelişim düzeylerine göre farklı özellikler gösterirler. “Doğal olarak, edebî metinlerin de eğitilenlerin buldukları yaş grubunun özellikleri ile uyumlu”⁴³¹ olmasına dikkat edilmelidir.

12. “Türkçe kitaplarına alınacak metinler seçilirken, metinlerin hem öğrenci düzeyine uygun olması hem de içerdiği farklı kavram sayısı bakımından zengin olmasını ön planda”⁴³² tutulmalıdır.

13. Gerek söz konusu kitap yazımı ve program geliştirme aşamasında gerekse her program geliştirme aşamasında çalışmayla ilgili olarak araştırmalar yapılmalı, araştırma bulguları iyi bir değerlendirmeye tabi tutulduktan sonra elde edilen sonuçlar eğitim programları ve ders kitaplarına yansıtılmalıdır.

⁴²⁹ UÇAN, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, s. 74

⁴³⁰ AYTAS, s. 261

⁴³¹ AYTAS, s. 268

⁴³² DEMİR, s. 220

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU Esmahan, *Sınıf Yönetimi*, “Sınıf Yönetimiyle İlgili Genel Olgular” Ed.: Zeki KAYA, Pegema Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 1-18
- AKARSU Bedia, *Ahlâk Öğretileri I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1965.
- AKTAŞ Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- ALPER Yusuf, *Şiir ve Psikiyatri Kavşağında*, Okuyan Yayınları, İstanbul, 2001.
- ALVER Köksal, *Edebiyat Sosyolojisi*, “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı”, Ed.: Köksal ALVER, , Hece Yayınları, Ankara, 2006, s. 11-21
- ANDI M. Fatih, *Roman ve Hayat*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999.
- ARTUN Erman, *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.
- ASLANTÜRK Zeki, AMMAN Tayfun, *Sosyoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000.
- ATAÇ Nurullah, *Günlerin Getirdiği- Sözen Söze*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.
- ATAÇ Nurullah, *Söyleşiler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.
- AYTAŞ Gıyasettin, “Edebî Türlerden Yararlanma”, *Millî Eğitim Dergisi Edebiyat Eğitimi Ve Öğretimi Özel Sayısı*, S. 169, Ankara, 2006, s. 261–277
- AYVAZOĞLU Beşir, *Geleneğin Direnişi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997.
- BABACAN Mahmut, “Çocuk Tiyatrosunun Eğitime Katkıları”, *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, Sayı:104–105, Ankara, 2005, s. 288–295
- BACHMANN Ingeborg, *Frankfurt Dersleri*, Çev: Z. Sayın, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1989.
- BALCILAR Ersun, *Tarih Öğretiminde Başkaları ve Türkiye’deki Uygulamaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1997.
- BEHAR B. Ersanlı, *Tarih Öğretiminde Türk Dünyası* 29 Eylül- 1 Ekim 1994 Buca Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Ed.: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- BERKES Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.
- BİRSEL Salah, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, Sander Yayınları, İstanbul, 1976.
- CALP Mehrali, *Özel Öğretim Alanı Olarak Türkçe Öğretimi*, Erzurum, 2003.

- CEMİLOĞLU Musatafa, *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.
- CİBRAN Halil, *Ermış*, Armoni Yayınları, İstanbul, 2003.
- CÜCELOĞLU Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- CÜCEOĞLU Doğan, *Anlamli ve Coşkulu Bir Yaşam İçin 'Savaşçı'*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- ÇAKMAK Fatih, *Evrensel Ahlâkî Değerlerin Kazanılmasında Din Eğitiminin Rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2000.
- ÇETİŞLİ İsmail, “‘Edebiyat Eğitimi’nde ‘Edebî Metin’in Yeri ve Anlamı’”, *Millî Eğitim Dergisi Edebiyat Eğitimi ve Öğretimi Özel Sayısı*, S. 169, Ankara, 2006, s. 75–85
- ÇİFTÇİ Ahmet, *Vatandaşlık Bilgisi Demokrasi ve İnsan Hakları*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2006.
- ÇİLENTİ Kamuran, *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, Ankara, 1988.
- DEMİR Celal, “‘Türkçe/Edebiyat Eğitimi ve Kişisel Kelime Serveti’”, *Millî Eğitim Dergisi Edebiyat Eğitimi ve Öğretimi Özel Sayısı*, S. 169, Ankara, 2006, s. 207–227
- DEMİREL Özcan, *Eğitim Sözlüğü*, Pegema Yayıncılık, Ankara, 2005.
- DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1999.
- DOĞAN Mehmet H., *Tekrarın Tekrarı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- DOĞAN Nuri, *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876–1918)*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- EAGLATON Terry, *Edebiyat Kuramı*, Çev.: T. Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.
- EMRE İsmet, *Edebiyat ve Psikoloji*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006.
- ERCAN İlke, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Ulusal ve Evrensel Değerler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2001.
- ERDOĞAN Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1999.
- ERTÜRK Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*, Meteksan A.Ş., Ankara, 1984.
- Fethi Naci, *Eleştiri Günlüğü 5 “Kıskanmak”*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 1998.

- FICHTER Joseph, *Sosyoloji Nedir?* Çev.: N. Çelebi, Attila Kitabevi, Ankara, 1997.
- FROMM Erich, *Yeni Bir İnsan, Yeni Bir Toplum*, Çev.: N. Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1992.
- GANDER Mary J., GARDİNER, Harry W., *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Çev.: A. Dönmez, N. Çelen, B. Onur, İmge Yayınları, Ankara, 1998.
- GİRİTLİ İsmail, GÜNGÖR A, *Günümüzde İnsan Hakları*, Der Yayınları, İstanbul, 2002.
- GUTERK Gerald L., *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*, Çev: N. Kale, Ütopya Yayınları, Ankara, 2006.
- GÜNGÖR Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar, Ahlâk Psikolojisi, Ahlâki Değerler ve Ahlâki Gelişme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.
- HONER Stanlery M., HUNT Thomas C., *Innovation To Philoposy: Issues And Options*, Wadsoworth, California, 1978.
- HOŞGÖRÜR Vural, *Sınıf Yönetimi*, “İletişim”, Ed.: Zeki KAYA, Pegema Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 107-132
- İŞİK İhsan, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, Ankara, 2001.
- İNAL Kemal, *Türkiye’de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler -27 Mayıs ve 12 Eylül Askeri Müdahale Dönemlerine İlişkin Bir İnceleme*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 1998.
- İNAN Kasım, *İlköğretim 7. Sınıfta Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Öğretim Programında İfadesini Bulunan Temel Hak ve Özgürlüklerin Kazanılma Düzeyi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005.
- KAFESOĞLU İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.
- KALE Nesrin, “Hümanizm”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (Cilt 25, Sayı 2) s. 763–770
- KAPLAN Mehmet, *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997.
- KAPLAN Mehmet, *Şiir Tahlilleri–I*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.
- KAPLAN Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar -3 Tıp Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996.
- KARAALIOĞLU Seyit Kemal, *Edebiyat Sanatı*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1980.

- KARAY Refik Halit, *Üç Nesil Üç Hayat*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2002.
- KAVCAR Cahit, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Malatya, 1988.
- KAYA Zeki, *Sınıf Yönetimi*, “Olumlu Öğrenme Ortamı Oluşturma”, Ed.: Zeki KAYA Pegema Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 85-106
- KAZANCI Abdullah, *Ayşe Sıdıka Hanım’ın “Usûl-i Talîm ve Terbiye Desleri” Adlı Eseri Çerçevesinde Ahlâk Öğretimi İlkeleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2003.
- KEPENEKÇİ Yasemin Karaman, *İnsan Hakları Eğitimi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2000.
- KINCAL Remzi Y, *Vatandaşlık Bilgisi*, Mikro Yayınları, Ankara, 2002.
- KIŞLALI Ahmet Taner, *Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- KOÇ Kadir, *İlköğretim 7. Sınıfta Okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Öğrenciye Kazandırılması Amaçlanan Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlar Üzerinde Öğretim Sisteminin Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2007.
- KÖKSAL Duygu, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, “Sosyal Bilimlerin Kısıyında Edebiyat”, Ed.: Tanıl BORA, Semih SEKMEN, Kaya ŞAHİN, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 221-227
- KUÇURADİ İoanna, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- LACLAU Ernesto, *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2000.
- LOWENTHAL Leo, *Edebiyat Sosyolojisi*, “Edebiyat Sosyolojisi Üzerine”, Ed.: Köksal ALVER, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s. 83-101
- MEB (Millî Eğitim Bakanlığı), *Türkçe Ders Kitabı İlköğretim 7*, Ed.: Murat ÖZBAY, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- MEB (Millî Eğitim Bakanlığı), *Türkçe Öğretmen Kulavuz Kitabı İlköğretim 7*, Ed.: Murat ÖZBAY, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- MERİÇ Cemil, *Kırk Ambar C.I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- MERİÇ Cemil, *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- MONTAIGNE Michel de, *Denemeler*, Çev: S. Eyuboğlu, Cem Yayınevi, İstanbul, 1999.

- MUSCHG Adolf, *Edebiyat Terapi Olabilir mi?* Salkımsöğüt Yayınları, Konya, 2006.
- NECATİGİL Behcet, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1964.
- NELL S., *Bir Eğitim Mucizesi*, Çev.: G. D. Nalbantoğlu, Baki Kitabevi, Adana, 1996.
- NUTTALL Jon, *Ahlâk Üzerine Tartışmalar*, Çev.: A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.
- OĞUZKAN Ferhan, *Çocuk Edebiyatı*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2001.
- OKTAY Ahmet, *İnsan Yazar Kitap*, Ark Yayınları, Ankara, 1995.
- Orhan Veli, *Bütün Şiirleri*, Adam Yayınları, İstanbul, 1997.
- ÖNAL Mehmet, *En Uzun Asrın Hikâyesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.
- ÖNGÖREN Veysel, *Şiir ve Yenilik*, Broy Yayınevi, İstanbul, 1997.
- ÖZTÜRK Cemil, OTLUOĞLU Rahmi, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebî Ürünler ve Yazılı Materyaller*, Pegema Yayıncılık, Ankara, 2002.
- RANDALL William L., *Bizi Biz Yapan Hikâyeler*, Çev.: Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- ROUSSEAU Jean Jacques, *İtiraflar*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.
- ROUSSEAU Jean Jacques, *Toplum Anlaşması*, Çev.: Vedat Günyol, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1992.
- SAKAOĞLU Necdet, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- SARTORI Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev.: T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 1996.
- SCHILLER Friedrich, *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup*, Çev.: G. Aytaç, Kültür Bankalığı Yayınları, Ankara, 2001.
- SEVER Sedat, *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*, Anı Yayıncılık, Ankara, 1997.
- SÖNMEZ Veysel, *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*, Anı Yayıncılık, Ankara, 1994.
- ŞAFAK Elif, “Araf”, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- ŞAHİN Tuğba, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, “Eğitimin Teknolojik Temelleri”, Ed: Veysel SÖNMEZ, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 187–212
- ŞENER Ersun, *Türk Medenî Kanunu*, Seçkin Kitabevi, Ankara, 1989.

- ŞİMŞEK Tacettin, “Çocuk Şiirleri” *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, (Sayı: 104–105), s. 219-231.
- TAŞKIRAN Tezer, *Türk Ahlâkının İlkeleri*, M.E. B Yayınları, İstanbul, 2000.
- TDK (Türk Dil Kurumu), *Türkçe Sözlük C. I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.
- TDK (Türk Dil Kurumu), *Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2005.
- TEKİN Mehmet, *Roman Sanatı (Romanın Unsurları) I*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003.
- TOLAN Barlas, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Adım Yayıncılık, Ankara, 1996.
- TOPÇU Nurettin, *Yarınki Türkiye*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1972.
- TOURAINÉ Alain, *Modernliğin Eleştirisi*, Çev.: H. Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- TURAL Sadık, *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Ecdad Yayınları, Ankara, 1992.
- UÇAN Hilmi, *Dilbilim, Göstergibilim, Edebiyat Eğitimi*, Hece Yayınları, Ankara, 2008.
- UÇAN Hilmi, “Modern Türk Öyküsünde Maupassant ve Çehov Uzantısı Ya da Bir Genellemenin Kırılmalılığı”, *Hece Dergisi Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*, Sayı 46–47, Ankara, 2000, s. 161–172
- UÇAN Hilmi, *Yazınsal Eleştiri ve Göstergibilim*, Perşembe Kitapları, İstanbul, 2002.
- ÜSTEL Füsün, *‘Makbul Vatandaş’ın Peşinde*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- ÜSTEL Füsün, *Yurttaşlık ve Demokrasi*, Dost Kitabevi, Ankara, 1999.
- VARIŞ Fatma, *Eğitimde Program Geliştirme, Teoriler, Teknikler*, Alkım Kitapçılık Yayıncılık, Ankara, 1996.
- www.wikipedia.org/wiki/Yavuz_Bahadıroğlu (15.04.2008)
- www.wikipedia.org/wiki/Ayşe_Sıdıka_Hanım (16.04.2008)
- YAPICI Şenay, YAPICI Mehmet, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2005.
- YEŞİL Rüştü, *İlköğretim Düzeyinde Okul ve Ailenin Demokratik Davranışlar Kazandırmadaki Etkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2002.

YÜCEL Hasan Ali, *Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

EKLER

(7. sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Edebî Metinler)

1. METİN

TATLI DİL

Mağaza vitrinlerindeki mankenleri bilirsiniz. Hepsi güler yüzlüdür, içlerinde pek de güzelleri vardır, ama dilleri olmadığı için soğukturlar. Onlar her ne kadar insan benzerleri iseler de insanları güzel yapan, sıcak yapan dildir. Ama her dil değil, dilin de tatlısı olmalı. Allah bir adama her şeyin tatlısını, yalnız dilin acısını verdi mi ne yapsa kâr etmez. Çünkü o dil ağzın içinde her dönüşünde can yakar, kalp kırar, gönül devirir. “Dil yarası yaraların en derinidir.” derler. Doğru sözdür. Bıçağın açtığı yara zamanla kapanır; dil yarası, ruhun en gizli taraflarına doğru boyuna işler, bir türlü kapanmak bilmez.

Acı dil yalnız karşısındakine değil, sahibine de zarar verir. Bu kişi dünya güzeli olsa da acı dili onu çirkinleştirir. Nice güzel insanlar vardır ki dilleri yüzünden sevilmez. “Şeytan görsün yüzünü!” deyip bucak bucak kaçırdığımız insanlar hep o insanlardır. Ama tatlı dil öyle mi ya? “Yılanı deliğinden çıkarır.” derler.

Ne kadar öfkeli olursanız olun tatlı dil sizi yatıştırır. En yapamayacağımız işleri size tatlı dille, güler yüzle yaptırır. “Haydi şekerim şunu yapiver.” demek başka “Kalk şunu yap!” demek başkadır. İşleriniz biraz ters gitmiş, eve yorgun gelip koltuğa sırtınızı henüz dayamış bile olsanız bu tatlı dil sizi yerinizden kaldırır. İşleriniz ters gitmişe “Bunda evdekilerin ne suçu var?” diye düşünürsünüz. Ne kadar yorgun olursanız olun, ufak bir zahmetin sizi daha fazla yormayacağına kendi kendinizi inandırmaya çalışırsınız. İçinizdeki bir kuvvet bu tatlı emri yerine getirmeniz için sizi sanki zorlar. Çünkü tatlı dil suratınıza çarpmamış, kalbinize işlemiştir. Acı dil onu nasıl kesiverirse tatlı dil de imar eder. Tatlı dilin emrini o keyifsiz halinizde yerine getiriverirsiniz. İşte tatlı dilin mucizesi budur.

Tatlı konuşmalarıyla tanınmış insanlar vardır. Onları dinlemek başlı başına bir zevktir. Hatta bu insanlara konuşmaya gittiniz mi söz yavaş yavaş güzel konuşanın, tatlı dillinin ağzında kalır. Saatlerce hiçbir şey söylemeseniz bile o tatlı sözlerle siz

konuşmuş gibi olursunuz. Hani bazı insanlar için “Ağzından bal akıyor.” derler, işte bu ağızdan akan bal tatlı dilin halidir.

Tatlı dil insanlar için başlı başına bir kuvvettir. İnsanlar başkaları hakkındaki ilk hükümlerini yüzlerine bakarak verirler; sonra konuşması yoklanır. Gerçi insanın dili ağzının içinde kolay dönmüyorsa düşüncelerini çabucak, güzel cümleler halinde ağızdan dökemiyorsa bu gibi hallerde susmak en emin çaredir. Konuşmaktaki noksanlarını bilen bazı zeki insanlar susmayı becermek suretiyle işlerinde muvaffak olurlar. Bütün ömürleri boyunca sustukları için yükselmiş insanlar çoktur. Ama asıl muvaffakiyet konuşmakla olur.

Güler bir yüz, tatlı bir dille tamamlandığı zaman insana bütün kapılar açılır. Söze başlarken de söylediğim gibi tatlı dil, sevimli görünmeyen, hatta soğuk görünen yüzleri bile ısıtır, cana yakın kılar. Tatlı dile bütün kapıların açılması bundandır. Adana, Mersin, Kahramanmaraş gibi Güney ve Güneydoğu vilayetlerimizde halk ağzında “dil” kelimesi “anahtar” manasında kullanılır. Hatta biraz daha yukarı çıkarsanız mesela Erzincan’da düğünlerde, gelin susar, ağzını açıp bir kelime söylemez. Düğün akşamı gelini söyletmek için güvey kıymetli bir hediye verir ki bu hediyeye Erzincan’da “dilbağı” derler. O hediye ile gelinin dili çözülür. Yani, anahtarı işlemeye başlar. Gerçekten dilin, tatlı dil olmak şartıyla, açamayacağı kapı, çözemeyeceği düğüm yoktur. Gönüller onunla alınır.

“Mademki tatlı dil her kapıyı açan sihirli bir anahtardır, öyle ise ne duruyoruz, dilimizi tatlılaştıralım.” diyen bilmem bulunur mu? Çünkü bu, ha deyince olacak işlerden değildir. Gönülleri fetheden tatlı dil bütün gücünü gönülden alır. İnsanların dilinin tatlı olması için gönlünün tatlı, iyi olması lazımdır. Kötü bir adamın döküleceği tatlı dil, tilkinin kargaya döktüğü tatlı dil gibidir. İnsanı belki kısa bir zaman için aldattır ama çabucak da foyası meydana çıkar. Hakiki tatlı dil iyi insanda olur. Yüreği merhametle, sevgi ile dolu insanın dili de kendiliğinden tatlılaşır. Bu geçici dünyada gönül yıkmanın, kalp kırmanın boşluğunu sezecek kadar olgun bir hayat anlayışına varmalı ki insan, en küçüğünden en büyüğüne kadar tatlı dille, güler yüzle seslenebilsin.

Alman İmparatoru Cherlas Quint (Çars Kuint), saat meraklısı idi. İşi gücü, etrafına topladığı on, on beş saati aynı zamanda çalmaya, daima hepsinin aynı zamanı göstermelerini temin etmeye çalışırdı. Dünya hükümlerinin peşinde koşan Cherlas

Quint (Çars Kuint) günün birinde “Ben on saati ayar etmekten aciz olan bir insan, milletleri nasıl ayar edebilirim?” diyerek üzüntüye kapılmıştır. Fakat o aç gözlüydü. İnsanları zorla emri altına almak, kırıp dökerek hâkim olmak istiyordu. Hâlbuki tatlı dilli bir adam böyle üzüntüye kapılmaz, kimse kendisine direktmeyeceği için her gittiği yere huzur götürür. Onun tatlı dili en tembeli, en gönülsüzü bile şevke getirdiği için hayat yükü ağırlığını hissettirmez olur. Dakikalar yatağına alışmış bir su gibi şırıltılar içinde akar gider.

Gönülden temenni ederim, hayatınız güler yüzlü, tatlı dilli insanlar arasında geçsin.

Şevket RADO

2. METİN

YOLCU KONMAZ OTELİ

Kişiler

Bulguroğlu : Otelci, Topaç: Garson

I. Sahne

Otelci (Yalnız)

(Otelci elinde bir süpürge ile girer.)

Otelci – Etrafı bir kere daha gözden geçirelim. (Bir şarkı mırıldanarak toz alıyormuş gibi eşyaya kuvvetli bir şekilde süpürgeyi indirmeye başlar.)

- Oooff! Her taraf tertemiz oluyor. Her yer pırl pırl... (Dinleyenlere) tabi bu kadar neşeli ve sevinçli olduğuma şaşıyorsunuz değil mi? Merakta kalmayın. Anlatayım. Ankara'nın en büyük, en güzel, en mükemmel oteli olan Yolcu Konmaz Otelinin sahibiyim ben... Haa, ismimi daha bilmiyorsunuz değil mi? Evet, meşhur yolcu konmaz otelinin müdürü Bulguroğlu... Bugün otelime çok meşhur bir yolcu gelecek ve onun için böyle sevinç ve neşe içerisindeyim. Güngörmez Ülkesi kralının oğlu bugün bizim otele geliyor. Büyük prens... Bir şehzade... Dün akşam bana telefon edip de bunu haber

verdikleri zaman hemen işçi dairesine başvurduğum ve bugün için fazladan bir garson istedim. Elbet ya... Birçok iş olacak.

Ama garson daha gelmedi. Neden acaba? Merak ediyorum doğrusu. Fakat ben her tarafı topladım. Her şeyi düzenledim. Korkmam artık... Hele kendi elimle prens hazretlerine öyle güzel bir kahvaltı hazırladım ki senelerce tadı damağında kalacak vallahi. Ah, Bugün benim için ne kutlu bir gün! Bizim otel için bundan güzel reklam olur mu? Ünlü bir kralın oğlu otelime gelecek, otelimde kalacak, otelimde bir odasında oturacak, otelimde bir yatağında yatacak... Aman Yarabbi! Sevinçten çıldıracağım. Dahası var. Bütün gazeteler şüphesiz hep bundan bahsedecek, bütün komşu otelciler bu hali kıskanacaklar. (Saat öğleyi çalar) O da ne? Öğle vakti olmuş ha? Meşhur misafirimiz nerdeyse gelir artık. Tam vakit... (Kapı çalınır) Hah, tamam işte geldi. Heyecandan tir tir titriyorum. Kapıyı bayılmadan bir açabilsem. Aman Bulguroğlu cesaret. Çok terbiyeli, nazik olmaya bak. (Sağdan çıkar.)

II. Sahne

Topaç - Otelci

(Topaç sağdan girer, arkasından otelci gelir.)

Otelci (Yerlere kadar eğilerek) -Buyursunlar prens hazretleri... Buyurun efendim, buyurun.

Topaç - Merhaba bayım. Yolcu konmaz oteli burası değil mi?

Otelci (Yerlere kadar eğilerek) -Evet şehzade hazretleri...

Topaç (Kendi kendine) – Amma da nazik adam ha! (Yüksek sesle) Bulguroğlu ile mi görüşüyorsunuz?

Otelci (Kendi kendine) -Aman benimle ne de nazik konuşuyor. (Yüksek sesle) Evet efendim. Bulguroğlu benim.(Onu selamlar)

Topaç -Ben de beklediğiniz adamım.

Otelci - Evet efendim, geleceğinizden haberim vardı efendim.

Topaç (Kendi kendine) -Haberim vardı diyor Allah Allah... Galiba işçi idaresinden söylemiş olacaklar. (Yüksek sesle) Biraz geç kaldım galiba?

Otelci- Hayır efendim hayır, estağfurullah efendim...(Saygıyla eğilir.)

Topaç (Kendi kendine) -Allah Allah bu kadar nazik bir patron görmemişim (Yüksek sesle) Bulguroğlu niçin bana öyle... (Otelcinin taklidini yaparak) yok,

buyursunlar prens hazretleri; yok, estagfurullah şehzade hazretleri falan diyorsunuz? Benim ismim Topaç Topaç...

Otelci (Hayretle) - Ne? Topaç mı? (Kendi kendine)

Haa, anladım. Prens seyahat ederken mutlaka ismini değiştirmiş olacak. (Yüksek sesle) baş üstüne efendim isminiz Topaç olsun. Emredersiniz efendim... (Yerlere kadar eğilir)

Topaç (Kendi kendine) –Allah Allah... Neredeyse ayaklarıma kapanacak. Amma da acayip adam ha... Ne me lazım ben buraya garsonluk etmeye geldim. Onu bilirim. (Yüksek sesle) Eeee ne yapacağız bakalım?

Otelci- Emrinize hazırım Ef... Ef... Ef... Şeyy... Bay Topaç... (Kendi kendine) Allah Allah... Nasıl isim bulmuş ya... (Yüksek sesle) Arzu buyurulursa bu taraftaki (sol tarafı gösterip) odaya geçin. Mükemmel kahvaltınız sizi bekliyor.

Topaç (Kendi kendine)- Aaaa! Şimdi de beni kahvaltıya davet ediyor. Aman burası ne güzel yermiş böyle. (Yüksek sesle)

Bulguroğlu, vallahi siz pek hoşuma gidiyorsunuz. Umarım ki ikimiz gayet iyi anlaşacağız... Şartlarıma gelince...

Otelci (Sözünü keserek)- Israr etmeyin. Vallahi gücenirim. Aman efendim şarttan neden hiç bahsetmeyin. Ne dersiniz başım üstüne...

Topaç - Öyle ama...

Otelci - Israr etmeyin. Vallahi gücenirim.

Topaç - Pekâlâ öyleyse... (Kendi kendine) Olur şey değil... Amma nazik, amma cömert adam. Şaşım kaldım. Ne yapalım. Mademki davet ediyor, gidip kahvaltı etmekten başka çare yok. Öyle bir iştahımda var ki... (Yüksek sesle) Yemek salonu ne tarafta?

Otelci (Sol tarafı gösterir) -Bu tarafta efendim... Otelimin en iyi dairesini de sizin için ayırdım.

Topaç - Doğrusu eşi benzeri bulunmaz bir adamsınız.

Otelci - Estagfirullah Topaç... Burada istediğiniz gibi harekete edin... Efendim... Bir emriniz olursa lütfen zili çalın, bendeniz hemen gelirim.

Topaç (Kendi kendine) –Bu da nesi? Hoppalaa... Otel sahibi garsonlara hizmet ediyor galiba... Bir yaşıma daha girdim. Allah Allah... (yüksek sesle) Pekâlâ

öyleyse... Şimdilik Allah'a ısmarladık Bulguroğlu. (Kendi kendine) gidip karnımı doyurayım, patronu kızdırmayalım. (Soldan çıkar.)

III. Sahne

Otelci- Ohh! Çok rahat ve memnunum. Aferin sana Bulguroğlu... Doğrusu her şey yolunda... Ne de nazik ne de kibar bir adam... Doğrusu bir şehzade ile konuşmanın bu kadar kolay olacağını hiç sanmıyordum. Bu şerefli ve büyük günü hiç unutmayacağım. Gazeteler kim bilir neler yazacak? (Kulisten telefon sesi gelir) Ne o? Telefon çalıyor. Kim acaba? Mutlaka gazetecilerdir. Galiba benimle röportaj yapmak istiyorlar. (Öksürür, gazetecilere hitap ediyormuş gibi bir tavır alır.) Hayır, gazeteciler hayır... Çok meşgulüm... Büyük misafirimizin hizmetleriyle meşgulüm... Sizinle konuşmaya vaktim yok... (Hiddetle) Yok dedim ya efendim... Yok... (Telefon şiddetli çalar) Dur, dur geliyorum (Acele sağ tarafa koşar, kulisin kenarında telefonla konuşur.) Alo, alo... Kim konuşuyor? Güngörmez Ülkesi prensinin yaverimi? Ne diyorsunuz? Prens bugün gelemecek mi? Peki, ama öyleyse... Alo, alo... Hay Allah telefonu kapadılar. (Sahneye gelerek) Allah Allah... Prens bugün gelmeyecekse biraz evvel gelen adam kim öyleyse? Hah, işte bu tarafa doğru geliyor. Belli etmeden anlamaya çalışayım.

IV.Sahne

Otelci -Topaç

Topaç (Soldan girer) -Bulguroğlu, sizi bütün kalbimle kutlarım. Kahvaltı doğrusu pek nefisti.

Otelci (Gülerek) -Memnun oldum. İltifat buyuruyorsunuz. (Kendi kendine) Kahvaltım nefisti ha? Sen şimdi bana hesap ver bakalım. (Yüksek sesle) Eee, ne dersiniz? Beklediğimiz büyük misafir bugün otelimize geliyormuş... Şimdi telefon ettiler. Şaştınız bu işe değil mi?

Topaç (Hiç ilgi göstermez) -Benim neme lazım?

Otelci -Şaşılacak şey doğrusu... Değil mi?

Topaç -Bana ne?

Otelci (Kendi kendine) -Söyletemeyeceğim. Konuyu değiştireyim bari. (Yüksek sesle) Güngörmez Ülkesi ne güzel bir memleketdir değil mi?

Topaç -Ne, ne? Neresi dediniz?

Otelci -Canım sizin ünlü ülkeniz... Doğduğunuz memleket orası değil mi?

Topaç -Memleketim mi? Alay mı ediyorsunuz Allah aşkına? Ben Türküm yahu Türk. Memleketim de Türkiye...

Otelci -Türk müsünüz? Demek Güngörmez Ülkesinin şehzadesi değilsiniz?

Topaç (Kendi kendine) -Allah Allah... Bu seferde başka türlü saçmalamaya başladı. (Yüksek sesle) Hayır efendim hayır... Size ismimin Topaç olduğunu söyledim ya...

Topaç -Nasıl değil? Benim başka ismim falan yok ayol. İnanmazsanız işçi dairesine gidip işçi idaresinden sorun... Göreceksiniz ki...

Otelci (Sözünü keserek) - İşçi idaresinden mi? Tüh... Hayy... Allah iyiliğini versin... Şimdi anladım. Siz benim beklediğim garsonsunuz değil mi?

Topaç -Öyle ya...

Otelci -Oysaki ben sizi Güngörmez Ülkesi kralının oğlu sandım.

Topaç -Olur şey değil vallahi...(Katıla katıla güler.) Hahhh hahhh hahh..

Otelci -Peki, niçin bana kim olduğunuzu söylemediniz?

Topaç -Nasıl kim olduğumu söylemedim? Siz dinlemek ve inanmam istemediniz ki...

Otelci -Doğru...Bütün kabahat bende. İnsan anlamadan dinlemeden iş yaparsa böyle olur... Eyvahlar olsun! Şimdi bu olay duyulunca herkes alay edecek. Bizim Yolcu Konmaz otelinin şöhreti mahvolacak. (Ağlamaya başlar.) Benimle de bir güzel eğlenecekler.

Topaç -Fena mı? Sende otelinin ismini değiştirir, Güngörmez Oteli yaparsın.

Otelci -Aman Topaç bey, ayağını öpeyim. Bunları kimseye anlatma sakın. Ağzımı iyi tut. Bende sana teşekkür etmek üzere, seni öğle yemeğine davet ederim. Beraber yemek yeriz, yemekten sonrada kahvelerimizi içeriz.

Topaç -Demek beni hizmetinizde alıkoyuyorsunuz?

Otelci -Elbette, elbette... Senden iyi garson mu bulacağım?

Topaç -Pekâlâ, Ben de suyun içindeki balık gibi ağzımı açmam. (Dinleyenlere) Eeee çocuklar... Mademki bu sırrı siz de öğrendiniz sizin de yolunuz

Ankara'ya düşerse benim gibi doğruca buraya gelip kendinize bir ziyafet çekin. Allah'a ısmarladık.

(Otelci soldan çıkarken, perde kapanır.)

Cemil MİROĞLU

3. METİN

BİR İLETİŞİM BİÇİMİ OLARAK KARİKATÜR

Çok sayıda anlamı olan ve anlam çağrıştıran iletişimi, genel olarak bireyler arasındaki duygu, düşünce ve bilgi aktarım süreci olarak tanımlamamız mümkündür. İletişim, yaşamın her alanında ortaya çıkan kişisel ya da gurup olarak yapılan bir etkinliktir.

Yapılan küçük bir mimikten, uydular aracılığıyla gerçekleşen kıtalar arası haberleşmeye kadar çok geniş bir daire içinde ele alınabilecek iletişimde karikatürün bir ileti (mesaj) olarak önemi yadsınamaz. İnsanlar iletişim kurabilmek için değişik semboller kullanırlar. Duygu ve düşünceler daha çok harf dediğimiz işaretlerin oluşturduğu kelimelerle ifade edilmeye çalışılmış ve yazı dili gelişmiştir. Ancak bütün anlatımlarda bu yazı dili tek başına yeterli olmamış resim, müzik, edebiyat vb. sanat dalları ortaya çıkarak özellikle duygu aktarımında büyük roller üslenmiştir.

Acaba ilk çağda yaşayan insanlar mağara duvarlarına bir bakıma ilk karikatür diyebileceğimiz çizgileri yapmaya zorlayan neydi? Bir takım duygu ve düşünceleri söz ile anlatamadıkları için mi? Birbirleriyle daha iyi iletişim kurabilmek için mi?

Bu soruları çoğaltmak mümkündür. Kaldı ki bu insanlar yüzyıllar öncesi bıraktıkları duvar resimleriyle bugünün insanlarıyla iletişim kurup bazı iletileri aktarmışlardır. Buradan hareketle bugünün karikatürcüsünün de çizgi yoluyla verdiği mesajların yüzyıllar sonrası insanına ulaşabilmesi olası görünmektedir. Bu da iletişim aracı olarak diğer sanat dallarına göre daha güçlü ve çekici mesajlar verebilen karikatür sanatının, kaynak olarak da karikatürcünün ne denli önemli ve kalıcı olduğunu vurgulamaktadır.

Evrensel açıdan karikatürü ele aldığımızda özellikle son dönemlerde yazısız karikatürün yaygınlaşmasıyla dünya çizgileri arasında karikatür, ortak bir dil haline gelmiştir.

Kültürleri, dilleri, dinleri, ekonomik ve siyasal yapıları farklı karikatürcüler hem birbirleriyle hem de farklı toplumlarla rahatça iletişim kurmaya başlamışlardır. Türk karikatürcülerin uluslararası alanda çeşitli başarılar elde etmeleri ve adlarını duyurmaları bu iletişim sürecinde etkin bir şekilde yer aldıklarının göstergesidir.

Bir insan diğer yabancı dilleri ne kadar iyi öğrenirse de ana dilinde kurduğu iletişim kadar o dillerde tam anlamıyla sağlıklı bir iletişim kuramaz. Her dilin kendi yapısından kaynaklanan farklılıklar, şive, telaffuz, vurgu ve tonlama gibi konuşma diline özgü önemli anlam belirleyici öğeler yabancı bir dille iletişimi zorlaştıran öğelerdir.

Bütün bu olumsuzlukları bir an için bir kenara bıraksak bile kişinin öğrenebileceği yabancı dil sayısı sınırlıdır. Dolayısıyla bütün dünya ile yabancı diller öğrenerek doğrudan bir iletişim kurabilmek imkân dâhilinde değildir.

Fakat farklı toplumlarda ya da farklı guruplardan insanlar bir karikatüre baktığında o toplumun dilini hiç bilmeseler de verilmek istenen iletiyi rahatlıkla anlayabilir ve yorum yapabilir. Bu anlamda Türk karikatürünün önemli isimlerinden Nezih Danyal'ın Karikatür Vakfı Etkinlikleri içerisinde zaman zaman gerçekleştirdiği Farklı Uluslardan Sergiler Projesi de karikatürün bütün insanlara ulaşabilen iletişim gücünden yararlanılması bakımından son derece önemlidir.

İletişim kişiler arası, toplumlar arası ya da birey ile toplum arasında oluşan bir süreçtir. Bir kişinin toplumla yüz yüze kurduğu iletişimde ulaşabileceği insan sayısı sınırlıdır. Ancak karikatürcü uygun zemin oluşturduğunda çizgileriyle bütün dünya insanlarına seslenme olanağı bulmaktadır.

Karikatürün iletişimle olan ilişkisi ve iletişimdeki yeri çok farklı boyutlarda ele alınabilir. Bu konunun değişik açılardan irdelenmesi şüphesiz ki hem karikatür, hem de toplum açısından son derece önem taşımaktadır.

Hakkı USLU

4. METİN

ATATÜRK

İşgal edilince yurdun her yanı,
Bin düşmanı yendi Türk'ün bir canı,
Alıp ele yeni baştan vatani,
Kurmayı öğretti bize Atatürk.

Biri hilal oldu, biri yıldızı,
Bayraklaştı yurdun oğlu, kızı,
Bayrağımız için al kanımızı,
Vermeyi öğretti bize Atatürk.

Umutla bakarken gelecek güne,
Bağlanıp kalmadık geçmişe, düne,
Kafayı daima ilime, fene,
Yormayı öğretti bize Atatürk.

Bilimin ışığı açarken yolu,
Bilgiye ışıdı şu Anadolu,
Sevgiyle öksüzü, yetimi, dulu,
Sarmayı öğretti bize Atatürk.

Çokları düşündük, bakmadık aza,

Hizmet için koştuk hep yurdumuza,
Kadın, erkek her gün omuz omuza,
Durmayı öğretti bize Atatürk.

Eğitim verirken yaşlıya, gence,
Gençler oldu yarın için güvence,
Okullar bir demet, çocuklar gonca,
Dermeyi öğretti bize Atatürk.

Bilimde, teknikte kalmadık geri,
Harcadık emeği, akıttık teri,
Cehalet denilen paslı çemberi,
Kırmayı öğretti bize Atatürk.

Yollar yapılırken ovaya, dağa,
Kalkındı ülkemiz baştan ayağa,
En önde koşarak gelecek çağa,
Girmeyi öğretti bize Atatürk.

Rasim KÖROĞLU

5. METİN

ATATÜRK VE SANAT

“Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir.”, “Efendiler, hepiniz mebus olabilirsiniz; vekil olabilirsiniz, hatta cumhurbaşkanı olabilirsiniz. Fakat sanatkâr olamazsınız. Hayatlarını büyük bir sanata vakfeden bu sanatçıları sevelim.”

Atatürk, yukarıdaki ikinci özdeyişi, Çankaya'daki bir toplantı sırasında söylemiştir. Devlet adamlarının, mebusların ve Darülbeyadi sanatçılarının bir arada oldukları toplantıda, galiba bazı mebusların onları “oyuncu takımı” sayıp biraz küçümsemiş olmalarına karşılık söylemiştir.

Büyük bilim koruyucusu Fatih'in, Sinan'a ölümsüz şaheserler diktiren Kanuni'nin, Damat İbrahim Paşa'nın, sanat aşığı Üçüncü Selim'in de sanata saygısını saygıyla anıyoruz. Ancak hiçbirinin sanatla halkı Atatürk kadar yaklaştırdığı ileri sürülemez. Çünkü onun sanat anlayışı, yalnız sarayın değildi. Bunun çok ötesinde, tüm yurt düzeyinde büyük topluluklara bir sanat yayıncılığıydı. Sanatı, yurdun en uç köşelerine, halkın ayağına götürme, onun yaşamının vazgeçilmez çabalarından biridir. Atatürk, sanatın, uygar toplumlardaki can alıcı önemini çok iyi kavramış, özlediği uygar Türkiye'nin oluşturulmasında sanata saygıyı baş şartların biri bellemiştir. Aynı zamanda sanatı, bu uygarlık savaşında en etkin, kalpten kalbe giden en sıcak, en dolaysız, en saygılı araç saymıştır.

Cumhuriyet yerine oturur oturmaz, yurdun yetenekli çocuklarını Avrupa'ya sanat eğitimine göndermiştir. Yurdun yalnız zekâsını değil, duyarlılığını da teslim eden sanatçılara mebusluklar, büyükelçilikler verip onları onurlandırmıştır. Onun bu davranışları sanata saygısına örnek olarak gösterilebilir.

Yurdu düşmandan kurtarma gereğinden hiç geri kalmayan, zafere eşit katkıda bulunan Türk kadınına toplumsal alanda eşit haklar sağlayan o değil miydi?

Ankara Devlet Konservatuarını, Ankara Devlet Tiyatrosunu ve Operasını, filarmoni orkestralarını ilk kuran, kurduran, temelini atan o değil miydi?

Ve dikkat buyurulsun, bir dediği iki edilmeyen bu millî kurtarıcının bütün bunları yaparken pusulası hiçbir zaman kendi özel zevki değil –asla değil- uygar Batı toplumunun ölçüleri idi. Özellikle Rumeli Türkülerini severdi. Ülkeyi bir müziğe yöneltmenin zorunluluğunu herkesten önce sezen ve yerleştirmeye çalışan da yine kendisi oldu.

Haldun TANER

6. METİN

ATATÜRK VE TÜRK TİYATROSU

Yıl 1931... Düzgün, örgütlü bir şehir tiyatrosu hâlinde yeniden yaşantıya kavuşan “Darülbeyadi” o zamanlar sayısı on beşi geçmeyen kadrosuyla yeni bir Anadolu turnesine çıkmıştır. İlk uğrağı yine Ankara’dır. En büyük seyircisi de yine Atatürk.

Atatürk, bir yıl önce tarihî sözleriyle şeref verdiği bu sanatın gönülleri tok çocuklarını bir akşam sofrasında konukluyor, onlarla uzun saatler oturup meslekleri, sanatları üzerinde konuşuyor. Bu konuşma bir an öyle bir biçim alıyor ki, Atatürk kurula başkanlık eden Muhsin Ertuğrul’dan (1)

.....
 ..... Muhsin sahne dışında kalabalık bir topluluk içinde uzun boylu konuşmaktan kaçınacak kadar sıkılğan bir insandır. Mesleğiyle ters gibi görünen, fakat kendisini yakından tanıyanlarca bilinen bu huyu yüzünden Atatürk’ün buyruğunu yerine getiremiyor. Önce bunu bir sanatçı kaptisi sanan Atatürk, gücenir gibi oluyor, hatta öfkeleniyor. Uzun ısrar ve tartışmalardan sonra Muhsin, arkadaşlarının da yardımıyla kendisini kandırmayı başarıyor. Fakat Atatürk isteğinden vazgeçmiyor: (2)

—.....

Muhsin bu bahsi kabul ediyor ve Atatürk'ün buyruğunu bu biçimde memnurlukla yerine getireceğini söylüyor.

Yıl 1932... Aradan uzun zaman geçmiş, ama Atatürk bu bahsi unutmamıştır... Bir gün Muhsin, oynanmak üzere gönderdiği bir piyesi alıyor. Bu piyes Faruk Nafiz Çamlıbel'in Akın'ıdır. Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya, Batı'ya yayılıp genişlemelerini anlatan bir destan.

Muhsin ve arkadaşları 1932 yılının ilk aylarında Akın'ı oynamak üzere hazırlığa başlıyor. Dekorlar, kostümler yapılıyor. Roller dağıtılıp ezberleniyor... Yapıtta Türk hakanı İstemi Han'ı bizzat Muhsin oynayacaktır. Öteki roller Galip, Emin Belig, Hüseyin Kemal, Talat, Neyyire Neyyir, Şaziye ve Zehra arasında bölünüyor. Provalar ilerlerken Atatürk birkaç defa yapıtın hazır olup olmadığını soruyor. Nihayet yapıt oynanacak durum geldikten sonra, temsillere başlanabileceği Atatürk'e bildiriliyor ve şubat ayının ilk haftalarında Akın oynanıyor.

Başta Muhsin olmak üzere yapıtta rol alan bütün sanatçıların ne büyük bir heyecan içinde olduklarını kolayca düşünebilirsiniz. Atatürk, ilk defa olarak Tepebaşı Tiyatrosu'na gelecek ve temsili seyredecektir.

Atatürk'ün, her işte olduğu gibi sanat işlerinde de ne kadar güç beğendiğini, ufak tefek başarılarla kendisini memnun etmeye olanak bulunmadığını çok iyi bilen; hele bir yıl kadar önce konuyu hiç unutmayan Muhsin, en ufak bir falsoya yer vermemek gerektiğini çok iyi bilmektedir. Onun için maddî, manevî elden gelen bütün çabayı harcayarak Akın'ı eksiksiz oynamaya çalışıyor.

1932 yılının 19 Şubat akşamı Atatürk, Akın'ı görmek üzere Tepebaşı Tiyatrosu'na geliyor... O gece Türk tiyatrosu için tarihsel ve unutulmaz bir gecedir.

Perde açılıyor. Şehir Tiyatrosu'nun doğuşunda ve gelişmesinde çok emeği geçen eski vali Muhittin Üstündağ, Atatürk'ün yanındadır; ama o, piyesi seyretmiyor, (3)

.....

Bu arada birinci perde kapanmıştır. İlk alkışlar, en değerli alkışlar Atatürk'ün loncasından yükseliyor. Temsilden sonra başta Muhsin olmak üzere yapıtta rol alan sanatçıları yanına kabul eden Atatürk, hepsini tebrik ediyor, güzel sözlerle hepsinin gönüllerini hoş ediyor ve teşvik ediyor. Sonra Muhsin'e dönerek:

“Bahsi kazandın.” diyor. “Sen bizim en değerli sanatçımızsın.”

Lütfi AY

7. METİN

TÜRK DİLİ

Dil, millî kültürün ilerlemesinde ve yayılmasında önemli bir araç olduğu gibi, millî duygunun gelişmesinde ve bağımsızlığın korunmasında da önemli bir etkidir. Ayrıca dil, milleti oluşturan kişilerin birbirini kolayca anlaması ve millî bütünlüğün korunması için gerekli bir araçtır. Bu nedenle Atatürkçülükte; millî kültür, bağımsızlık, millî bütünlük ve toplumsal barışın korunması, sürdürülmesi için milleti oluşturan kişiler arasında konuşulan dilin, birbirinden farklı olmaması, sade, anlaşılır ve zengin olması gereklidir. Türk milletini meydana getiren unsurların başında Türk dili vardır. Türküm diyen herkesin Türk dilini bilmesi ve kullanması şarttır. Millî terbiyeyi, millî eğitimin esası olarak alan Atatürkçülük “onun dilini, usulünü, vasıtalarını da millî yapmak zorunluluğu”na inanır. Türk dili her yönüyle millî olmalıdır. Millet kavramı için zorunlu olan kültür ve ülkü birliğinin, dil birliği olmaksızın gerçekleşebilmesi söz konusu değildir. Atatürk bu gerçeği, “Millet, dil, kültür ve ülkü birliğiyle birbirlerine bağlı olan vatandaşların oluşturduğu siyasî ve sosyal toplumdur.” şeklinde belirtmiştir. Türk milletinin bir parçadan meydana gelmesi mümkün değildir. Bu temel esas her şeyden çok, dil için geçerlidir. Türk dili tektir ve bütün Türkler tarafından aynı şekilde bilinip kullanılmaktadır.

Türkiye’de dile, yani Türkçeye önem verilmesi Atatürk’ün “milliyetçilik” ilkesinin gereğidir. Atatürkçülükte “Milliyetin çok belirgin niteliklerinden biri de dildir. Türk milletindenim diyen insan, her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk kültürüne, topluluğuna bağlılığını iddia ederse buna inanmak doğru olmaz.

Türk dili ile ilgili olarak göz önünde bulundurulması gereken temel esasların başında Türkçenin güzelliğine, zenginliğine ve gücüne olan güven ile bu dilin büyük bir kültür dili olma yolunda taşıdığı potansiyeli olan inanç yer almalıdır. Atatürk, “Türk

milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir... Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü, Türk milleti geçirdiği sayısız tehlikeli felaketler içinde ahlâkının, geleneklerinin, hatırlarının, çıkarlarının kısaca bugün kendi milletini yapan her şeyi dili sayesinde koruduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir.” diyerek dilimize olan güvenini ve inancını belirtmiştir. Milletın sahip olduğu her türlü millî ve kültürel değerlerin korunması bizdeki zenginlik ve sadelikle yakından ilişkilidir.

Türk diline gereken önemin verilmesini ön gören Atatürkçülüğe göre ‘Türk dili zengin, geniş bir dildir. Her kavramı ifade kabiliyeti vardır. Yalnız onun bütün varlıklarını aramak, bulmak, toplamak, onlar üzerinde çalışmak lazımdır.’ Türk dilinin özündeki zengin hazinenin gün ışığına çıkarılması bütün Türk milletinin başta gelen millî görevlerindendir. Bu görevi gerçekleştirme yolunda ilk adımları, Türk dil kurumunun kurulması ve dil kurultaylarının düzenlenmesiyle, Atatürk; ‘‘Türk dilin, kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilatımızın dikkatli, ilgili olması’’nı vurgulamış, dil konusunu herkesi ilgilendirmesi gereken bir devlet meselesi olduğuna dikkati çekmiştir. Atatürkçülükte ‘‘Türk dilinin sadeleştirilmesi, zenginleştirilmesi ve kamuoyuna bunların benimsetilmesi için her yayın vasıtasından faydalanmalıyız. Her aydın hangi konuda olursa olsun yazarken buna dikkat etmelidir. Konuşma dilimizi ise ahenkli, güzel bir hale getirmeliyiz.’’ Şeklinde ifade edilmektedir. Türk dilinin kendi benliğine kavuşması, zenginliklerinin ortaya çıkarılması ve sadeleştirilmesi yolunda devletin öncülüğünde, başta Türk dilin en iyi kullanması gereken aydınlar olmak üzere her türlü yayın aracılığıyla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak Türk dilinin sadeleştirilmesi ve geliştirilmesi Atatürkçülüğün üzerinde önemle durduğu konulardan biridir. Atatürkçülükte ‘‘Millî duygu ile dil arasında bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî duygunun gelişmesinde başlıca etkidir. Türk dili, dillerin en zenginlerindir, yeter ki bu dil bilinçle işlensin. Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtulmalıdır.’’ Dil konusunda bilinçli çalışmaların yapılarak Türk dilinin yabancı dillerin etkisinden kurtarılması, dilde var olan zenginliklerin araştırılarak ortaya çıkarılması, millî bilinç ve kültürel bağımsızlık açısından zorunludur. Atatürk

bu gerçeği “Milî bilinci ayakta kalması ve uyanık bulunması için dil ve tarih uğrunda çalışmaya mecburuz.” şeklinde vurgulamıştır.

Atatürkçülük Üçüncü Kitap

8. METİN

BİLMECE

Hacivat: Karagözüm ne iyi ettik de parkta oturmaya geldik!

Karagöz: Bilsen, parasız kaldıkça parklara giderdim. Peki, kızmazlar mı?

Hacivat: Niye kızsınlar?

Karagöz: Söyleseydin çuval getirirdim.

Hacivat: Çuval ne olacak?

Karagöz: Canım efendim, ‘Parka ot yolmaya geldik’, dedin ya ... Hem otları kime satacağız?

Hacivat: Efendim, ot yolmaya değil oturmaya dedim, bak, etraf yemyeşil hava mis gibi.

Karagöz: Öyleyse başka parka gidelim.

Hacivat: Ne oldu yine?

Karagöz: Havası pis gibi demedin mi?

Hacivat: Değil efendim, ‘Havası mis gibi... dedim, yani temiz ve güzel kokulu...

Karagöz: Âmin, âmin....

Hacivat: Burada insan kendini unutuyor.

Karagöz: Burada İhsan kediye mi uyutuyor.

Hacivat: Karagöz’üm, bana laf yetiştireceğini şöyle derin derin nefes al da ciğerlerin bayram etsin!

Karagöz: Evvela cüzdanım bayram etse, ben ciğerime bayram yeri bulurum.

Hacivat: Neyse efendim, kasvetli şeyler konuşmayalım.

Karagöz: Hay hay, kasketli şeyler konuşmayalım.

Hacivat: Bak aklıma geldi! Hoşça vakit geçirmenin bir yolu da karşılıklı bilmece sormaktır.

Karagöz: Yine beni kandırdın ama evvela ben soracağım.

Hacivat: Efendim, sohbetimizi daha da renklendirelim, mesela bak şurada kahvehane var, gidelim ben size çay ısmarlayayım.

Karagöz: Hay hay, çayı anladım da kim kime ısmarlayacak onu anlamadım Hacı cav cav? Neyse çaycı bilir. Ben başlıyorum.

Hacivat: Haydi kolay gele başla Karagöz'üm!

Karagöz: Parmağı var canı yok, damarı var kanı yok?

Hacivat: Efendim, bu eldiven! Bir çay kazandım. Şimdi iyi dinle

Karagöz: Kolay sor!

Hacivat: Karagözüm, girdiği evde kıymetli bir şey bulamayan hırsız ne çalar?

Karagöz: Şimdi bu bilmece mi?

Hacivat: Canım niye olmasın, tabi bilmece...

Karagöz: Ne çalar?

Hacivat: Efendim, ben sana soruyorum.

Karagöz: Ben kendime soruyorum. Belki boş bulunup cevabını söylersin diye sesli söyledim. Şey, hırsız boş eve mi gitmiş?

Hacivat: Değil efendim, ama kıymetli bir şey bulamamış. Yinede bir şey çalmış, acaba ne?

Karagöz: Hacı cav cav, bu hırsız acemi imiş?

Hacivat: Allah müstehakını versin, eve beraber girmedik ya! Ne bileyim, acemi mi?

Karagöz: Hırsızı iyice tanımadan ne çaldığını nasıl bulacağım? Peki çaldığı şeyi cebine mi koymuş, yoksa çuvala mı?

Hacivat: Nereye, nereye koymuş... Tamam, bilemedin... Bir çay daha kazandım, iki oldu. Sıra bende !

Karagöz: Dur biraz düşünüp uydurayım.

Hacivat: Canım uydurmak olur mu?

Karagöz: Sesini çıkarma! Tamam, iyi dinle! Şey, ağzımızda cık cık öten meyve hangisidir?

Hacivat: Karagözüm bu bilmece mi?

Karagöz: Bilmece zahir... Yirmiye kadar sayıyorum.

Hacivat: Şey, birader, böyle bilmece olur mu?

Karagöz: On altı, on yedi, on sekiz, on dokuz, yirmi! Hem de nasıl olur kerata! Bademcik dediğimiz zaman badem ağzımızda cik cik diye ses çıkarmaz mı? Sen şu çay paralarını bana ver de gidip akşama ekmek alayım.

Hacivat: Al şu parayı ama bunun acısını çıkarırım (Gider).

Ünver ORAL

9. METİN

HAYATA AÇILAN KAPILAR

İçinde yaşanan ve insan soluğuyla hayat bulan yapıların dış dünyayla ilişkilerini sağlar kapılar. Pencereleeri, dışarıyı bize anlatan, ‘gösteren’ gözlere benzetirsek; kapılar, sevmediğini dışarıda bırakıp sevdiğini içeri alan bir ağız gibidir. Sahip olunanı ardına saklayarak sahip olmayanda bir yabancılaşma duygusu yarattı kapılar. İnsanlık tarihi kadar eski bir öykü bu...

Kapılar, önemli yapıların giriş bölümlerini ‘dışardan’ ayırmak için yapıldı. Şehir kapıları, düşmanlara karşı surlarla çevrilerek korunan kentlere girip çıkarken kullanılıyordu. Mezopotamya’dan başlayıp Anadolu medeniyetlerine, Eski Yunan’dan Çin’e, oradan da Selçuklu ve Osmanlıya kadar uzanan zaman diliminde, kapılar adeta şehirlerin simgesi oldu. İstanbul surları üzerindeki Topkapı ve Edirnekapi, Diyarbakır Kalesi üzerindeki Urfa kapısı, ülkemizdeki şehir kapılarının en güzel örneklerinden bir kaçı. Kentten içeri giren mallar, burada denetlendiği için bu kapılara ‘gümrük kapısı’ denilmiştir. Ülkeler arasındaki sınırlarda da ‘kapı’ sözcüğü, benzer bir anlamda kullanılır.

Geleneksel Türk evlerinde kapılar, evin ‘hayat’ adı verilen bölümüne açılır. Hayattan bir merdivenle üst kata çıkılır. Bir evin tüm güzelliklerini başkalarına açılıp kötülüklerin üzerine kapanır dış kapılar.

Kapıların üzerinde tokmak ve çekeceklerin, bir görüntü zenginliği olmanın ötesinde bir işlevi vardır. Çok basit şekilde olmalarının yanında, küçük birer sanat eseri

olarak değerlendirilebilecek örnekleri mevcuttur. Ev sahiplerinin nereden geldiğinin, mesleğini ve ekonomik durumunu yansıtır, kapı tokmaklarında ki ayrıntılar. Tokmaklarda çoğunlukla el şeklinin tercih edilmesi, insan elinin bol kazanç ve bereketi temsil etmesi inanışına dayanır. Evlerin sesidir tokmaklar; eve misafir geldiğini haber verir. Ev içlerindeki kapılar ise daha yalındır. Buna karşılık, kapıların odaya bakan yüzleri iç mekân kimliğinin devamı olarak büyük bir özen ve ustalıklarla biçimlendirilmiştir. İç kapılarda ahşap, yaygın olarak kullanılan bir malzemedir. Sıcaklığı depolayan ve insanın duyguları üzerinde olumlu bir etki yaratan ahşaba, eski Türk evlerinin kapılarındaki süslemelerde sıkça rastlanır.

Şimdi yerlerini ağır metal kapılara bırakan o güzelim ahşap işlemeli kapılar, antikacıların soğuk vitrinlerinde bir masa tablası ya da iç dekor olarak kullanılmak üzere uygun fiyata satılmayı bekliyor. Yıllar boyunca yüzlerine vuran yağmurlara ve rüzgârlara, içlerinde sakladıkları anılara, kim ve nasıl değer biçecek dersiniz?

Kapıları kapatırız dış dünyanın tehditlerine karşı. Bir de üzerine kilit takarız bizden başkası açmasın diye.

Gelenleri sorgusuz sualsiz kabul ettiğimiz, başkalarına güvenip kapılarımızı hiç kilitlemediğimiz günler geride kaldı. Ali Baba ve Kırk Haramiler masalında olduğu gibi, kilidi söz olan kapılar yok ki ‘açıl susam açıl!’ denildiğinde açılsın. Şimdi, şehrin kıyıda köşede kalmış birkaç mahallesi dışında, evler artık çelik kapılar ve geçmeli kilitlerle korunuyor.

Soğuk ama güvenli bir zırhın arasında, sıcak sohbetlerimizde ‘kilitlemiyor’. Dökme demirden kilit ve anahtarları, kapı eşiklerini, belli belirsiz bir çocukluk anısı olarak da hatırlayacak mı yeni gelen nesil? Anadolu kentlerinde, büyük şehirlerin ücra semtlerinde, hayatın aktığı yerdir kapı eşikleri. Kadınlar eşikte oturup dinlenirken bir yandan da komşularıyla sohbet ederek günlük hayatın sıkıntısından ve tek düzeliğinden biran olsun uzaklaşırlar.

Yaşantılarımıza olduğu kadar deyimlerimize de yerleşmiş kapılar. Söz gelimi, akşam misafirliklerinde ‘Kapı kapı gezeriz’. Hiç belli olmaz, belki kararımızı değiştiririz diye ‘açık kapı bırakırız’. Aileye uzak birilerinden bahsederken ‘dış kapının mandalı’ deyiveririz. ‘El kapılarında’ çalışır ekmeğimizi kazanırız. İstenmediğimiz

yerlerden ‘kapı dışarı ediliriz’. ‘Kapıdan kovsalar bacan gireriz’ kimi zaman, eğer bir şeyi kafamıza koyduksak.

Üzerinde ahşap işlemeleri zamanın acımasızlığında kaybolmaya yüz tutmuş cami kapıları, okulların otoriteyi simgelen demirden kocaman kapıları... Hangi kapıya gitsen başka bir öyküsü var ardında sakladığı. Sürgülü, döner, katlanır, çarpma, kendiliğinden açılan kapılar... İçeriye ya da dışarıya açılan kapılar; kapıların ardına saklanan dünyalar. Kendimize ve başkalarına ait olanı ayıran sınır orası; gürültülü alarmlar, iri yapılı korumalar ve birkaç açılı görüntü kaydeden kameralarla korumaya çalıştığımız. Bunların yanında bir de görmediğimiz kapılar var. Bizi hayallerimize ulaştıracak geçitler onlar.

Oya BERK

10. METİN

İYİMSERLİK KÖTÜMSERLİK

İnsanları bir çok bakımdan iki sınıfa ayırabilirsiniz. Fakat en doğrusunu Auguste Breal adında bir muharrir yapmıştır. O muharrir: ‘İnsanları, beraber yaşadıkları kimselere, hayatı hoş hale getirenler, bir de beraber yaşadıkları insanlara hayatı zehir edenler diye ikiye ayırmak kabildir.’ diyor.

Bana öyle gelir ki muharrir bu ayrımı yaparken insanların bir kısmının iyimser, bir kısmının da kötümser olduğunu anlatmak istemiştir. İyimser yahut eski tabiriyle ‘nikbin’ dediğimiz insanlar hakikaten yalnız kendilerinin hayatlarını tatlılaştırmakla kalmazlar, beraber yaşadıkları insanlara da hayatı pembe bir gözlük arkasından seyrettirirler. Böyleleri en feci hadiseler karşısında kaldıkları zaman ümitsizliğe kapılmazlar; o karanlık hadisenin, gece içinde parlayan yıldızlar gibi, ışık veren bir noktasını bulup ertesi güne o noktadan bakmayı tercih ederler.

Burada ‘tercih ederler’ sözünü gelişigüzel kullanmadığımı herhalde siz de fark etmişsinizdir. Çünkü iyimser dediğimiz adam, en kötü meseleler karşısında kaldığı zaman bu meseleyi iyi tarafından mı, yoksa kötü tarafından mı göreyim diye düşünmez; yaratılışı onu doğrudan doğruya karanlıklar içinde aydınlık noktaları aramaya götürür. Siyahlar içinde bir bakışta beyazları görür. Bir de kötümseri, eski tabirle ‘bedbin’

dediğimiz adamı düşünün. Aman Allah!... Bedbîn gözler güneşte bile kara kara lekeler bulacaktır.

Nerde olduğunu hemen şimdi toparlayamıyorum, fakat bir yerde okumuştum; iyimser insanla kötümser insanı birbirinden ayırmak için güzel bir usul bulmuşlar. Bir masanın üzerine yarım bardak su koyup insanları teker teker davet ederek masanın üzerinde ne gördüğünü sormuşlar. Kötümser adam, yani o her şeyi kara, her şeyi korkunç, her şey noksan gören adam: ‘yarısı boş bir bardak görüyorum’ dermiş. Buna karşılık iyimser olan kişiler: ‘yarısına kadar dolu bir bardak.’ gördüklerini söylerlermiş.

Kötümserler gerçekten böyledir. Onların gözlerine boşluklar çarpar. Yüreklere sanki vesveseyle doldurulmuştur. Parmağında küçük bir sivilce çıksa kötümserin aklına ilk gelen şey bunun kanser başlangıcı olduğudur, iyimser ise parmağında bir sivilce çıktığını, bunu ona iyi bakarak geçiştirmenin mümkün olduğunu düşünür. Böylelikle kendisine de, etrafına da hayatı zehir etmez. Ama kötümser öyle değildir. Hiçbir şeyden memnun olmadığı, en iyi fırsatlar karşısında zihnini kötü ihtimallere doğru işlettiği için her şeyden önce kendisini mahveder; daima kara kara düşündüğünden gülmek fırsatlarını sık sık kaçıır. Adeta yaşamaz...

Meşhur Düşes De Windsor’un pek sevdiği Lady Mendl adında bir ihtiyar hanım vardı. Belki adını duymuşsunuz, çünkü iyimserlikten bahsedildiği zaman onun adını hatırlamamak mümkün olmaz.

Çok yaşamış, çok görmüş olan bu ihtiyar kadın : ‘İnsanın yaşı ne kadar ilerlerse ilerlesin, yaşamak için vakit geçmiş değildir. Daima yeni şeyler öğrenmek istiyorum. Yenileri de öğrenince eskileri unutmak adetimdir. İhtiyar olduğumu hiçbir zaman düşünmem. Bütün yeni cereyanlarla hemen ilgilenirim. Çünkü ben iyimser bir kadınıym.’ der ve hep neşe ile keyif içerisinde, kuruntusuz, üzüntüsüz geçmiş olan hayatını, tıpkı büyük kumandan Sezar gibi üç kelime ile anlatır. Bilirsiniz Sezar bir muharebeden döndüğü zaman senatoda kendisinden bu mücadelenin tafsilatını sormuşlar, o sadece: ‘Gittim, gördüm, yendim.’ demiştir. Lady Mendl da kendi hayatını tıpkı onun gibi üç kelimeyle anlatıyor. ‘Güldüm, yaşadım, sevdim.’

Hayatı böyle iyi tarafından, rahat tarafından, keyifli tarafından almak, yok yere dertlenmemek, hiç yüzünden, hatta oldukça mühim sebepler bulunsa bile kederlere bakmamak ne iyi şey. Böyleleri toprağa tohum serpen çiftçi gibi geçtikleri yerlere

saadet dağıtırlar. Bu saadet tohumları buğday misali yeşermekte gecikmez. En ufak şeylerden memnun olurlar. Günlük hayatlar onlar için küçük ikramiyelerle doludur.

Beş on dakikayı tesadüfen hoş geçirmek, keyfiyle söylenmiş bir şarkıyı dinlemiş olmak; güzel bir tablo seyretmek, gerçekten layık olanlara ufak bir yardımda bulunmak, tabiatın harikuladeliğine hayran kalmak, bir çocuğun masum üzüntüsünü gidermek, bir kötümserin gözünde hiç değeri olmayan pek çok şey, iyimserin hayatını zenginleştirir.

Bu dünyada gördüğümüz bütün eserler iyimserlerin eserleridir, çünkü insan kötümser olunca eser vermesine imkân kalmaz. Bütün işlerin başlangıcı çetin mücadelelerle doldur. En ehemmiyetsiz bir engel karşısında yılıveren kötümser, bir kenara çekilip kara düşüncelere dalarken iyimser adam, o mücadelelerin sonunu görebildiği için engellerin üzerine atılmaktan çekinmeyecektir. Hayatın engelleri, sonunun daima iyi olacağına inanan güçlerin sayesinde ortadan kalkar. Dünyayı refaha ve bolluğa kavuşturan onlardır. ‘En iyi iş neşeli bir adamın elinden çıkan iştir’ diye bir söz vardır. İnsan çalışırken neşesini kaybetmemeli. Kötümserlik cemiyette her bakımdan yıkıcı bir rol oynar. Bu sözleri dinlerken tabi aklınıza gelen suali tahmin etmiyor değilim. Peki, ama nasıl iyimser olmalı?

İnsan dünyaya iyimser olarak gelmektedir. Küçük çocukların en tatlı hayaller içinde büyüdüklerini hatırlayacak olursanız bu sözün doğruluğuna inanırsınız sanıyorum. Sonradan kötümser olduğumuza göre dostlarımızı iyimser insanlardan seçelim. Neşe bulaşır, derler. Onların neşeleri bize ulaşır, hayatı hoş tarafından almaya alışacağımız için kötümserliğimizden eser kalmaz belki.

Şevket RADO

11. METİN

ANADOLUNUN CİRİT OYUNLARI

Anadolu'nun geleneksel seyirlik oyunları arasında cirit oyunlarının yeri büyüktür. Cirit oyunları, bir eğlence, bir yiğitlik ve çeviklik gösterisi, aynı zamanda bir atlı spordur. Cirit oyunlarının tarihi çok eskilere gider. Türkler, bu sporu binlerce yıl

önce Orta Asya'da başlatmışlar, yüzyıllar boyunca bu geleneği sürdürerek, Selçuklularla birlikte Anadolu'ya getirmişlerdir. Bu yüzden cirit oyununun Anadolu'da en azından 900 yıllık bir tarihi vardır. Güreş gibi cirit de millî ve geleneksel bir ata sporu sayılır. Güreş, bir zamanlar 'Türk gibi kuvvetli' sözüyle Türk gücünü nasıl dünyaya yaymış ve tanıtmışsa cirit oyunu da Türk yiğitlerinin binicilikteki hünerinin, çevikliğinin, cesurluğunun sembolü olmuştur.

Cirit oyunun kaynağı ve çıkışı üzerine çeşitli söylentiler vardır. Derler ki bir zamanlar, birbirine komşu, aynı soydan gelen iki obanın arası açılır. Bir oba ötekinden kız ister verilmez. Derken iş, kavgaya, savaşa dökülür. İki obanın yiğitleri atlarına biner, zırhlarını kuşanır, silahlanırlar. İki obayı ayıran sınırın tam karşısında yerlerini alırlar. Nerdeyse yiğitler birbirine girecek. Obanın yaşlıları toplanır, bir hiç yüzünden yiğitlerin birbirine girmesini istemezler. Karşı obanın ileri gelen yaşlılarıyla konuşur, anlaşılır:

—Niçin savaşalım, boşu boşuna vuruşalım? Biz aynı soydan aynı kökten gelmiş iki kardeş obayız. Aramızda bir anlaşmazlık oldu, yiğitlerimiz bunu onur meselesi yaptılar. Ellerinden silahlarını alalım, silah yerine birer sopa verelim. Çatışsınlar, güçlerini, savaş hünerlerini, yiğitliklerini göstersizler. Sopalarını kim kime daha çok isabet ettirirse o taraf yenmiş sayılsın. Yenilen yenilgiyi kabul etsin derler.

İki obadan iki hakem seçer, meydana sürerler. Yiğitler, bir savaş düzeni içinde vuruşmaya başlarlar. Sonunda hakemler en çok isabet almış tarafı yenilmiş sayarak çatışmayı durdururlar. Yenen taraf da istediğini elde eder.

Bu olaylardan sonra cirit bir oyun, bir spor olarak yayılır. Geleneksel kuralları ile birlikte millî oyunlarımız arasında yerini alır.

Cirit oyunlarında kullanılan bir metre uzunluğundaki sopalar, meşe, şimşir, hurma gibi ağaçların dallarından kesilir, cilalanır. Bir ucu kalıncadır. Cirit oyununa katılacak belli sayıdaki atlılar karşılıklı dizilir. Aralarında 100-200 metrelik bir mesafe bulunur. Cirit başladığı zaman, dizilerden bir atlı atını ileri sürer. Buna öteki diziden başka bir atlı karşı çıkar. İlk çıkan atlı, karşısındaki atlıya sopasını fırlatır ve hemen dizginleri geri çevirir, öteki onu kovalar ve sopasını atar, derken karşıdan bir ikincisi onu karşılar. Böylece cirit bir düzen içerisinde sürer gider. Diziler teker teker meydana çıktıktan sonra, değneğini en çok isabet ettiren taraf galip sayılır. Cirit oyununda tek hedef atın sırtındaki binicidir. Ciritin ata isabet etmesi, savuranın oyun dışı kalmasını

gerektirir. Bu yüzden atlılar, kendilerini hedef alan ciritlerden korunmak için at üzerinde çeşitli hareketler yapar, gizlenir, dört nala giden atın üzerinde türlü hüneler gösterirler. Çeviklik, iyi binicilik, güçlü atıcılık, cesurluk, bu oyunun hüneleri arasındadır.

Cirit oyununu eski Türklerde bir savaş manevrası sayanlar da vardır. Top, tüfek icat edilmeden önce, savaşlarda en etkin silah kuşkusuz, sipahi denilen atlı savaşçıların ya da bir başka deyimle süvarilerin ellerindeki mızrak ve gürzlerdi. Yayalar daha çok ok atar, kılıç sallarlardı. Atlı savaşçılar, savaş öncesi talimlerinde ağaç sopalar kullanırlardı. Cirit oyunun bir savaş oyunu ya da karşılıklı savaş gösterilmesi bu yüzden.

Bugün yurdumuzun çeşitli bölgelerinde cirit oyunları oynanır, çeşitli yarışmalar yapılır. Kars'ta, Erzurum'da düzenlenen şenlik ve yarışmalarda cirit oyunları başta gelir. Her yıl Konya'da eylül ayında yapılan "Geleneksel Türkiye Cirit Oyunları Yarışması"nı binlerce kişi izler, yarışlarda derece alanlara ödül verilir.

Türklerin ata sporu olan cirit oyunları, Asya'da ve Avrupa'da başka milletleri de etkilemiş, ciride benzer oyunlar türemiştir. Atlı polo oyunu bunlar arasındadır. Ne var ki cirit oyunlarının özelliğini yitirmeden yeni bir düzenleme ve özendirme ile yaşatılması gerekmektedir. Anadolu'nun geleneksel bu sporu unutulmaktan kurtarılmalıdır. Bir zamanlar köy düğünlerini davulu ile zurnası ile coşturan cirit oyunları, Anadolu'nun kürek sesi, yiğitlik, mertlik heyecanı, geleneksel seyirliğidir.

Mehmet ÖNDER

13. METİN

KARADA YÜZEN DONANMA

O gün, orada gencecik bir padişah, önce imkânsızlığı yendi, sonra Bizans'ı... Pek çoğumuzun 'pes' edeceği durum karşısında sabır ve irade imtihanı vererek galip çıktı.

Önce olayın kısacık hikâyesine bakalım:

Bizans, 6 Nisan 1453 sabahı asker sayısı 150.000–200.000 arası olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilen Osmanlı ordusu tarafından son kez kuşatıldı.

Bu arada Osmanlı donanması Haliç'in girişine dayanmış, Sarayburnu önlerinde demirlemişti.

Ordu, merkez, sağ ve sol olarak üç kısma ayrıldı. 19 Nisanda yapılan ilk saldırıda, tekerlekli kuleler kullanıldı ve bu saldırı ile Topkapı surlarından burçlara kadar yanaşıldı.

Çok şiddetli çarpışmalar oluyor, Bizanslılar şehri koruyan surların zarar gören bölümlerini hemen tamir ediyorlardı. Venedik ve Cenevizliler de donanmalarıyla Bizanslılara yardım ediyorlardı. Kara ordusu sıkışmıştı, donanmanın devreye girmesi lazımdı.

Sultan II. Mehmet böyle düşünüyordu, fakat donanmayı devreye sokamıyordu. Çünkü surların zayıf olduğu, İstanbul'un haliç tarafına zincir gerilmişti. Osmanlı donanmasının haliç'e girişi böylece engellenmişti.

Bizans'ın fethi, Osmanlı donanmasını Haliç'e indirilmesine bağlı görünüyordu. Sultan II. Mehmet, geceler boyu düşündü. Böyle elleri kolları bağlı bekleyemezdi. Bir şeyler yapmalı, bir an önce Bizans'a girmeliydi.

'Çare olur' diye, düşüncelerini herkesle paylaştı. Lakin kiminle konuştuysa bunun 'imkânsız' olduğunu söylediler... Fakat genç padişah, hiçbir imkânsızlığa teslim olmak istemiyordu. Aradığı çare, çaresizlikten çıkacaktı. Buna inanıyordu.

Düşündü, düşündü... Umudunu hiç yitirmedi, Bizans'ı fethetme kararından hiç vazgeçmedi... Derken kafasında bir şimşek çaktı, bir fikir dolandı. 'Olabilir' diye söylendi kendi kendine... Osmanlı donanmasına ait bazı gemiler karadan çekilerek Haliç'e indirilecekti. Aklına gelen 'son çare' buydu.

Kurmaylarından bazıları bunun mümkün olduğunu, bazıları ise 'imkânsız' olduğunu söylediler.

'İmkânın sınırını görmek için imkânsızı denemek lazım.' Dedi padişah. 'Tiz hazırlanasız, gemiler karadan yürütülecek, daha da olmazsa havadan uçuracağız!'

Gemileri uçurmayacaktı elbette, sadece hiçbir engel yüzünden fetih yolundan dönmeyeceğini, olumsuz hiçbir şarta teslim olmayacağını söylemeye çalışıyordu. Kısacası, fetih konusundaki kararlılığını vurguluyordu. Önce kurmaylarıyla birlikte bölgeyi gezdi. Ölçüp biçtiler ve denemeye karar verdiler.

Bu karardan hemen sonra çalışmalar başlatıldı. Tophane önündeki kıyıdan başlayıp, Kasımpaşa' ya kadar ulaşan bir güzergâh üzerine kızaklar yerleştirildi.

Gemilerin, kızakların üzerinde rahatça kayması için, Galata Cenevizlilerinden zeytinyağı ve tereyağı dâhil bulunabilen her türlü yağı satın alarak kızakları yağladılar.

21–22 Nisan gecesi 67 (ya da 72) parça gemi düzeltilmiş yoldan Haliç'e indirildi.

Haliç'teki Osmanlı donanmasına ait toplar surları dövmeye başlayınca Rumlar gözlerine inanamadılar.

Olmayacak bir şey olmuş, imkânsızlık ve olumsuzluk kararlılık kaygısında bir kez daha yenilmişti. Bu azmin zaferiydi.

'Normal insanlar', hayatı en kolay taraflarıyla yaşamaya çalışırlar.

Bazılarımız, 'zor' karşısında pes ederiz, bazılarımız 'çok zor' karşısında yelkenleri suya indiririz.

Bazıları da var ki, 'zor'u ve 'çok zor'u rahatça aşar, hatta 'imkânsızlık', karşısında böyle vazgeçmezler.

Tarihe şan verenler 'imkânsızlıklar', karşısında 'pes' etmeyenlerdir.

Hatırlayalım: Sultan II. Mehmet'in büyük bir donanması vardı. Ondan başka iyi eğitilmiş deneyimli askerleri vardı. Ve koca 'Şahi' topları, mancınıkları, kuleleri vardı. Ama eğer 'olmaz'ı oldurup gemileri karadan yürütmeseydi, elindeki imkânları kullanamayacak, dolayısıyla Doğu Roma İmparatorluğunun 1125 yıllık başkenti İstanbul'u fethedemeyecekti.

Yavuz BAHADİROĞLU

13. METİN

BOZKIRIN TEZENESİ

Orta Asya steplerinden kalkıp at sırtında Anadolu bozkırlarına ulaştığımız gün, yeni yurdumuzu onunla selamladık.

Adına Kopuz dedik, çöğür, düktar, saz dedik, bağlama dedik. Çalanlara kam, başı, ozan dedik, aşık dedik... Dede Korkut boy boyladı, soy soyladı, koçla kopuzla... Karacaoğlan koşmalar düzdü Eliflere, Sunalara, Koç Köroğlu'nun elinde silahtı tüfek icat olup mertlik bozulmadan evvel...

Yunus Emre gönüller onardı dilinde hakkın sözü elinde çeşte kopuzla... Âşık Veysel onunla geçti iki kapılı handan ağır ağır... Kerem yarasının onunla sardı... Pir Sultan Abdal, Hakkı ve hakikati haykırdı elinde sazıyla asırlardır... Kimi dil ile söyledi, kimi tel ile... Kimini 'saz' da usta bildik, kimini 'söz' de...

Bu zengin birikimi, bu büyük saz ve söz kültürümüzü kendine has bir tavır ve üslupla yoğurarak türkülerimiz tıpkı bir bayrak gibi yıllardır gönül dağımızda dalgalandıran, yaşayan en büyük Türk ustası Neşet Ertaş...

Kimdir Neşet Ertaş? Bir zamanlar sadece Muzaffer Sarısözen'in tabiriyle 'Kırşehirli mahalli sanatçı' olarak bilinen Neşet Ertaş'ı binlerce hatta milyonlarca saz çalıp türkü söyleyenlerden ve diğerlerinden ayıran nedir? Onun sazının ve sesinin insanı büyüleyen sırrı nerden gelmektedir? Gerçek anlamda gönül telimizi titreten, ruhumuzu yükselten bu esrarlı sesin, sazın ve tavrın arka planında neler ve kimler var?

Neşet Ertaş, 1938 yılında Kırşehir'in Çiçekdağı ilçesine bağlı Kırtıllar köyünde dünyaya gelmiştir. Çocukluk ve gençlik yılları Kırşehir, Yozgat ve Keskin 'in çeşitli köylerinde geçmiştir. On beş yaşında gurbete çıkan Neşet Ertaş'ın gurbet hayatı hâlâ devam etmektedir.

Saza gümbür gümbür ses veren, âdeta davula eşlik edercesine sazının göğsünden pençesiyle sesler çıkaran Neşet Ertaş, hep samimi ve kendi halinde yüreğinin acılarını ve kendi iç gurbetlerini seslendirmiştir.

1960'lardan itibaren ismi, sazımız bağlama ile birlikte anılan; sadece geniş halk kesimlerinde değil, gittiği musiki çevrelerinin ve gerçek türkü dostlarının da gündeminden hiç düşmeyen Neşet Ertaş'ı farklı değerlendirmek gerekiyor. Onun sanatı için, başta Muharrem Usta olmak üzere, Hacı Taşan, Çekiç Ali ve Orta Anadolu müzik geleneğinin diğer ustaları da dahil olmak üzere hepsinin üst seviyede bir sentezi ve esrarlı bir bileşkesi denilebilir.

Neşet Ertaş'ın sanatı, hayatı ile o kadar iç içedir ki çalıp söylediği türkü ve bozlaklarında bütün bir hayat hikâyesini bulmak mümkündür. Hayatına yakından baktığımızda da o içli türkülerin, yakıcı bozlakların nelerden, nasıl doğduğunu ipuçlarını elde ederiz hemen.

Onun hayatını, 'garip' mahlasıyla yazdığı şiirlerindeki ozan yönünü yıllarca kimse fark etmedi.

Babasından öğrendiği geleneksel ve anonim türkülerin, bozlakların dışında, sözleri kendisine ait türküler, bozlaklar söylediğini de fark eden olmadı yıllarca. Sözü ve müziği ile anonim türkülerindeki erişilmez sadeliği ve estetik seviyeyi yakalayan sayısız türkünün, bozlağın altına attığı mütevazı imzasını kimselere söylemedi.

Olağanüstü denilebilecek yeteneği, geleneğe hâkimiyeti, gelenekten kopmadan yeniye bağlılığı, yeni zamanların modern zevk ve eğilimlerini gözetken Neşet Ertaş, hep gündemde kalmış bir sanatçıdır.

O, ismi bağlama ile özdeşleşmiş bir türkü ustası... Türküyü bağlamaya, bağlamayı 'türkü'ye bu kadar yakınlaştıran ve yakıştıran, adeta birbirlerinin içinde eritip yok eden ikinci bir sanatçı bulmak öyle sanıldığı kadar kolay olmasa gerek.

Fakında mısınız bilmem; türkü saza, saz türküyeye ve ikisi birden Neşet Ertaş'a ne güzel uyuyor.

Bayram Bilge TOKEL

14. METİN

SUSAYAN KONYA

Konya kapalı havzasını bilir misiniz? Çoğumuzun yolunun düştüğü, dümdüz yollarla arşınladığımız yerlerden biridir. Benim de yolum Türkiye'de yaptığımız 'Konya kapalı havzasının Akılcı Kullanımı' projesi ile düştü oralara. Ekip arkadaşlarımla, suyun akılcı kullanımı amacıyla yola çıktık. Yolculuğumuz alanda, toplantılar, eğitim etkinlikleri ve pilot uygulamalar yaparak sürüyordu. Yolculuğumuz boyunca, her ay bölgeyi baştan sona doğru dolaştık; amacımız bölgenin sorunlarını tespit etmektir. İki yolda, Konya Havzası'nda, toplam 50.000 kilometrelik; yani dünyanın çevresi kadar tur attık.

Yukarıda bahsettiğim 50.000 kilometrelik yolculuğun sadece küçük bir kısmıdır size anlatabileceklerim. Bu yol hikâyesi anakaradan, sabahın erken saatlerinde yola çıkışımızla başlar. Sabahın kör karanlığında yarı aç, yarı uykulu düştüğümüz yollardan Kulu makasına kadar uyuyarak geçiyoruz. İlk durağımız, Türkiye'nin beyaz incisi Tuz Gölü. Tuz Gölü, Türkiye'nin en büyük özel çevre koruma alanı. Uçsuz bucaksız beyazlığı batımıza alarak yol boyu ilerliyoruz. Göle en yakın olduğumuz yerde durup

gölün üzerinde yürümeye başlıyoruz. Ayaklarımızın altında ezilen beyaz tuz kitlelerini hissettirdiklerini yazıyla anlatmak gerçekten çok güç...

İçimden 'garip bir göl' diyebiliyorum sadece; başka derli toplu bir cümle bulamıyorum yaşadıklarımı anlatacak. Çünkü su yok gölde. Bu göle göl demeye bin şahit ister... Oysaki tuzcul sulak alanlarda buharlaşmanın yağışlardan daha çok olmasından dolayı, tuz göllerinin özelliğidir çöl gibi olmak. Yetkililerle yaptığımız görüşmede göldeki susuzluğun, tuz üretimini olumsuz etkilediğini ve Konya'nın pis sularının göle akıtıldığını öğreniyoruz.

Yola devam... Aksaray'ı geçtikten sonra tuz gölünün güneyinden Obruk Han'a doğru ilerliyoruz. Uçsuz bucaksız bozkırların arasından geçerken aklıma, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şu dizleri takılıyor:

'Bu şehir bozkırın tam çocuğudur.

Onun gibi, kendini gizleyen esrarlı bir güzelliği vardır...'

Tanpınar'ın bahsettiği esrarlı güzellik, güneşin iyice yükselmesiyle birlikte olanca ihtişamıyla ortaya çıkıyor. Ardımızda bıraktığımız esrarlı güzellik yanımıza kattığımız hayranlık duygusuyla Obruk Han'a varıyoruz. Obruk Han, tarih ile doğanın eşsiz birlikteliğini sergilediği inanılmaz güzellikte bir yer. Tarihî hanın içinden yürüyerek bir süre obruğu aradık. Kemerli kapının içinden geçtiğimizde masmavi renkli obruk gölü göz kırpyordu karşımda. Derinliği 100 metreden fazla olan bu göl, havanın da güzel olması sayesinde içimizdeki fotoğrafçılar için bulunmaz bir görsel şölen haline geliyordu.

Bilim insanları obrukların, yeraltı su seviyesinin düşmesiyle birlikte oluşturduğunu söylüyor. Köylüler de, 'su kaçıyor' diyerek susuzluğu dile getiriyorlardı.

Bozdağı Anadolu Yaban Koyunları Koruma Sahasına uğramadan geçtik. Havzada yaban koyunlarının yanı sıra başak ve tuzcul bozkırlarda yaşayan küçük kemirgenler gibi nesli tehlike altında olan birçok memeli türü bulunur.

Bundan sonraki durağımız Karapınar. Karapınar, ülkemizde çölleşmenin başladığı noktalardan biri ve belki de en belirginini. Çölleşmeyi önlemek için uzmanlar ve yetkililer yıllardır başarılı bir çalışma yürütüyorlar, alan, Türkiye de rüzgar erozyonu hızının en yüksek olduğu bölge. Karapınar, fotoğrafik açıdan inanılmaz güzellikte kareler sunuyor bize. Özellikle, değişik volkanik oluşumlara sahip olan Meke Krater

Gölü ve Acı göl. Binlerce yıl önce volkanik patlama sonucu oluşan krater, zamanla suyla dolarak göle dönüşmüş ve göl bu yıl koruma altına alınmış.

Dünyada bir benzerinin olmadığı söylenen Meke Krater Gölü, maalesef pek iyi durumda değil. Göl kurumakta ve kirlenmekte. Karşımızdaki can çekişen bu görüntünün içimizdeki yarattığı bu üzüntüyle oradan ayrıldık. Yolda aklımda kalanları not ederken defterime ‘Burada çadır kampı iyi gider’ diye not düştüm; sonraki yolculuklara rehberlik etmesi amacıyla. Ardından yollar bizi Acı göle götürüyor. Acı göl, geniş bozkır alanların içinde rengârenk görüntüsüyle insanı şaşırtan apayrı bir güzellik sergiliyor.

Hava kararmaya başlamıştı ve biz Konya merkeze doğru ilerliyorduk. Ve şarkılar eşliğinde Mevleviler diyarı Konya’ya vardığımızda, 350 km yol almış olmanın yorgunluğu kendini iyiden iyiye belli etmeye başlamıştı. Kentin girişinde Mevlana, herkesi olduğu gibi bizleri de;

‘Gel, gel; ne olursan ol, yine gel.’ sözleriyle karşılıyordu.

Konya merkezde yapılması gerekenler listesinin başında yer alan meşhur etli ekmeklerimizi yedikten sonra öğretmen evindeki odalarımıza, bir sonraki yoğun gün bizi beklediği için çekildik.

Konya havzasının ekonomisi temel olarak tarıma dayanır. Türkiye’nin tahıl ambarı olarak bilinen havzada şeker pancarı üretimi önemli yer tutar. Buna ek olarak hayvancılık da yaygın olarak yapılır. Ayrıca Tuz gölü çevresinde yılda 75 bin ton tuz üretilmektedir, bu da Türkiye’nin toplam tuz üretiminin %55’i demektir. Ancak havzadaki su sorunu, tarımsal verimliliği azaltarak ekonomik kazancın düşmesine neden olmuş. Bölgede tarıma alternatif bir gelir kaynağı geliştirmek de pek mümkün değil.

Ertesi gün Beyşehir Gölü’ne doğru yola koyuluyoruz, yol boyu keyfimize diyecek yok; meraklı onlalar için söyleyelim, Beyşehir Gölü’ne doğru giderken yol boyu devam eden elektrik telleri üzerine konmuş kızıl şahinleri hem seyretmek hem de saymak, yolu keyifli kılan uğraşlardan birisi.

Siz, kızıl şahinleri seyreylerken Beyşehir Gölü tüm ihtişamıyla karşımıza çıkarır. Beyşehir Gölü, ülkemizin peyzaj güzelliği açısından en güzel gölüdür. İster istemez içimden aynı düşünceyi tekrarlayıp duruyorum: ‘Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat boş yere yazlık sarayını buraya yaptırmamış!’ Turkuaz rengi göl, üzerindeki irili ufaklı adalarla kendine doğru çeker sizi. Tüm yalnızlığınızı toparlayıp sadece

Beyşehir Gölü ile yaşamayı hayal edersiniz. Gölün batı tarafı, karlarla kaplı Anamas Dağları'nı konuk ederken doğu bölgesi, batısı da tam bir zıt görüntü sergilemek istercesine dümdüz bir ovalık alanı içerir. Anamas Dağları'nı dağcılar ve yürüyüş sevenler için kaçırılmaması gereken mekânlardan birisidir ve tabii ki fotoğrafik açıdan da çok önemli bir bölge olduğuna değinmeden geçmemek lazım. Gün batımı, adaları, gül soğanları, sazlıkları, tepeli pelikanları; makinelere yönelmiş gözlerimizden sadece filmlerimize değil, beynimize de değerli kareler aktarmaktaydı. Ancak gezimiz sırasında, göl suyunun tarlaları sulamak için kullanılmasından dolayı gün geçtikçe seviyesinin azalmaya başladığını öğreniyoruz. Bir gün buralarda gördüğünüz güzellikleri çocuklarımıza aktaramayacağımızı düşünmek bile korkutuyor bizi. Kahroluyoruz ister istemez... İçimizde bir hüznün, aklımızda bir ezgi: 'Bir şey yapmalı hey, bir şey yapmalı...'

Bilim insanları ve sivil toplum kuruluşları, bu gördüğümüz yerleri dünya çapında önemli alanlar olduğunu vurguluyor. Gezip görünce bu görüşün ne kadar doğru olduğunu anlıyoruz...

Ayşin TEKTAŞ

15. METİN

DENİZ HASRETİ

Gözümde bir damla Su deniz olup taşıyor,
 Çöllerde kalmış gibi yanıyorum.
 Bütün gemicilerin ruhu bende yaşıyor;
 Başımdaki gökleri bir deniz sanıyorum.

Nasıl yaşayacağım ey deniz senden uzak?..
 Yanıp söniyor gibi gözlerimde fenerin?..
 Uyuyor mu limanda her gece sallanarak,
 Altında çivilerle çakılmış gemilerin? ..

Sevmiyorum suyunda yıkanmamış rüzgarı;

Dalgaların gözünde tütüyor mavi, yeşil...
 İçimi güldürmüyor sensiz ay ışıkları;
 Ufkundan yükselmeyen güneşler güneş değil!

Bir gün nehirler gibi çağlayarak derinden
 Dağlardan, ormanlardan sana akacak mıyım?
 Ey deniz, Şöyle bir gün sana bakacak mıyım?
 Elma bahçelerinden, fındık bahçelerinden?

Ömer Bedrettin UŞAKLI

16. METİN

SON KUŞLAR

Vaktiyle bu Ada'ya bu zamanda kuşlar uğrardı. Cıvıl cıvıl öterlerdi. Küme küme bir ağaçtan ötekine konarlardı.

İki senedir gelmiyorlar.

Belki geliyorlar da ben farkına varmıyorum!

Sonbahara doğru birtakım insanların çoluk çocuk ellerinde bir kafes, Ada'nın tek tepesine doğru gittiklerini görürdüm. İçim cız ederdi.

Büyüklerin ellerinde birbirine yapışmış, acayip çomaklar vardı. Bunlar bir yeşil meydanın kenarına varır, ufacık bir ağacın her dalına ökselerini bağlarlardı. Hür kuşlar, kafesteki çığırtnan kuşunun feryadına, dostluk, arkadaşlık, yalnızlık sesine doğru küme gelirler.

Çayırılıkta bir başka ağacın gövdesinde birikmiş çoluklu çocuklu kocaman adamlar, bir müddet bekleşirler, sonra kuşların üşüştüğü ağaca doğru, yavaş yavaş yürürlerdi. Ökselerden kurtulmuş dört beş kuş, bir başka ökseye doğru şimdilik uçup giderken birer damlacık ederiyle birer tabiat harikası olan kuşları toplarlar, hemen

dişleriyle oracıkta boğarlardı ve hemen orada canlı canlı yolarlardı. Hele bir tanesi vardı, bir tanesi. Çocukları bu işe seferber eden de oydu.

Ökseleri cumartesi gecesinden hazırlayan da Konstantin isminde bir adamdı. Galata'da bir yazıhanesi vardı. Zahire tüccarıydı. Kalın, tüylü bilekleri, geniş göğsü, delikleri kapanıp açılan üstü kara benekli bir burnu, deriyi yırtmış da fırlamış gibi saçları, kısa kısa bir yürümesi, kalın kalın bir gülmesi...

Hani sessiz, zenginliğini belli etmez, mütevazı adamdı da... Konu komşusu severdi hani. Hiçbir şeye, hiçbir dedikoduya karışmazdı. Sabahleyin işine kısa kısa adımlarla koşarken, akşam filesini doldurmuş vapurdan çıkarken görseniz; iriliğine, sallapatiliğine, Karamanlı ağzı konuşuşuna, basit ama hesaplı fikirlerine, sevimli şakalarına karşı hakkında kötü bir hüküm de veremezsiniz. Kendi halinde, işi yolunda hesaplı yaşayan bin bir tanesinden bir tanesiydi.

Ama, güz mevsiminde birdenbire böyle canavar kesilirdi. Akşam beş otuz beş vapurunun arka tarafında yerleştiği iskemlesinde, denizin üstüne oldukça uysal bakan gözlerini havaya kaldırır, eylül sonlarına doğru böyle şairane gökyüzüne bakardı. Birden yüzünün ve gözlerinin parladığını görürdünüz.

Havada ve denizdeki tirşe maviliğinin üstünde birtakım esmer damlacıklar görülürdü. Sağa sola oynarlar, sonra bir istikamet tutturur, bu esmer lekecikler geçip giderlerdi.

Konstantin Efendi onların çok uzaktan geçtiklerini görebilirdi. Gözlerini kısırdı. Esmer lekelerin Adalar istikametinde gittiklerini görür, etrafına bakar, bir tanıdık görececek olursa gözünü kırpar, gökyüzüne bir işaret çakar.

—Bizim pilavlıklar geldi, derdi.

Kuşlar pek yakından geçmişse, seslerini taklit ederek kalın dudaklarıyla dişlerinin arasından onlara seslenirdi. Kuşların çoğunlukla aldandıklarına, bu sesi duyarak, dost sesi sanıp vapur etrafında bir dönüp uzaklaştıklarına şahit olmuşumdur.

Havalar sertleşir, poyrazlar, lodoslar birbirini kovalar, günün birinde teşrinlerin sonlarına doğru, ılık hiç rüzgârsız parça parça oynamayan bulutlu, tatlı, sümbülî günlerde, o en çağırkan kafes kuşunu nerden bulursa bulur. Mahalle çocuklarını

çağırır, bir tanesi 250 gram et vermeyen sakaları, isketeleri, floryaları, aralarına karışmış serçeleri gökyüzünden birer birer toplardı.

Seneler var ki kuşlar gelmiyor. Daha doğrusu ben göremiyorum. Güzün o günlerini pencereden görür görmez, Konstantin Efendi'nin bulunabileceği sırtları hesaplayarak yollara çıkıyorum.

Bir kuş cıvıltısı duysam kanım donuyor, yüreğim atmıyor. Halbuki sonbahar koca yemişleri, beyaz esmer bulutları, yakmayan güneşi, durgun maviliği, bol yeşili ile kuşlarla beraber olunca, insana, sulh, şiir, edebiyat, resim, musiki, mesut insanlarla dolu, anlaşmış, açsız, hırssız bir dünya düşündürüyor. Her memlekette kıra çıkan her insan, kuş sesleriyle böyle düşünecektir. Konstantin Efendi mâni oluyor. Zeten kuşlar da pek gelmiyor artık.

Belki birkaç seneye kadar nesilleri de tükenecek. Her memlekette kaç tane Konstantin Efendi var kim bilir? Kuşlardan sonra şimdi de milletin yeşilliğine musallat oldular. Geçen yol kenarındaki yeşilliklere basmaya kıyamayarak yola çıkmıştım. Konstantin Efendi'nin günlerinden bir gündü. Gökte hiç kuş gözüküyordu. Evden çıkarken isketemin kafesine bir incir yapıştırdım. İsketem tek gözünü verip bana dostlukla bakmış. İncir çekirdeğini kırmaya çalışıyordu.

Onu, ev duvarının bir kenarına çaktığım çiviye asmış, yola çıkmıştım. Kuşlar yoktu şimdi havada ama yolun kenarında yeşillikler vardı ya... Baktım: Bu yeşilliklerin bazı yerleri sökülmiş. Biraz ileride dört çocuğa rastladım. Yürüyorlar. Yeşilliklerin en güzel yerinde duruyor, bir kaldırım taşı kadar büyük bir parçayı söküyorlar, bir çuvala dolduruyorlardı:

—Ne yapıyorsunuz yahu, dedim.

—Sana ne, dediler.

Fukara, üstleri yırtık pırtık yavrulardı.

—Canım, neden söküyorsunuz dedim.

—Mühendis Ahmet Bey söktürüyor.

—Ne yapacak bunları?

—Yukarıda deri tüccarı Hollandalı var ya hani, onun bahçesini düzeltiyor da...

—İngiliz çimi alsın, eksin; mademki adam zengin...

—İngiliz çimiyle bu bir mi?

—Bu daha mı iyi?

—İyi de laf mı? Bunun üstüne çimen mi olur?

Hollandalı öyle demiş.

—Karakola koştum. Polislere haber verdim. Güya men ettiler. Gizli gizli, gene çimler yer yer söküldü. Mühendis Ahmet, Bey'e ceza bile kesilmedi. Belediye talimatnamesinde, yol kenarındaki çimleri sökmek ceza gerektirmiyormuş.

Kuşları boğdular, çimleri söktüler, yollar çamur içinde kaldı.

—Dünya değişiyor dostlarım. Günün birinde gökyüzünde, güz mevsiminde artık esmer lekeler göremeyeceksiniz. Günün birinde yol kenarlarında, toprak anamızın koyu yeşil saçlarını da göremeyeceksiniz. Bizim için değil ama çocuklar, sizin için kötü olacak. Biz kuşları ve yeşillikleri çok gördük. Sizin için kötü olacak. Benden hikâyesi.

Sait Faik ABASIYANIK

17. METİN

KOMŞUSUZLUK

Bütün efendiliğimi ve nezaketimi takınp sesime nazik bir ton vererek komşuma “İyi akşamlar!” diyorum. Apartman kapısında nadir karşılaşmalarımızdan biri bu. “İyi akşamlar!” diyor o da. Birinci katta oturuyor. Adı Fahrettin miydi? Yoksa Fehmi, belki de Faruk'tu... Bir sabahta alt katımızda oturanla karşılaşıyorum. O genç biri, yeni evli. Adını duyduysam da hatırlamıyorum. “Merhaba, günaydın!” diyorum. Samimi cevap veriyor, hatta gülümsüyor: “Günaydın!”

Nazikçe gülümsüyorum ben iyi, zararsız bir adamım, diyor sesim. Ne olur “İyi akşamlar!” ve “Günaydın!” dan başka, bir kelimecik daha konuşabilseydik. “Nasılsın?” filan desek birbirimize, “Çoluk çocuk iyi mi?” desek. Olmuyor işte. Bütün

samimiyetimi, nezaketimi takınıp selam vermeme rağmen, komşularıyla bir kelimenin ötesinde konuşacak şey bulamıyorum.

Bazen bu şansını yakalamıyor değilim aslında. Apartman kapısının kapalı olduğu zamanlar oluyor. Anahtarımızı almamış oluyoruz. Kapıda beş on saniye, komşularımdan biriyle bekleme mecburiyetinde kalıyorum. Ama o saniyelerde uzadıkça uzuyor. “İyi akşamlar!” veya “Merhaba!”dan sonra bir şeyler söylemek gerekiyor. Bir türlü denkleştiremiyorum cümleyi ve sıkılıyorum... “Kapı bir an önce açılrsa da yukarı çıksam.” diyorum. Saniyeler geçmek bilmiyor. Kapı açılıyor; bu seferde merdivenleri birlikte çıkma problemi var... Hem merhabalaşmışız, hem de iki yabancı gibi hiç konuşmadan merdivenleri çıkacağız.

Kabullenemiyorum bunu. Geride kalıyorum. Kapıyı biraz oyalanarak kapatıyorum... —Oysa kapı kendiliğinde kapanıyor. — Sonra posta kutusuna bakıyorum. İçinde bir şey olmadığını bile bile kapağını açıp kapatıyorum. O zamana kadar komşum çoktan dairesine çıkmış oluyor. Ben de rahat bir nefes alıyorum, gönül rahatlığı ile merdivenleri çıkıp evimin kapısını çalıyorum.

Ara sıra alt kattaki komşumuz müzik setinin sesini anormal bir şekilde açıyor. Aslında kızmıyorum. “Ayıp oluyor kardeşim!” demek geliyor içimden. Hatta ben de aynısını yapayım mı, diye düşündüğüm oluyor. Fakat sonra vazgeçiyor, bu düşüncemden ötürü kendime kızıyorum. Keşke her gün yapsa bunu, diyorum. Böylece bende komşum olduğunu, yalnız olmadığımı; bana yakın bir yerde, hemen alt katında insanların yaşadığını, istesek sesimizi birbirimize ulaştırabileceğimizi düşünüp mutlu olurum. İnsanın yakınında bir komşusunun olduğunu bilmesi, hatta ona kızabilmesi bile güzel şey!

Geçenlerde bir yazar da komşusuzluktan yakınıyordu köşe yazısında. Hatta bir “komşular günü” ilan edilmesini bile teklif ediyordu. Komşusuzluktan ben müştekiyim, ama şu özel günleri oldum olası sevmem. Bir “komşular günü” oldu diyelim, onun da diğer anlamsız “özel günler”in akıbetine uğramayacağını kim söyleyebilir? Bir kavramın, bir olayın, kişinin veya nesnenin “özel bir gün”ü oldu mu, bilin ki o, hayatın dışına çıkmıştır. Henüz böyle bir “özel gün”ü yok; ama “komşuluk” da yavaş yavaş çıkıyor hayatımızdan. “Komşular günü” adını vereceğimiz gün, geçmişteki güzel

komşuluk ilişkilerini anlatıp tatlı hatıraları yâd etmekten başka ne ifade eder? Ne eski insanları geri getirebiliriz ne de o güzel komşulukları.

Komşuluk ilişkilerimiz neden zayıfladı, komşularımızın adını niçin bilmiyoruz? Onlarla “Günaydın!” ve “İyi akşamlar!”dan başka konuşacak şeyimiz neden olmuyor, diye hayıflanıyoruz şimdi.

Ha, bakın eski günlerin kapısını aralayacak olursak iş değişir. Onlar, komşularımızla üst üste değil, yan yana oturduğumuz günlerdi. Evlerimizin kesişen noktaları vardı o zamanlar. Küçük, daracık pencerelerimiz birbirine bakardı. Annelerimiz oradan başını uzatır, sonu gelmez sohbetlere koyulurlardı. Evlerimizin şirin, yemyeşil avluları olurdu. Kapımızın önünden akıp geçen su, komşumuzun avlusunu sulardı ve komşu çocuklarıyla, ayaklarımız aynı sudan ıslanırdı mevsimler boyu. Avlularımızdaki iğde yahut söğüt ağaçlarının dalları birbirine değerd.

Yalnız söğüt ve iğde dalları mı? Hayatımız, seslerimiz, bakışlarımız...

“Komşu anne” sözünü duydunuz mu siz hiç? Biz komşu çocukları, birbirimizin annesine “komşu anne” derdik. Anneler, kendi çocuklarına ne almışlarsa, bir tanede komşu çocukları için alırlardı. Kardeş gibi büyürdük bitişik evlerde. Onlarla yer içer, yatıya kalırdık. Çocukluğumuz, yarı yarıya komşu evlerinde geçerd. “Kardeş yarısı” komşu çocuklarıyla oyunlar oynar, kavga eder, barışırdık. Sünnetlerimizi, doğum günlerimizi birlikte yapar, birbirimizin açlığına ve tokluğuna şahit olurduk. Üzüntülerimizi paylaştık. Birbirimizin yemek kokularını duyardık evlerimizden, o yemekleri paylaşırdık. Dost, sırdaş ve nihayet komşuyduk...

Bugün; memleketini, çocukluğunu, gençliğini, huyunu ve hatta adını bile bilmediğimiz komşularımızla paylaşacak neyimiz vardır? Oyun oynayamadığımız, kavga edip barışamadığımız insanlarla nasıl dost olabiliriz? Onlar bize nasıl inanır, biz onlara nasıl güveniriz? Komşuluk, ortak bir dünyanın ve paylaşılan uzun zamanların hatırasını saklar. Büyük şehirlerde, çocuğumuzun başkalarıyla ortak bir dünyası, paylaşacak zamanı yok artık... Hâlâ yan yana duran ve avlularından serin sular akan evlerin bulunduğu, salkım söğütlerin mütemadiyen bitişik avlulara sarktığı köylerde, kasaba ve şehirlerde komşuluktan söz edilebilir belki...

Ali ÇOLAK

18. METİN

MUSTAFA KEMAL'İN KAĞNISI

Yediyordu Elif kağnsını
 Kara geceden geceden
 Sanki elif elif uzuyordu inceliyordu
 Uzak cephenin acısıydı gıcırtilar
 İnliyordu dağın ardı yasla
 Her bir heceden heceden

Mustafa Kemal in Kağnsısı derdi kağnsısına
 Mermi taşırdı öteye, dağ taş aşardı
 Çabuk giderdi, çok götürdü Elifcik
 Nam salmıştı asker içinde
 Bu kez herkesten evvel almıştı yükünü
 Doğrulmuştu yola, önceden önceden

Öküzleriyle kardeş gibiydi Elif,
 Yemezdi, içmezdi, yemeden içmeden onlar
 Kocabaş, çok ihtiyardı, çok zayıftı,
 Mahzundu Sarıkız, yanı sıra
 Gecenin ulu ağırlığına karşı,
 Hafiftiler, inceden inceden

İriydi Elif, kuvvetliydi kağnı başında
 Elma elmaydı yanakları, üzüm üzümdü gözleri,
 Kınalı ellerinden rüzgâr geçerdi daim;
 Toprak gülümserdi çarıklı ayaklarına.
 Alımı yeşilini kapmıştı, geçirmişti,
 Niceden niceden

Durdu birden Kocabaş, ova bayır durdu.
 Nazar mı değdi göklerden, ne?
 Dah etti yok. Daha! dedi, gitmez.
 Ta geriden başka kağnılar geçti gıcır gıcır
 Nasıl durur Mustafa Kemal'in kağnısı
 Kahroldu Elifçik, düşünceden düşünceden

Aman Kocabaş, ayağımı öpeyim Kocabaş,
 Vur beni, öldür beni, koma yollarda beni.
 Geçer, götürür ana çocuk mermisini askerciğin
 Koma yollarda beni, kulun köpeğin olayım.
 Bak hele üzerimden ses seda uzaklaşır,
 Düşerim gerilere iyceden iyceden

Kocabaş yığıldı çamura
 Büyüdü gözleri, büyüdü, yürek kadar,
 Örtüldü gözleri örtüldü hep.

Kalır mı, Mustafa Kemal'in kağnısı bacım
 Kocabaş'ın yerine koştu kendini Elifçik
 Yürüdü düşman üstüne, yüceden yüceden.

Fazıl Hüsnü DAĞLARCA

19.METİN

ANADOLU'DA KONUKSEVERLİK

Anadolu'nun geleneksel konukseverliği üzerinde duralım isterseniz. Bu konukseverliğin kökleri tarihin derinliklerine iner. Türklerin kendi ülkeleri ve şehirlerine, köyelerine, kasabalarına gelen yabancılara, gariplere, kimsesizlere, yolculara karşı insanca, dostça davranışları, kısacası konukseverlikleri çok eskidir. Bugün de Anadolu'nun birçok köy ve kasabasında, köyün ve kasabanın ortaklaşa malı olan köy odaları, “misafirhaneler” vardır. Bir konuk geldiği zaman bu odalarda ağırlanır, yedirilir, içirilir. Karşılığında hiçbir şey beklenmez. Bu odaların giderleri, sıra ile ya o köyde oturan varlıklı aileler tarafından ya da köy sandığından karşılanır. Aslolan konuğu hoşnut etmektir. Bunun için yapılması gereken ne varsa yapılır. Ayrılrken konuğun gideceği yere kadar azığı düzülür.

Anadolu'daki konukseverlik gelenek ve göreneğinin temelinde eski ahi gelenekleri yatmaktadır. Anadolu Selçukluları devrinden Osmanlıların son yıllarına kadar bir esnaf ve sanatkâr örgütü olarak bilinen ahiliğin her köyde, her kasabada ve şehirde, ocakları, odaları ve tekkeleri vardır. Ahiler geleneksel kurallarına göre gelen konukları ağırlar, bunu bir toplum görevi sayarlardı. Bir şehirde birkaç ahi ocağı bulunur, bunlar şehirlerine gelen konukları ağırlamak için birbirleriyle yarış ederlerdi.

On dördüncü yüzyılın başlarında Anadolu'da bir gezi yapan tanınmış Arap seyyahı Tancalı İbni Batuta, Anadolu'yu karış karış gezerken hep bu ahi tekkelerinde

konaklamış, Türklerin gösterdikleri konukseverliği seyahatnamesinde anlata anlata bitirememiştir.

İbni Batuta, Anadolu için şöyle der:

“Tanrı, güzelliklerini öteki ülkelere ayrı ayrı dağıtırken burada hepsini bir araya getirmiştir. Burada dünyanın en güzel insanları, en temiz giyimli halkı yaşar, en nefis yemekler pişirilir. Allah’ın yarattıkları içinde en şefkatli, en konuksever halk Anadolu’dadır.”

650 yıl önce bunları söyleyen Seyyah İbni Batuta, bir Anadolu yolculuğunda Denizli’ye uğrar. Bundan sonrasını İbni Batuta’dan dinleyelim:

“Şehre girdiğimiz sırada, çarşıdan geçerken dükkânlardan çıkan birçok insan atlarımızı çevirerek yularlarına sarıldı. Bir başka topluluk ise bunları durdurarak onlarla tartışmaya başladı. Aralarında tartışma uzayıp kızıştı. Ne konuştuklarını anlamadığımızdan korkuya düştük, bunların yol kesen eşkıyalar olduğu kuşkusuna kapıldık. Sonra Arapça bilen birisi ortaya çıktı. Ona birbiriyle tartışan bu insanların bizden ne istediklerini sordum. Dedi ki, bunlar Ahilerdir. Bizimle ilk karşılaşanlar Ahi Sinan’ın adamları, sonradan gelenler de Ahi Duman’ın kardeşleriymiş. Her iki taraf da bizim kendi misafirleri olmamızı isterler, bu yüzden tartışmışlar. Onların göstermekte olduğu bu yüksek konukseverliğe hayran olmamak elde değildi. Sonunda işi kura çekmek sureti ile halletmeye karar verdiler ve sulh oldular. Kim kazanırsa önce o tarafın tekkesine konuk olmamız kararlaştırıldı. Kura, Ahi Sinan tarafına düştü. Ahi Sinan sevinçliydi. Adamlarıyla birlikte bizi karşıladı, birlikte tekkesine giderek konuğu olduk. Bize hemen çeşitli yiyecekler getirdiler. Yiyip içip dinlendikten sonra Ahi Sinan hepimizi hamama götürdü, yıkandık. Üç dört kişi bir arkadaşımızın hizmetindeydi. Hamamdan çıktıktan sonra, yeniden büyük bir sofraya kurdular, meyveler, tatlılar ikram ettiler.”

“İbni Batuta Seyahatnamesi”nin hemen her sayfasında, Anadolu’da görülen konukseverlik anlatılır. Anadolu, İbni Batuta’nın da anlattığı gibi bir kasabaya, bir şehre gelen konuğu paylaşamadıkları için aralarında kavga dövüş yapacak kadar konukseverdir. Bu anlayış, bu görenek de dünyanın hiçbir ülkesinde olmamıştır.

Konuk sevmek, konuğa ikramda bulunmak, insan sevgisinin başında gelir. Anadolu insanı, yemeğini konuğuna yedirmekten, konuğunu memnun etmekten zevk alır. Bir görevi yapmış olmanın rahatlığını duyar.

Şekerin hemen hiç bulunmadığı yıllarda bir öğretmen, bir köye konuk olur. Akşam yemekten sonra evde bir telaştır başlar. Ev sahibi sandığının anahtarını bir türlü bulamaz. Evin her köşesi aranır, taranır, anahtar yok. Sonunda sandığı kırmaya karar verirler, sandık kırılır, öğretmen işin farkına o zaman varır. Ev sahibi kırdığı sandıktan küçük bir çıkın çıkarır, içerisinde üç şeker vardır. Evet, konuğuna şekerli bir kahve ikram etmek için sakladığı üç şeker.

Anadolu'nun konukseverliği üzerine söylenecek çok söz, anlatılacak çok hikâye vardır.

Mehmet ÖNDER